

Núm. 18 - Gener - Febrer - Març 1994

Miramar

VALLEMOSSA

BANCA MARCH

C/ Chopin, 3
Telèfon 61 23 77
VALLDEMOSSA

LLIBRES I IMPRESSOS

Carrer de Can Troncoso, 3 - Tel. 71 26 60
07001 PALMA DE MALLORCA

Edicions Cort

**CALLEJERO
DE
PALMA**

UN INSTRUMENT NECESSARI

Carrer Can Troncoso, 3
Tel. 71 27 80 — Fax 72 00 36
07001 PALMA DE MALLORCA

COORDINACIÓ

Antònia Serrano i Darder

EQUIP DE REDACCIÓ

Antònia Maria Calafat i Rivas

Margalida Calafat i Torres

Nicolau S. Cañellas i Serrano

Rafael Estaràs i Estaràs

Miquel Joan i Salvà

Catalina Julià i Noguera

Jaume Mojà i Villalonga

Joan Carles Palos i Nadal

Benigne Palos i Vadell

Miquel Ripoll i Rul-lan

Antònia Serrano i Darder

Matilde Serrano i Darder

Pere Bru Serrano i Darder

Sebastià Trias i Mercant

INFORMACIÓ ESPORTIVA

Bartomeu Torres i Morell

Lluís Oliver Barceló

INFORMACIÓ MUSICAL

Jaume Capllonch

Maria José Mas

Ramon Andreu

PASSATEMPS

Bernadí Estaràs, «Gotzo»

DIBUIX I FOTOGRAFIA

Concepció Bauçà de Mirabò

Toni Gelabert i Serrano

Joana Lladó i Vila

Josep Lladó i Vila

Antoni Muntaner i Bujosa

Josep Antoni Serrano i Darder

Pre Bru Serrano i Torres

Joan Tortella i Araque

ASSESSORAMENT LINGÜÍSTIC

Antònia Maria Calafat i Rivas

Catalina Julià i Noguera

COL·LABORACIONS

Antoni Balaguer i Vaquer

Joan Cabot i Estarelles

Francesca Cañellas i Serrano

Encarnació Coll

Tomeu Estaràs Estaràs

Núria Estaràs King

Maria Dolores Estrades Calafat

Jaume Miró-Granada Gelabert

Joana Serra de Gayeta

MAQUETACIÓ

Documenta Balear

IMPRESSIÓ

Impremta Politècnica

DIPOSIT LEGAL

PM 761-1989

Els articles publicats a la revista expressen

únicament l'opinió dels seus autors.

La revista Miramar és trimestral. Tanca l'edició per als diferents números que edita durant l'any el darrer dia dels mesos següents: febrer, maig, agost i novembre. Passat aquest termini, les col·laboracions i fotografies seran per al proper número.

Gràcies.

EDITORIAL	4
INVESTIGACIÓ	
Orígens i escuts dels llinatges de Valldemossa. Ferrà	5
VALLDEMOSSA DINS LA MEMÒRIA DEL TEMPS	
La vila i la gent (11). El rector Andreu Canyelles i el seu antilul·lisme	7
INVESTIGACIÓ	
Parròquia de Sant Bartomeu, Valldemossa. Processó de ses Crestes	8
Valldemossa el 1928. Imatge d'un poble esvaït (2)	10
VISIONS HUMANES	
Encarna Vinyas i Olivella	13
INVESTIGACIÓ	
El parado de Valldemossa	14
METEOROLOGIA	
Llebeig i ponent	17
ELS AVANTPASSATS DE LA REVISTA MIRAMAR	
<i>Valldemossa, publicació del Tele-Club (2)</i>	19
LA VILA	20
CULTURA	
La veu dels nostres poetes i glosadors	24
LA VILA	
Imatges d'antany	26
Cròniques de na Dolores	27
COL·LABORACIONS	
Campdevàdol. Visita al poble germà de Valldemossa	32
MARXA JOVE!!!	
Racó del jovent	34
COL·LABORACIONS	
Recull de notícies i fotografies	35
Carta oberta al director del <i>Diario de Mallorca</i>	36
NOTÍCIES	
Calaix de sastre	37
CULTURA	
Llibres, revistes i periòdics	41
COL·LABORACIONS	
Entrevista a Maria Antònia Munar	43
La madona de s'Estaca	44
CULTURA	
La Premsa Forana va esser present a les Trobades Empresarials en alta mar	45
Entrevista amb Bartomeu Rotger	46
ESPORTS	
Futbol	47
Tennis	48
Excursionisme	48
Aeròbic, el mite i la realitat	48
ENTRETENIMENTS	50

AGRAÏMENT: L'OCB a Valldemossa agraeix profundament a l'artista pintor Josep Coll i Bardolet l'obsequi que ens ha fet de les cobertes de la Revista Miramar, les quals reproduïxen un oli realitzat per ell mateix amb gran encert.

Han passat les festes de Nadal i aquest nou any que ara emprenem de mil nou-cents noranta-quatre, el començam posant en les vostres mans una revista *Miramar* més completa que els darrers números que heu rebut: aquest exemplar incorpora el suplement anual *Plecs de Cultura Popular IV, L'Emigració II*, que fa que tingui més cos, més presència i més pàgines per fullejar.

L'Obra Cultural Balear a Valldemossa obre, amb els millors desitjos per a tots vosaltres, l'any posant aquest número extraordinari a disposició d'un fet tan important a la vila com va ser l'emigració, sobre el qual s'ha construït, entre altres pilars, la nostra manera de ser actual.

No repetirem el que ja es va dir l'any passat per aquest temps quan es presentà al públic el primer suplement dedicat a l'emigració. Ara volem dedicar aquestes pàgines que vénen, sobretot les blaves, als qui par-

tiren, a manera d'homenatge, perquè en temps difícils feren ben evident que les persones poden canviar d'espai vital sense perdre les arrels.

Però som al present, i a més d'aquest sentit d'homenatge, l'Obra Cultural Balear vol deixar clar que *Miramar*, i aquest nom ho vol dir, mira cap a Amèrica i està preparada per ser el ressò del que allà fan i pensen els valldemossins i la seva descendència, com ja és habitual, perquè els que aquí deixaren la penyora de la llengua, dels costums, dels problemes de la vila... els vagin rebent, revista a revista.

Segurament la inauguració del Centro Balear del Uruguay, presidit per un valldemossí amic nostre, Manolo Mercant, serà un motiu d'impuls d'aquestes relacions incipients i és per si mateixa un motiu d'alegria que tots celebrem.

Vet ací, doncs, aquest anhel en les vostres mans.

- Autocars de gran confort
- Aire acondicionat
- Totes les capacitats

Gremi de Fusters, 11. Edifici Urbis
Tels. 29 07 35 - 75 41 36
Fax 20 41 58 - Tlx. 69100
07009 Palma de Mallorca

Orígens i escuts dels llinatges de Valldemossa

FERRÀ

Procedeix, com a patronímic, del nom de pila, adaptació del germànic Fredenand. Pot també derivar dels topònims homònims de diferents llocs dels Països Catalans, i el trobam també de les formes següents: Ferran, Farran, Ferrant i Farrà.

Aquest llinatge el trobam a molts de documents antics, en la forma Ferran, forma que apareix a Mallorca amb motiu de la conquesta catalana, l'any 1229. Martí Ferran participà en aquella empresa i en el repartiment li correspongueren diveses propietats, entre les quals destacam el rafal Alastil, de tres jovades, l'alqueria Qulber, avui Cúber, de quinze, com també el rafal Almagzen, de quatre jovades, que abans havia pertangut al rei Jaume I. A Joan Ferran li correspongué l'alqueria Gulutel, de dues jovades, que pertangué també al Rei.

Esporles i Valldemossa foren al segle XVI les dues localitats on es trobaven més persones amb aquest llinatge. Avi en dia encara a Esporles i Puigpunyent és on trobam la repre-

sentació més important del llinatge Ferrà.

Dels il·lustres personatges que portaren aquest cognom, esmentarem en primer lloc Bartomeu Ferrà i Juan, del qual es compleix aquest any el primer centenari del naixement. A la Fundació Barceló s'ha inaugurat una exposició de la seva obra el dia 13 de desembre.

Bartomeu Ferrà i Joan (1893-1946) fou pintor, crític d'art i publicista. Fill de Bartomeu Ferrà i Perelló. Paisatgista suau, delicat i amable, inserit dins les visions equilibrades del noucentisme. Pintà sovint els paisatges de Valldemossa i Galilea. En una sèrie d'aquarel·les reconstruí les murades de la Ciutat de Mallorca. Hi exposà, i també a Barcelona, Girona, París i Maó. Publicà crítiques d'art a tots els diaris de Mallorca, com també a *La Nostra Terra*, etc., signades sovint Aidon. Publicà un seguit de llibres: *Guia de Mallorca* (1929), *Chopin i George Sand a la Cartoixa de Valldemossa*

FERRÀ (de la Mola)

Ferrà. Escut: Dues estrelles de plata de vuit puntes posades a dalt de l'escut i una ferradura, també de plata, tot en camp blau.

(1930) i *El archiduque errante Luís Salvador de Austria* (1948).

Margalida Ferrà Boutroux. Palma (1918). Es filla de Bartomeu Ferrà i Juan i d'Anne Marie Boutroux. Presidenta de l'Associació Festivals Chopin de Valldemossa (1981). Es dedica a la difusió i a la conservació de la col·lecció de la cel·la-museu F.Chopin-G.Sand. Posseeix la Medalla d'Or concedida per la societat Polònia (1989) i l'ordre del Mèrit

bar LOS TILOS

Plaça de la Cartoixa, 16 A
Blanquerna, 5
Tel. 61 61 01

Cultural concedit pel Ministeri de Cultura del Govern polonès (1990).

Bartomeu Ferrà i Perelló (Palma 1843-1924). Mestre d'obres, escriptor i arqueòleg. Fill de Miquel Ferrà i Font, estudià dibuix amb Miquel i Salvador Torres i es formà professionalment a l'Escola Especial de Mestres d'Obres de València. Tingué una gran activitat com a restaurador: la casa Mas del Pla del Rei (1887), l'església d'Alcúdia, el cambril del santuari de Lluc i la Caixa d'Estalvis del carrer del Sol, a Ciutat. Féu obres meditatament neogòtiques, influït per Viollet-le-Duc: la casa de les Germanetes dels Pobres a Ciutat o l'església de Sant Magí a Santa Caterina, de la qual havia fet un projecte amb elements modernistes, que no fou acceptat. Creà i dirigí el Museu de la Sapiència (1880-1904), base de l'actual museu diocesà, publicà un *Album artístic de Mallorca* (1874), col·laborà amb infinitat de revistes. Escriví un gran nombre d'obres de poesia, com ara *Comèdies i poesies*, 1872; *Flors i fulles*, 1898; *Glosa i Prosa*, 1916;

Proses i poesies, 1929. També escriví sis peces teatrals en vers, de caràcter costumista, de les quals es destaca *Es calçons de mestre Lluc* (1871). Conrà també la narració en prosa (*Ciutat fa seixanta anys*, 1918; *Coses nostres*, 1926).

Miquel Ramon Ferrà i Juan (Palma 1885-1947). Poeta i assagista. Fill de Bartomeu Ferrà i Perelló, estudià Dret i Filosofia i Lletres a Barcelona i ingressà al cos d'arxivers i bibliotecaris. La seva obra poètica original, d'extensió molt reduïda, és recollida a *A mig camí* (1926), volum que engloba els anteriors *Cançó d'ahir* (1917) i *La rosada* (1919). També fou un excel·lent traductor i col·laborà en publicacions del Principat: *Il·lustració Catalana*, *Catalunya* i *La Veu de Catalunya*. Tingué una destacada actuació a Mallorca com a capdavanter cultural i assagista, que es concretà, sobretot, en les seves col·laboracions als diaris i revistes de l'època, sota el pseudònim Alanis. Secretari de la Comissió Editora de les obres de Ramon Llull, preparà amb Salvador Galmés

l'edició de *Blanquerna*. El 1962 foren publicades les seves *Poesies completes*. Fou membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans (1946).

Miquel Ferrà i Martorell (Sóller, 1940). Narrador. Autor i editor d'una col·lecció monogràfica, «Quaderns Sollerics», amb treballs miscel·lanis sobre la vall i la comarca de Sóller.

Pere Bru Ferrà Homar, l'ermità Mariano, era natural de Valldemossa. Va morir el 30 de juliol de 1945. Està soterrat a Sant Honorat.

Fonts: Gran Enciclopèdia Catalana, Gran Enciclopèdia de Mallorca.

Miquel Ripoll Rullan

En Pedro és bon cuiner,
això li ve per avior.
Aquesta és una lliçó
i l'heu d'aprendre bé,
no hi ha recepta millor:
BON REBOST I MOLT D'AMOR.

Avinguda Lluís Salvador
Tel. 61 21 70
VALLDEMOSSA

Restaurant
Can Pedro

Per als millors paladars!

La vila i la gent (11)

EL RECTOR ANDREU CANYELLES I EL SEU ANTIUL·LISME

Vaig dir al número 16 de *Miramar* que seria bo contar algunes coses dels rectors de Valldemossa perquè són uns personatges importants dins la cultura del nostre poble.

El rector Andreu Canyelles era un antilul·lista del segle XVIII que va tenir forts enfrontaments amb els valldemossins devots de Ramon Lull. Un document de 1773, dirigit pel rector Canyelles al fiscal eclesiàstic en descàrrec contra les acusacions dels jurats de Ciutat per la seva actitud antilul·lista, permet conèixer una mica la història esmentada. Coneguem avui els fets d'aquesta història:

«Repetidas veces tiene encargado al Sacristan de aquella Iglesia no permita que muger alguna encienda luzes en los Altares ni espabile lamparas, e increpado no pocas haverse encendido sin permiso, hasta en el Altar del SSmo Sacramento. Entrando el dia 25 de enero inmediato en su Iglesia que seria cosa de las siete de la mañana para celebrar; observo dos luzes puestas en la mesa del Altar de la Capilla en un cuadro del V. Lulio; y acercando al Altar,

pregunto con vos natural, y baxa: "Quien ha encendido esta luzes" y reparando que nadie respondia, se arrimó con passos muy comedidos sin prisa alguna donde estavan las luzes y con un simple soplo las mató (...) y apagadas las luzes dixo con el mismo tono com que antes havia preguntado: "las luzes se encienden para honrar a los santos y no para burlarse de mi".

Inmediatamente passó a la Sacristia para prepararse; y celebrar missa (...) sin hoir ni observar el mas mínimo rumor en la Iglesia, ni corrió pública la noticia en el lugar hasta transcurridos después de tres dias, que los arrieros de aquella villa que comersian en Palma esparsieron la vos en el pueblo indagando la noticia de todo lo hecho, impulsados de las preguntas, e informes del hecho, que havian oido en la Ciudad. En cuja ocasión se hizo recoger por manos del Sacristan los dos pedacitos de cerilla, que todavia se mantenian en el pristino lugar, y son los que presenta, para que V.S.Illma. tome concepto de los quilates de la devocion del que los encendio, i del

agravio, que con matarlos se pudo inferir al culto del V. Lulio.

Este es Illmo. Sr. el hecho con todas las circunstancias sucedido el dia 25 de enero inmediato en la Parroquia de Valldemossa, y sobre que tanto acrimina la M. Iltre. Ciudad al cura Parroco de aquella Iglesia hasta pedir la pena de una satisfaccion publica en la mesma Iglesia y antes sus propios feligreses».

El rector afegeix la següent excusa, per acabar de modificar els fets:

«Pues estando las cerillas en la mesa del Altar, cuyo retablo se compone de Santos todos considerados por la Silla Pontificia, y de culto tan seguro, que sobre su fama no se halla contraversia opinion, y el quadro de Lulio en la pared del lado de la capilla, sin union con la mesa del Altar, se quiere persuadir tanto agravio al V. por la accion de matar las luzes sin hablar del que pudo hacerse a los otros Santos, como si estos no tuviessen derecho a vindicar el suyo en competencia del V[enerable]».

Sebastià Trias Mercant

**BANC DE
CREDIT BALEAR**

Es Credit

Parròquia de Sant Bartomeu, Valldemossa

PROCESSÓ DE SES CRESTES

L'any 1248. El papa Innocenci IV, prengué sota la seva protecció diverses esglésies mallorquines, entre les quals figura Santa Maria de Valldemossa.

L'any 1370. Devers aquest any Daniel Ferrer fundà un benefici eclesiàstic a l'altar de madona Santa Maria, més tard dit de l'Assumpta a la capella de Sant Joan, i era la que hi havia la Immaculada.

Si repassam aquestes fites veurem que la devoció a Nostra Senyora Assumpta ve de molt enrera, puix que ja tenim dades que l'any 1483, essent rector Jaume Pons, el bisbe d'aquell temps, Dídac d'Avellaneda, aprovà les constitucions de la confraria de la Mare de Déu. L'any 1531 es va fer la processó de la Mare

de Déu d'Agost per primera vegada. En 1567, el bisbe Dídac d'Arnedo, en la seva visita pastoral, ordenà als obrers de l'Assumpta que fessin un llit per a la figura de la Mare de Déu, per posar-lo enmig de l'església.

L'any 1797. El bisbe Bernat Nadal, com que va trobar el llit inservible, ordenà que el retirassin i en fecin un altre de nou, cosa que es va complir, puix que veim l'any següent que es paguen 100l. a compte del llit al pintor Salvador Sancho.

La festa de la Mare de Déu d'Agost a Valldemossa era una de les més concorregudes de Mallorca. L'historiador Binimelis ens diu quan parla de Valldemossa: «és la seva patrona l'Assumpció de Nostra Senyora, en lo qual dia acuden allí gran

concur de gent de moltes altres parts de l'illa, solemnitant-lo molt, en lo espiritual i temporal, amb danses i corregudes de tal manera que es té per cosa certa que no hi ha casa en aquest dia en la llur vila que no tenguin molts més hospedats forasters». Bastaria llegir la vida de santa Catalina Thomàs, que també ens mostra la solemnitat de dita festa.

Processó de ses Crestes

Vestimenta: túnica blanca, cresta i floc vermell (abans era negre).

Obrers: recordam Sebastià Ripoll, "Colé", els seus fill Miquel Ripoll Estaràs, de Son Niu, i nét Miquel Ripoll Darder, de Son Niu.

Anaven a la processó amb ciri, captaven durant l'ofici i les misses i s'encarregaven de tot el que feia referència a la festa.

Portadors fa uns cinquanta anys:

- Pere Colom Coll, «Toronto»
- Gaspar Mas, «Batlet»
- Sebastià Mas, «Batlet»

Portador fa cinquanta-dos anys:

- Antoni Calafat, «Tenral»

Portadors actuals:

- Tomeu Salvà Estrades, «Barrera», 1940
- Tomeu Calafat Morey, «Matgí», 1951
- Miquel Calafat Morey, «Matgí», 1951
- Miquel Torres Juan, «Biela», 1964

Itineraris primitius:

La vigília:

Sortida pel portal petit, al carrer de la Rectoria, i entrada pel portal principal, a la plaça de l'Església.

1985. El canonge Guillem Fiol reparteix l'alfabeguera, l'assisteix mn. Pere Vallès. Els portadors són, d'esquerra a dreta: Tomeu Barrera, Tomeu Matgí, Miquel Matgí i Miquel Biela. Fotografia de Sebastià Mas.

El dia de la festa:

Plaça de l'Església, carrer de la Constitució, carrer de l'Amargura (avui Pare Castanyeda), carrer de na Búger, plaça Pública, carrer de la Rosa, carrer de la Constitució i plaça de l'Església (avui de Santa Catalina Thomàs).

Itinerari actual:

Sortida pel portal petit, al carrer de la Rectoria, i entrada pel portal principal, a la plaça de l'Església.

Acabada la processó, es canta una Salve, col·locada la Verge damunt el llit, llavors la duen a l'altar major, el públic la venera i el celebrant reparteix brotets d'alfabeguera.

És tradició que passant els infants per damunt la Verge, s'alliberen de trencadura i també que passar un didal serveix perquè els infants tinguin una bona dentició.

Pel trasllat de la Mare de Déu des de la capella a l'altar major, es va celebrar festa major presidida pels Il·l·tres. Guillem Fiol, vicari general i canonge, i Bru Morey, canonge. Predicà el P. Gaspar Munar, superior general dels SSCC. Es convidà tots els capellans que havien estat vicaris de Valldemossa.

Vicaris assistents:

- Jaume Daviu
- Pere Fiol, de Valldemossa, rector de Deià
- Jordi Font, de Petra
- Pere Lladó, de Valldemossa
- Pere Gelabert, capellà de Santa

Un moment de la processó de les Crestes. Fotografia de Sebastià Mas.

Magdalena

- Miquel Genovart, d'Esporles
- Manuel Miró, de Muro
- Francesc Morey
- Lluc Morell, de Valldemossa
- Baltasar Pinya, de Manacor
- Jaume Serra Adrover
- Bernat Homar

Vicenç Colom Torres, que morí el 19 de juliol de 1989, i que fou l'escolà major de la parròquia per molts d'anys amb els rectors Joan Mir Pol de Binissalem i Antoni Cabot de Bunyola, em contà que per la Mare de Déu d'Agost, patrona de la vila, a

la plaça Pública es feia un joc, entre altres: penjaven un gall i hom amb els ulls tapats i una espasa amb la mà l'havia de matar. L'Arxiduc, davant aquest fet, oferí cinc pessetes perquè retirassin el gall.

És tradició que els homes que porten la Mare de Déu siguin casats.

És d'agrair i alabar l'actitud del rector actual, mossèn Pere Vallès, que malgrat les dificultats mantén aquest costum tan formós, i evita que es perdi.

Joan Cabot Estarellas

Sa plaça Pública té botiga i carniceria on podeu comprar-hi bé es queviures cada dia, congelats, fruita també, i a més, molta simpatia.

CA N'AMELIA

QUEVIURES I CARNISSERIA

Plaça Pública, 13
Tel. 61 24 33
VALLDEMOSSA

VALLDEMOSSA EL 1928. IMATGE D'UN POBLE ESVAÏT (2). ADMINISTRACIÓ PÚBLICA I SERVEIS

Administració pública i serveis

Aquell any el batle era Antoni Llorens Clariana i el secretari de l'ajuntament, Francesc Vidal Canals, «Es Secretari Vell». La casa de la vila era al Porxo, l'actual ajuntament vell. El jutge era Antoni Homar Ribas, «Cameta» (germà de Catalina Homar), el fiscal, Jaume Cruellas Verger «de sa Coma» i el secretari, Antoni Palmer, pare de Joan Antoni, el fuster.

El cap del destacament de carabiners era Enrique Lorente Sánchez, que alguns anys després va morir a la guerra. El de la Guàrdia Civil era Josep Bonnín Picó. Els carabiners no tenien quarter, es reunien a cal seu cap. Segons recorda Antònia

Darder Boscana, «Antuanet de Can Gotzo», la Guàrdia Civil ha tengut a la vila quatre casernes: la primera era al camí de sa Coma, devers la plaça de na Búger. El segon, al Nogueral, a l'edifici que fa cap de cantó amb el camí de ses Roques Llises. El tercer en es Clot, al final del carrer Reial, que li sembla que era el que ocupaven en 1928. El quart és l'actual, damunt els rentadors de na Mas.

L'administrador de correus era Eugenio de la Fuente y Pausa. L'oficina de Correus, segons Antònia Darder Boscana, ha estat a tres indrets: primer a la plaça Pública, a la casa que ara és del pintor Bruno Zupan, llavors a la casa de damunt el clot des Celler i finalment, fa pocs

anys, en una portassa de devora sa Miranda. El carter era Bernat Torres Juan, «Xiu», que abans havia menat les diligències que pujaven de Ciutat, conten d'ell que no sabia llegir, però la seva dona li llegia les adreces de les cartes, i ell les componia i les lliurava sense cap error. Bernat Torres va ser substituït per Sebastià Serrano el 1933.

El cap de telègrafs era Bernat Darder Canals, «es Telegrafista». El servei de telègrafs era «limitado», és a dir, l'oficina sols obria de 8 a 12 h del matí i de 15 a 19 h de la nit (el servei «completo» representava obrir de 7 a 21 h). El telègraf ha tengut tres emplaçaments a Valldemossa: al carrer des Canonge; a Can Darder, a

Plànol 2. L'Administració pública i els serveis de Valldemossa el 1928. Els noms dels carrers són els que s'esmenten a l'*Anuario Balear*.

la via Blanquerna; i a l'edifici de damunt es clot des Cellar, on es va traslladar després de la guerra. En 1928 correus devia esser al clot des Cellar, però el telègraf, encara devia esser a Can Darder.

La sanitat del poble estava a càrrec de dos metges: Jordi Pascual Homar, «es Metge Pascual» (C/ Nueva) i José Giménez Oliveros (Via Blanquerna), que alguns anys després va muntar l'Hotel El Artista. A més, hi havia dues comares: Catalina Fiol Juan, «Biela» (Filonas, 10), i Vicenta Martín Gozalvo, «madò Vicenta» (Filonas, 5). En aquell temps no hi havia cap farmàcia a la vila, els remeis més simples: aspirines o xarops per a la tossina, es podien comprar a les botigues o a als cafès, però els més complexos s'havien de comprar a Ciutat.

A l'escola pública hi havia quatre mestres: Isabel Ferretjans Sastre, Amalia Iglesias Escofet, Jaume Mayol Miralles i Francesc Mas Soberats. L'escola pública s'havia construït a partir dels doblers obtinguts per la venda de sa Comuna, devers 1924. Abans de fer escola allà, s'havien fet classes en una casa del carrer des Canonge i llavors en una altra de la plaça Gallard. A part de l'escola pública, hi havia un parvulari per als més menuts al carrer de sa Coma, on hi havia hagut el primer quarter de la Guàrdia Civil. A més a més, les dues congregacions de

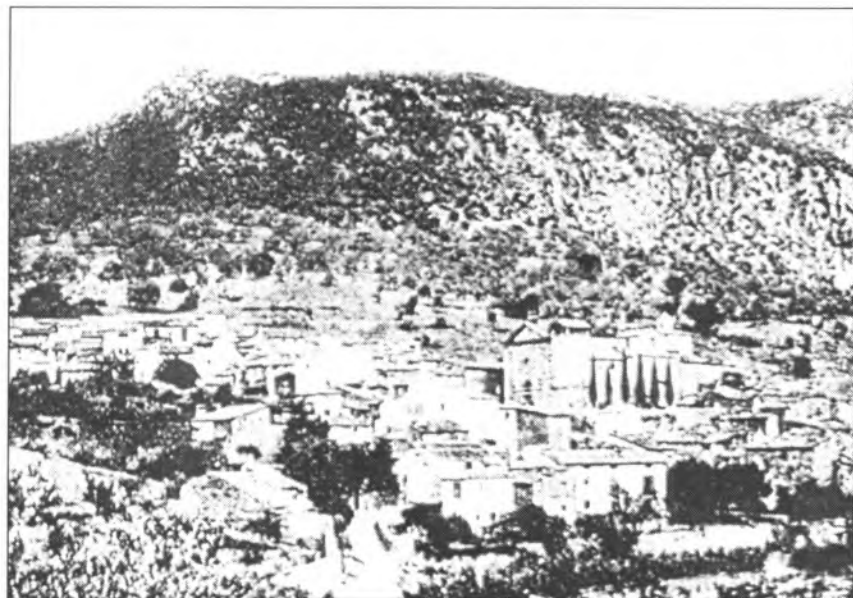

Foto 2. L'entrada a Valldemossa pel camí de ses Roques Llises devers 1904. Es veu clarament com el campanar de la parròquia no està acabat i està cobert per una teulada a dues aigües. El campanar tal i com el coneixem es va aixecar a la primera meitat de la dècada dels anys vint, quan era rector Joan Mir Pol. Foto de Mallorca. Artística, arqueològica, monumental. 1904. Miguel Parera Librero.

monges de la vila, franciscanes i de la Puresa, feien escola al convent.

Segons el llibre *La electrificación en Mallorca*, editat per GESA, el subministrament d'energia elèctrica havia començat en 1912, per iniciativa de la companyia «Sociedad Eléctrica de Valldemossa», de Joan Lladó Estaràs. Aquesta empresa va existir fins el 1937, en què la varen vendre a GESA. El 1928 el titular era Joan Lladó Juan, «mestre Joan», que

vivia al carrer des Canonge, 16, però sembla que hi havia dos socis més, un dels quals era Sebastià Estaràs Juan, «de Son Moragues», que també tenia negocis de transport. Joan Lladó és esmentat com l'únic moliner de la vila. Durant el dia la maquinària de la central s'usava per moldre farina i de nit, per produir electricitat. En aquella època cap dels molins d'aigua de Valldemossa ja no devia moldre sistemàticament.

BAR S'OLIVERA

AVINGUDA ARXIDUC LLUÍS SALVADOR
TELÈFON 61 25 77
VALLDEMOSSA

En principi la central va estar a la via Blanquerna, on ara hi ha el cine i allà devia esser el 1928. Segons ens ha contat Gabriel Lladó, fill de Joan Lladó Juan, allà es muntaren successivament tres motors, dos de gas pobre, d'entre 20 i 40 cavalls. Més endavant la central es va traslladar a l'Eixample, al cap de cantó de devora Can Pedro. Les moles per moldre blat eren també on ara hi ha el cine, a la banda de la carretera Vella. Segons Antònia Darder Boscana, el mecànic de la fàbrica d'electricitat era Antoni Ramis «Ramiets».

Sols la Banca March tenia un corresponçal a la vila, Miquel Boscana Lladó, «Gotzo», però no creim que la corresponçalia ja estàs oberta el 1928, perquè la Banca March tot just s'havia fundat el 1926.

L'escorxadador era davant l'església, els de Ca s'Hereu el tenien llogat a l'Ajuntament. Era poc més que una caseta, el sòl de la qual feia rost cap a una síquia que servia per recollir la sang. S'hi mataven xots i porcs i per la Beata, un bou. El bou es repartia entre els confreres d'obres de la Beata, aquests, a canvi d'una coca i d'una terça de carn, pagaven un tant tot l'any.

Vida religiosa

La salut espiritual anava a cura del rector Joan Mir Pol, de Binissalem. Va estar molts d'anys a la

vila i va fer moltes reformes a l'església, incloent el campanar i la façana. Aquestes reformes es degueren fer devers 1921-26. Alguns anys més tard, després de la guerra, va dirigir la construcció del Cor de Jesús. El carrer que va des del Bar Es Romaní fins al Cor de Jesús duu el seu nom.

Hi havia dos convents de monges: les franciscanes, al carrer de la Rosa, i les de la Puresa, al final del carrer des Canonge. Segons l'*Enciclopèdia de Mallorca*, les franciscanes s'havien establert a la vila en 1887.

L'*Anuario y guía oficial de Mallorca* de 1928 ens diu que les festes del poble eren el 28 de juliol, la Beata, el 15 d'agost, la Mare de Déu d'Agost i el 24 d'agost, Sant Bartomeu. Pel *Calendario para el año 1928*, del *Correu de Mallorca*, sabem que aquell any les quaranta hores es feren els dies 26, 27 i 28 de maig pel Sant Crist, l'Esperit Sant i la Puríssima i els 7, 8, i 9 de setembre per les ànimes del purgatori, a Cartoixa. Les quaranta hores consistien a fer un ofici cantat el matí i llavors deixar exposat el Santíssim a l'altar durant tres dies seguits.

Nicolau S. Cañellas i Serrano

Solucions als passatemp

Jeroglífic:

Manca sal.

Sopa de lletres:

Figuera, taronger, llimoner, perera, pomera, cirerer, pruner, codonyer, atzeroler, arbocera, nesprer, magraner.

Deu errades

PANADERIA
Y
PASTELERIA

Carrer de la Rosa, 4
Via Blanquerna, 15
VALLDEMOSSA

PER A GATONS I COQUES FINES
NO HI HA COM
CA'N MOLINAS

Tel. 61 21 56
Tel. 61 22 47

Encarna Viñas i Olivella

D'Encarna Viñas tothom sap que és la vídua de Josep M. Llompart.

Però n'Encarna també és n'Encarna.

Hi ha un fet que sempre m'ha emocionat i m'ha fet gràcia, en el sentit positiu d'aquesta paraula: quan Encarna em presenta a qualcú, sempre diu el mateix:

- Mira, na Joaneta i nosaltres podríem sortir al Guinness: va esser alumna meva i després companya meva a l'institut i a la Normal, i va esser alumna d'en Pep i després companya seva a la Facultat.

Amb el temps hem descobert un altre motiu per això que ella en diu «sortir al Guinness»: n'Encarna va estudiar el batxillerat amb el meu sogre.

La recordaré ara sobretot des de dos aspectes: com a alumna seva d'institut i com a companya de classes i d'assignatura a l'Escola Normal.

A Encarna, tant com a persona com a professora, la tinc present sempre amb grans entusiasmes o amb grans indignacions. S'entusiasma totalment amb les coses positives i s'indigna —s'enfada fins i tot— amb les coses negatives, els dois o les injustícies.

Vaig esser alumna seva a l'institut Joan Alcover el curs 1966-67 (jo feia sisè). I ens feia classes d'Història de l'Art.

Sempre feia les classes dreta, fet no molt normal en aquell temps i no es limitava a entrar i demanar-nos la lliçó, que era el més habitual aleshores. Ens repartia uns apunts plens d'esquemes i fletxes, que eren fets seus i molt aclaridors. Parlant amb ella, fa poc, va dir «devia esser que no m'agradava el llibre. Mai no m'agradaven els llibres de text».

Però crec que la Història de l'Art

Encarna Viñas, amb la seva amiga Maria Aguiló. Febrer de 1993.

va esser el menys important que vaig aprendre aquell curs, i vaig aprendre molt sense esser cap estudiant brillant.

Tot el temps de la classe parlava, explicava història, explicava anècdotes i explicava idees. Ens deia realment el que pensava.

Ella, i Aina Moll —de la qual parlaré al pròxim article—, m'ensenyaren que els professors eren humans (jo aleshores encara no ho sabia).

Encarna em va ensenyar, per exemple, el valor de la llibertat, la injustícia de la guerra del Vietnam, el fet que la felicitat personal es viu a moments i que depèn dels fets que t'enrevolten.

I, sobretot, em va ensenyar un entusiasme i una dedicació totals envers les alumnes. Com a professora només la vaig tenir un any, pot parèixer molt poc, però des dels meus 16 anys fou un any molt intens i el seu valor com a mestra és ben viu encara avui, per a mi.

Ara, tants d'anys després, et vull fer una confessió, Encarna: en un examen en què no havia estudiat gens vaig copiar del llibre. I vaig treure un 9. L'únic 9 que vaig tenir en tot el curs. Així mateix tu deies: «hi ha gent que té una memòria, que posa el llibre paraula per paraula». Potser te n'adonares, potser no. Però com que tu eres sincera amb nosaltres no em puc estar avui de dir-t'ho, encara que hagi tingut altres ocasions per fer-ho.

Els primers mesos de l'any 1975 vaig esser companya d'Encarna a l'institut Antoni Maura. Vaig anar-hi per fer classes de català per substituir Biel Bibiloni, que se n'anava al Sahara a fer de soldat.

Aquell any vaig tenir poc contacte amb Encarna, perquè encara els professors de català érem una cosa que no és cosa.

Quan realment vaig tenir més contacte amb ella a nivell profes-

sional fou a l'Escola Normal el curs 1977-78.

Ella va dir que no ho sabia o no se'n recordava, però Fina Luján, que aleshores era la directora, la va fer venir per dos motius:

1. Recuperar bons professors per a la Normal.

2. Fer possible que es presentàs a unes oposicions restringides, oposicions que no es varen fer fins el 1981 i Encarna ja no tornava a esser a la Normal.

Fou un curs molt mogut. Tots, llevat de tres o quatre, érem PNN (també hi havia en Sebastià Serra, per exemple). Teníem —perquè no dir-ho— una directora que no ens ajudava gaire i un present i un futur professional molt negre.

Fèiem reunions amb els alumnes i els pares d'alumnes per explicar la nostra situació (entre d'altres coses, era el mes d'abril i no havíem cobrat encara una pesseta). Record perfectament que sempre fèiem fer la introducció del problema a Encarna. No sé si perquè pensàvem que si ho explicava una persona respectable tendríem més credulitat o si era ella mateixa que s'oferia a fer-ho.

Un vespre decidírem tancar-nos a la Normal. Encarna també ho va fer. Però fa poc, recordant totes aquestes històries em va confessar:

— No, jo després de sopar me'n vaig anar a dormir a ca nostra.

Aquest any a la Normal sí que tinguérem moltes vivències juntes: Totes dues fèiem classe de llengua castellana i, com sempre, estava indignada i mostrava la seva indignació, en aquesta ocasió per la manera nefasta en què redactaven els alumnes i la poca cultura general que tenien.

Potser si sempre haguessin tingut n'Encarna de professora no hauria estat així.

Joana Serra de Gayeta

EL PARADO DE VALLEDEMOSA

Com anàvem contant a l'anterior número, els anys seixanta podrien haver estat molt perillosos si Tomeu Estaràs Lladó no hagués tingut la idea molt clara del que era en aquell moment una agrupació folklòrica. El turisme estava en el seu millor moment i algunes de les agrupacions existents abusaren de la comercialitat, tant del ball com de la música, amb la finalitat d'arribar a aconseguir més fàcilment l'aplaudiment.

Això no passa al Parado. L'agrupació es mantingué amb la mateixa ideologia, sense caure en la temptació d'anar al que era més fàcil i més comercial.

Pels anys seixanta, els meus germans, Rafael i Bernat, el meu fill de cosí, Maties, i jo mateix, que ja

havíem format el grup Els Vallde-mossa, vàrem deixar de tocar al Parado per poder-nos dedicar amb més intensitat a la nova activitat musical, la qual ens permetia viatjar constantment. Així i tot, sempre teníem present els nostres principis al Parado.

Tornant enrera, m'agradaria dir que al número anterior vaig oblidar d'esmentar la participació especial de Joana Colom Mas en l'enregistrament del disc de la casa Belter, *Mallorca i la seva música*. Joana cantava un solo i, també formava part dels coros.

Proseguint amb la història, anomenaré tots el que intervingueren en l'agrupació entre els anys 1960-93:

Catalina Juan Deyà

Joana Maria Rullan Mas
Catalina Esteva Morey

Gabriel Calafat Mercant
Pedro Morell Colom

Carme Mas Mas
Maria Carbonell Juan
Antoni Torres Lladó

Jaime Juan Morey
Amparo Bethancourt Morell
Jaume Vila Mulet
Vicenç Morell Terrassa
Ramon Andreu Ferrer
Bernat Jaume Villalonga

Maria Torres Calafat
Aina Maria Calafell Torres
Antoni Boscana Estaràs
F. Llúcia Carbonell Martorell

Catalina Calafat Lladó
Margarita Calafat Mercant
Andrés Jaume
Antònia Sans
Miquel Alorda

Antoni Estaràs Mas
Pedro Carbonell Juan
Gabriel Maimó Bujosa

Llúcia Estaràs King
Francesc Mulet Jiménez
Josep Mayol Llobet
Noelle Estaràs Tobin
Martín, de Sòller

Actuació del Parado al palau del Rei Sanç. Fotografia de Pedro Moratinos.

Com podeu observar la integració del poble a l'agrupació ha estat i és bastant nombrosa. Així i tot, a causa de circumstàncies diverses, ha estat necessari recórrer a gent externa del món del folklore com ara Andreu Jaume, el qual ha col·laborat amb l'agrupació des de l'any 1970 fins ara, donant-nos en tot moment el millor suport artístic amb els llaüt o mandolina. Andreu és un valldemossí més, de ganes i d'arrels familiars.

Vull resaltar que des de l'any 1923 o 24, en què es fundà el Parado,

fins ara tots els que han col·laborat amb l'agrupació ho han fet en el seu estil personal, de millor o pitjor forma, però tots donant el millor que tenien a dintre. En definitiva, ells són el que han fet possible el Parado de Valldemossa.

Continuant amb les actuacions, i tenint sempre com a escenari el palau del Rei Sanç, els visitants del nostre poble han pogut gaudir durant quaranta-nou anys la llarga i ver-tadera tradició de la nostra agrupació.

Entre els anys 1979 i 1985, la

formació del grup va variar bastant quant a components, ja que per motius laborals, molts no podien seguir la seva tasca setmanal al Palau. Així i tot, al Parado tot continuà igual. Fins i tot quan Tomeu Estaràs Lladó deixà de tocar el violí, després de seixanta anys de fer-ho, tot continuà igual, encara que la seva comparaiença diària al Palau representava un gran suport.

El que va ajudar a mon pare a mantenir l'organització interior en aquells moments fou Joan Colom Mas.

Pels anys vuitanta pareixia que el rodol s'estrenyia pel Parado, però no va ser així, ja que les balladores Maria Mas, Maria Torres Bujosa, Joana Maria Vila i Aina Maria Calafell ensenyaren a ballar a la gent més jove com Carme Mas, Toni Torres Lladó, Pedro Carbonell, Gabriel Maimó, Maria Carbonell, etc., i d'aquesta manera poguérem actuar de part de nit assíduament a la barbacoa Son Termes.

Als voltants de l'any 1983, vaig tornar a anar més sovint a les representacions del Palau, per la manca de salut de mon pare. Els ajudava un poc a la part musical, veient, d'una forma molt clara, que la gent que era allà tenia ganes de seguir, això sí, sempre tenint present

Calefacció, climatització i sanejament

Carrer de 31 de desembre, 13
Tel.: 75 01 83
Telefax: 75 72 65
07003 Palma

la idea original del Parado, sentint-se molt orgullosos que fos d'aquesta forma, sense protagonismes, senzillament: cantant, ballant i tocant.

Al poc temps (abril de 1984), moria Tomeu Estaràs Lladó a l'edat de 85 anys, deixant-nos a tots la tasca de portar endavant el Parado. Com a fill seu m'agradaria dir que, a més de ser un gran pare, fou un dels primers hotelers de Mallorca, un gran cuiner, electricista, llanterner, contrabandista, caçador, cercador d'esclats-sangs, violinista, i sens dubte, un gran personatge pel seu ajut en el resorgiment folklòric.

Tot havia de fer el seu camí i, per començar, tinguérem un parell de baixes, sobretot de balladors, que posaren les coses més difícils.

L'any 1985, l'Ajuntament de Valldemossa tingué la brillant idea de posar una escola de ball (no de bot), amb Maria Torres Bujosa i Antònia Calafat. Elles feren el possible per donar a entendre al poble la bellesa del ball. D'aquests quatre anys d'escola nasqué l'interès d'alguns dels joves que ara estan a l'agrupació i de la tornada d'Antònia Calafat i de Maria Torres Calafat, que ja havien deixat el grup.

Com a actuacions especials durant aquests anys cal destacar:

- Lluc 1983 i 1992. Trobada de Cases Regionals.
- Felanitx 1993. Trobada de Cases Regionals.
- Actuació especial a la discoteca Victòria. 1988.
- Festes patronals de Sant Llorenç. 1989 i 1990.
- Campdevàdol. 1989.
- Homenatge a Coll Barolet. 1989 i 1992.
- Son Ferriol, Homenatge a Tomeu Estaràs Lladó. 1986.
- Actuació per a l'ex-president d'EUA, Jimmy Carter. 1991.
- Inauguració de la plaça Bartomeu Estaràs Lladó. 1987.

- Actuació per al Club Balear de Madrid, restaurant Vistamar. 1989, 1990, 1991, 1992 i 1993.
- Actuació per a un programa de TVE (arxiu). 1965.
- Actuació amb Els Valldemossa a TVE. 1969.
- Son Termes. De 1980 a 1983.
- IFEBAL. 1991.

Abans d'acabar aquesta narració, vull anomenar tots aquells que han col·laborat qualche pic amb el Parado al llarg de la seva història:

Família Sureda
Família Bauçà de Mirabò
Nulle Oigaard
Miquela Lladó
Sebastià Serrano Darder
John Lambourne
James Lambourne
Miquel Brunet
Genia Tobin
Miquel Ripoll

I, evidentment, el famós poeta Rubén Darío, que fou el que va fer la lletra de la darrera estrofa del Parado,

que diu: «Me llaman el parado porque me paro».

Per sort el Parado continua, i que sigui per molts d'anys.

Vull agrair a la revista *Miramar* l'oportunitat que m'ha donat per poder contar aquesta història del Parado de Valldemossa.

Moltes gràcies!

Tomeu Estaràs Estaràs

El Parado actual. Drets: Joan Colom, Jordi Lladó, Antònia Calafat, Aina Maria Calafell, Joan Maria Vila, Noelle Estaràs, Maria Torres Calafat, Francisca Mulet. Asseguts: Toni Boscana, Josep Mayol, Vicenç Morey, Maria Torres Bujosa, Amparo Bethancourt, Tomeu Estaràs, Andre Jaume. Fotografia d'Ione King.

Consideracions sobre el temps i el clima en relació amb Valldemossa i el seu terme municipal (VII)

Llebeig i ponent

El llebeig —sud-oest— igual que el gregal —nord-est— són vents que en teoria corren paral·lels a la costa nord-oest mallorquina, en particular a la costa del conjunt Esporles-Valldemossa-Deià i penetren terra endins per les escotadures del litoral, per la qual cosa els dits vents, com també el mestral i la tramuntana, juntament amb el ponent, es consideren com a vents «de la banda de la mar» dels termes municipals de les viles esmentades. Però fixem-nos en la situació meteorològica que els caracteritza (fig 1a i 1b).

Una sèrie de borrasques passen de l'Atlàntic a Europa i els seus centres segueixen trajectòries properes a la península Ibèrica, però sempre al nord. Transporten aire oceànic tebi i humit que arriba fins a nosaltres, a la Mediterrània occidental, i alimenten freqüentment els sistemes nuvolosos propis dels fronts càlids, i posteriorment els fronts freds, quan el llebeig i el ponent donen pas al mestral. Hi sol haver, per tant, una transició del llebeig al ponent i molt aviat, al mestral. Es parla molt del «llebeig, aigo veig», però a Eivissa diuen

«llebeig, aigo veig, aigo no veig», cosa que sol estar més d'acord amb la realitat, ja que amb molta freqüència els fronts nuvolosos i plujosos associats a les borrasques que hem descrit o bé vénen amb poca aigua precipitable o bé ens toquen amb els extrems més meridionals, pràcticament inactius. No obstant això, els temporals d'aigua i vent del tercer quadrant solen ser duradors i a la tardor i a l'hivern aporten les quantitats d'aigua més importants de la pluviometria anual. El ponent i el llebeig, quan formen part de sistemes

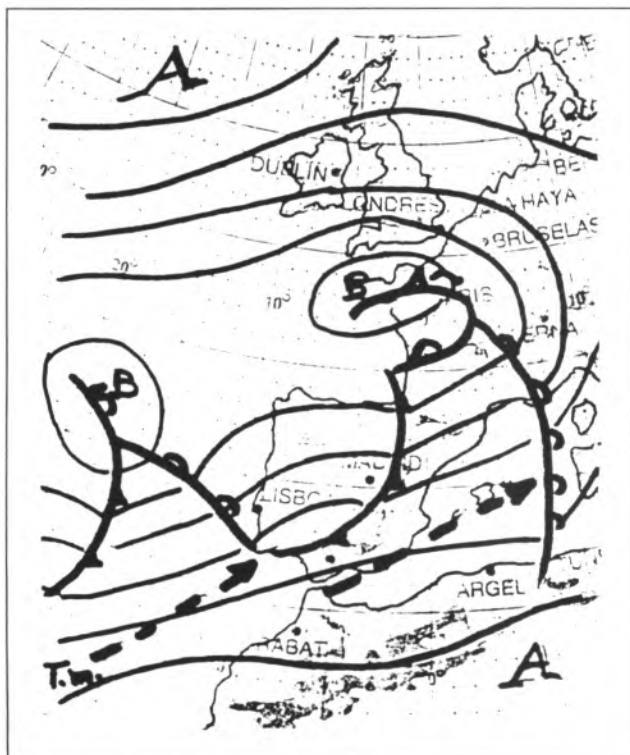

FIG. 1a: LLEBEIG.

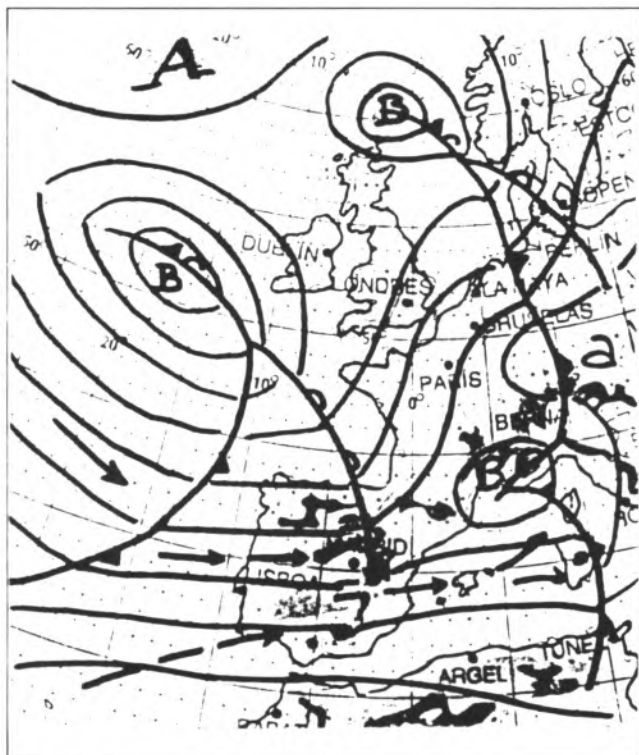

FIG. 1b: PONENT.

ben organitzats i són duradors, amb més de 36 hores de persistència, poden produir a les nostres costes unes ones de quatre metres d'altura mitjana, i a vegades, quan coincideixen l'ona incident amb la que reflecteix la vorera, com que se sumen les accions, les ones poden ultrapassar algun metre més de la mitjana indicada. No és estrany que el refrany mariner digui: «Vent de ponent, de la mar fuig sa gent».

Al mapa topogràfic del terme de Valldemossa (fig. 2) tractam conjuntament dels fluxos d'aire circulant deguts al llebeig i al ponent, ja que tant l'un com l'altre ataquen i penetren per la costa i es canalitzen per on el terreny ho permet. Em referesc, és clar, a l'aire aferrat en terra que remunta amb més o menys dificultat els penya-segats i el que arriba al poble, hi arriba com a vent de ponent, desbordant-se bé per sa Coma cap amunt, bé cap a s'Estret. Ara bé, quan el llebeig és bastant fort i penetra sense dificultats per la badia de Palma, pot arribar a Valldemossa per s'Estret com si fos aire de migjorn.

Tant el llebeig com el ponent freqüentment proporcionen un grau d'humitat molt elevat: a l'estiu fa sensació de xafogor; a l'hivern, especialment de nit, cobreix el Pla del Rei i el poble amb bancs de boira: en el refredament de l'aire, quan

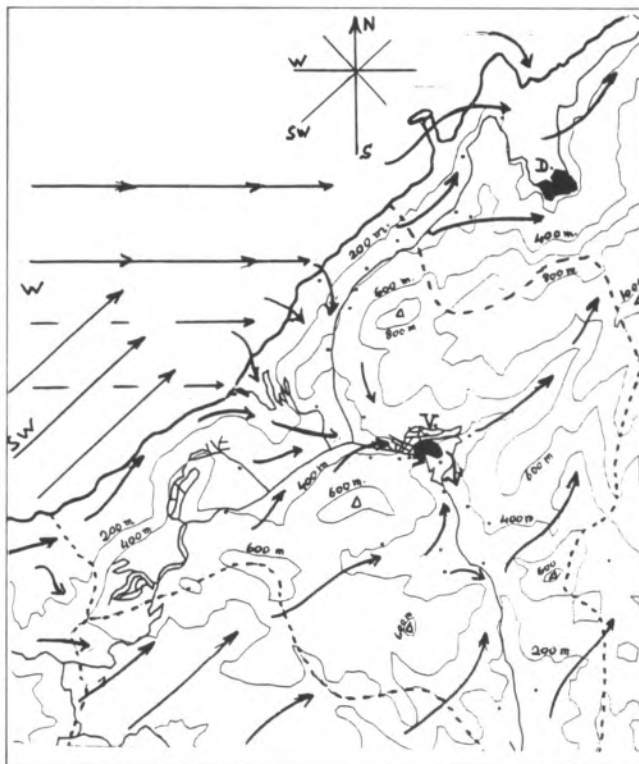

FIG. 2

aquest s'eleva des del mar els 400 m de desnivell, s'arriba al punt de condensació del vapor d'aigua transportat i les infinites gotícules que es formen, quan les il·luminen els llums de la Cartoixa, proporcionen des d'enfora una visió quasi fantasmal del poble. En aquestes mateixes condicions, tots els cims que envolten Valldemossa, a la part que s'acara als vents «de la mar»,

produeixen núvols d'estancament que moltes de vegades es poden considerar com a indicadors de futures pluges del tipus que abans hem esmentat.

Es Patró Jaume

Traducció d'Antònia M. Calafat Rivas

Marquès de Vivot
Telèfon 61 25 42
VALLDEMOSSA

VALLDEMOSSA,

publicación del Tele-Club (2)

Núm.	*	Tema	Autor
1	D	Campanar parroquial	Amador Morell
2	D	Vista del poble	?
3	D	Centenari Joan Fuster	Aleix Llull
4	D	Poble i Beateta	Xim Torrens
5	D	Sa Marina	Xim Torrens
6	D	Vista de les teulades	Xim Torrens
7	D	Músics i balladors	Coll Bardolet
8	D	Campanar parroquial	Xim Torrens
9	D	Dibuix nadalenc	Xim Torrens
10	D	Sol damunt l'estret	Antoni Morell
11	D	Campanar parroquial	Antoni Palmer
12	F	S'abeurador	Joan Pizà
13	F	Monument a S. Russinyol	?
14	F	Cartoixa	Amador Morell
15	F	Poble	Joan Muntaner M.
16	D	Carrers engalanats de festa	Xim Torrens
17/18	D	Vista de Valldemossa	Joan Muntaner M.
19	D	L'Arxiduc	Guillem Terrassa
20	D	Caçada a coll	"
21	D	Adoració dels reis	"
22	D	Carrer Vell	"
23	F	Torrent de Son Brondo	Joan Muntaner M
24	D	Processó de Dijous Sant	Coll Bardolet
25	LL	Títols	?
26	D	S'Ermita de Valldemossa	Guillem Terrassa
27/28	D	La Beateta	Coloma Riera
29	LL	Yo Sigo	?
30	D	Cartoixa	Elmar Drastrup
31	D	Església parroquial	Gene Holbrook
32	D	Torre de Son Gual	?

Coberta del núm. 16, juliol de 1971. Obra de Xim Torrens.

Les revistes del teleclub tenien sempre una coberta diferent, la majoria, dibuixos (23), altres, fotografies (5), i en dues ocasions lletres. A continuació us n'ofereim un llistat.

Cinc de les cobertes no sabem de qui són fetes, les altres són de dotze autors diferents, entre els quals sols hi ha una dona, Coloma Riera.

Els més prolífics són Xim Torrens (6), Guillem Terrassa (5) i Joan Muntaner (3).

Volem dedicar un sentit record als qui ja no són entre nosaltres: Aleix Llull, Elmar Drastrup, Antoni Morell, Joan Pizà i Xim Torrens, i de forma especial al que més cobertes va fer, el darrer que ha mort, el pintor Xim Torrens.

* D: dibuix. F: fotografia. LL: lletres.

AJUNTAMENT

BODES

Als mesos de juny, juliol i agost s'han celebrat quaranta-dos matrimonis canònics i deu de civils. Entre aquestes celebracions, volem destacar els de:

- Jorge Albalat Bo i Mercedes Cano Sánchez
- Miquel Angel Muntaner Morey i Ana M. González Juan
- Roberto Fernández Simon i Margarita Taberner Aloy

DEFUNCIONS

- Catalina Rullan Ripoll, el dia 6 d'octubre de 1993.
- Juan Boix Gaza, el dia 24 d'octubre de 1993.
- Antònia Lladó Vila, el dia 25 d'octubre de 1993.
- Tomàs Capllonch Darder, el dia 2 de novembre de 1993.
- Antònia Frau Riera, el dia 16 de novembre de 1993.
- Margalida Trias Mas, el dia 26 de novembre de 1993.

NAIXEMENTS

Amanda Pomar Sansó, filla de Marcos-Juan i María de los Angeles, 13-09-1993.

Raquel Estaràs Mayans, filla d'Antonio-Miguel i Antonia, 15-09-1993.

Alba Ripoll Calafat, filla d'Antoni-Miquel i Aina Maria, 25-09-1993.

Aaron Alorda Kleinglas, fill de Pedro i Merle, 05-10-1993.

Gabriel Marimon Esteva, fill de Miquel i Francisca, 15-11-1993.

Adrià David Emazabel Ripoll, fill d'Antonio i Margarita, 12-11-1993.

Isabel Gelabert Barroso, filla d'Antoni i Carmen, 19-11-1993.

La filla de Bernat i Aina Maria, Aina Torres Capó, ben eixerida, en braços de son pare, amb sa mare i els padrins de fonts, Maribel i Joan, durant la cerimònia del seu baptisme efectuat a l'església de Sant Bartomeu de Valldemossa.

Francesc Cardona Gelabert amb els seus pares, Francesc i Antònia Maria. Francesc va rebre les aigües baptismals el dia 16 d'octubre. Foren els padrins de fonts un germà del pare, Jesús Cardona, i una germana de la mare, Elena Gelabert.

Raquel Estaràs Mayans, que nasqué el passat 15 de setembre, saluda tots els amics dels seus pares, Toni Estaràs i Toñi Mayans.

Ben bolcat amb organdí, brodat i randes, Pedro Mas Rigo, descansa després de l'intens dia del seu baptisme. Ell és el primer fill de Pedro i Francisca Pilar. El varen batejar a la parròquia de Valldemossa i tot seguit ho varen celebrar amb un esquisit bufet als jardins de la casa dels seus avis paterns, Pedro i Catita.

Mercedes Cano i Jordi Albalat fent una pausa per mirar-se als ulls el dia de les seves noces.

Aquest nin es diu Damià, i no Tomeu, com deia a l'anterior número de la revista *Miramar*.

Carme Bosch i Pere Ventayol, el dia de les seves noces d'argent.

(Dreta) Miquel Angel Muntaner i Ana Maria González es varen casar en el decurs d'una emotiva cerimònia celebrada pel prevere Toni Mercant, amic personal dels nuvis. Varen celebrar l'esdeveniment al Ciros.

NOCES D'ARGENT

El dia 28 de novembre Maria Castelló Rubert i Joan Estaràs Mas celebraren les seves noces d'argent. Es reuniren amb tota la família al voltant de l'altar parroquial en senyal d'agraïment. Pere Vallès va celebrar l'eucaristia, feren les lectures i les pregàries Vanessa Estaràs, Elena Gelabert, Antònia Calafat Castelló i Susana Castelló. Maria Fiol tocà l'orgue i un grupet d'amics cantant posaren música a la missa. Genia Tobin, amb la seva esplèndida veu, va interpretar l'Ave Maria. Després de la cerimònia es reuniren a la Pizzeria Vesubio, on soparen plegats. Fotografia de Catalina Calafat.

Maria Teresa i Josep Coll celebraren les seves noces d'argent el passat octubre en companyia dels seus familiars i amics a la seva residència de la muntanya.

El dia 13 de setembre tingué lloc a Miramar l'enllaç matrimonial del Dr. José Sevilla, fill dels propietaris d'aquesta possessió, amb la també Dra. Esperanza Monclús, filla del conegut oftalmòleg de Saragossa, Dr. Fermín Monclús i Esperanza Redondo. Durant la cerimònia, que fou concelebrada pel canonge Llorenç Tous i el pare Bartomeu Mateu dels Sagrats Cors, fou evocada la figura de Ramon Llull.

Araceli Mayans Bautista, que va fer els vots perpetus a Granada el passat 5 de setembre. És la filla d'Antonio Mayans Morey i Sere Bautista Munera. Va estar entre nosaltres durant el mes de setembre i partí novament cap a la seva destinació a Maracaibo (Veneçuela).

Joan Estaràs i Maria Castelló amb els seus fills Guillem i Mateu.

TOMÀS CAPLLONCH DARDER

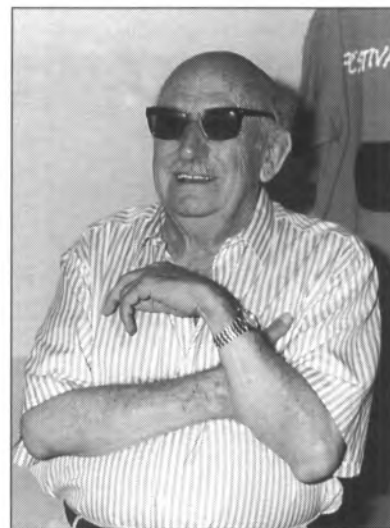
Tomàs Capllonch Darder ens ha deixat i ho ha fet com es podia esperar d'ell, discretament. Ha partit en un dia assenyalat, el dia dels morts, silenciosament, sense estridències, així com havia viscut.

Tomàs havia nascut a Son Mas el 23 de març de 1916, era el tercer dels cinc fills de l'amo en Mateu de Son Mas i de na Praxedis de ca l'amo en Bernat. Estudià la carrera de misser a la Universitat Central de Barcelona, estudis que compaginà amb l'administració de Son Mas. Obtingué la llicenciatura amb notes excel·lents. Instal·là el bufet a Ciutat, on va exercir. Es va casar amb Margalida Ferrà Boutroux, amb la qual tingué dos fills, Rosa i Jaume. També té un nét, Jaime José.

Fou regidor i jutge de pau (1946/66) a Valldemossa. Va lluitar ferm a favor del turisme. L'any 1960 comprà l'antiga Impremta Guasp i la col·lecció de xilografies, i evità així que sortissin de Mallorca.

Durant molts d'anys (1956-93) s'ha afanyat treballant com a administrador de la Reial Cartoixa de Valldemossa. Fundador dels Festivals Chopin, en fou el tresorer des del 1989 fins al moment de la seva mort.

Bon espòs i bon pare, home bo, estimador de les nostres llengua

Tomàs Capllonch Darder.

i cultura, treballador incansable, sense afanys de protagonisme. Persona assenyada, de profunds valors interiors. Amb el somriure als llavis, observant atentament el que passava, el podem trobar sempre al mateix entorn. Des de feia molt de temps, en perfecta simbiosi, formava part del paisatge de la Cartoixa.

Els seus familiars i amics el recordarem sempre.

Antònia Serrano

ALTRE TEMPS

Arxiu fotogràfic d'Antoni Muntaner, «Guarín».

Una imatge abans molt habitual al nostre poble. La xarxa era una indústria casolana molt estesa a Valldemossa. Les dones i els pescadors ja vells eren els operaris. La dona que fa xarxa era na Maria «de n'Angela», darrera la cadira, na Catalina «Gotza», i d'esquena, na Francisca «Vergera».

Na Maria «Quenca» feia malla, en Toni «Ramiets» la festejava i madò Quenca feia de carabina. En Toni i na Maria moriren fadrins.

LA VEU DELS NOSTRES POETES I GLOSADORS

MIRAMAR

*Ore tuo Chrite benedictus
sit locus iste**

I

Jo m'he vist de matinada
pels vergers de Miramar,
quan la lluna defallia
dins l'argent del cel nedant.
Lo fasser ses tendres palmes
no gosava bellugar,
fins que al toc d'Ave-Maria
sos precés deia l'ermità.
I llavors el sol s'alçava,
calant foc amb los seus raigs
al blau cim de l'alta penya
que a plom guaita dins la mar.
I llavors les flors s'obrien,
espargint olors suaus:
l'englantina i la ginesta,
la murtera, el lliri blanc...
El meu cor afalagaven
de la vida los encants,
i del goig per l'ampla via
prest l'haurien emportat...
També els plers assedegaven
un bell jove, fa molts anys,
que amb un raig de llum divina
inspirat fou com Sant Pau;
que de Cristo l'Evangeli
per fer veure a los alarbs,
aquí, sobre aquestes roques
recordança va deixar.

Beneït sia el paratge
que elegí, per Déu cridat,
Ramon Lull, fill de Mallorca,
llum del món i màrtir sant!

II

Jo m'he vist de bell de dia
per dins l'erm de Miramar,
quan el vent desarrelava
les alzines i els penyals.
Sos bramuls me pareixien
trists gemecs d'un cor nafrat
que en la lluita de la vida
perd ses forces i sa sang.
Els nigüls atravessaven

a serpentes per l'espai,
com passaven per ma pensa
mil ensomnis esflorats.
Els voltors dins les enclètxes,
les genetes dins sos caus;
jo, a l'entrada d'una cova,
solitari, arredossat:
dins la cova on veu calmar-se
l'esperit ses tempestats,
la mateixa que el gran Savi
amb ses llàgrimes regà...
I dementres consirava
que ell també, desconsolat,
com David rei, se planyi,
trovador de desenganys,
vaig sentir una campana
que el fibló feia brandar,
i aquell toc d'Ave-Maria
l'esperança me tornà.

Beneït sia el paratge
que elegí fa sis-cents anys,
Ramon Lull, fill de Mallorca,
llum del món i màrtir sant!

III

Jo m'he vist a l'horabaixa,
dalt la torre, a Miramar,
quan la fosca s'engolia
freus, turons i comellars.
La remor de la fonteta
s'ofegava dins crestalls,
i l'oreig no escometia
los brostalls de l'olivar.
La neu flòvia amortallava
los pins vers escabellats,
que semblaven d'altres sigles
calaveres de gegants.
Davant mi, baix de la torre,
romanien drets quatre arcs,
una llàntia mig encesa,
una imatge i un altar...
Aquest era l'oratori
de la Santa Trinitat,
on pregava, essent minyona,
Sor Catarina Thomàs.
Aquí estava lo Col·legi
que establí, fa sis-cents anys,
protegit per un rei noble,

el Doctor en magnes Arts.
Una creu encara es dreça
sobre el rústic campanar,
i el llantió, qui se moria,
per miracle ha revivat.
Beneït sia el paratge,
trovadors, a on glosam!
Al qui honra en aquest dia
per a sempre Déu lo guard!

* Inscrició de la campana de Trinitat.

(En la festa del Centenari de Miramar
celebrada en aquest lloc, sota els auspicis
de SAR Lluís Salvador arxiduc d'Austria,
el 28 de gener de 1877.)

Bartomeu Ferrà i Perelló
(1843-1924)

ES VI BO NO TÉ NOM

Lema: Si no, és que l'han batiat.

Tots sabem que s'aigua renta
sa mà que toca carbó,
ses anquetes d'un nadó
o peu que, de cants, rebenta.
Serà sa vida des peixos
—és allò que sempre diuen—,
però, quan me la descriuen,
ses virtuts, de por, són feixos.
Sols me toca per defora
un pic en l'any i com plou;
jo no li vull cap denou
mes, d'ella, me'n faig enfora.

Tota aquesta feredat,
l'he rebuda per herència:
Noè tingué s'ocurrència
de sembrar sa veritat.

Després d'un viatge en barca,
l'avi, mig fart pel mareig,
volgué sentir parrupeig
de colom, per sa comarca.

S'ocell va dir: «Ja està sec».
I, llavors, el Patriarca
digué, com sortí de s'arca:
«Jo, d'aquesta, ja no en bec!
Quaranta dies d'esplet

—i també quaranta nits—,
tenc netejats es sentits;
que la begui en Barrufet!»

I féu com ase retut
que, com veia correntia,
li mostrava cortesia:
romania ben eixut!

«Com a passar, passarà;
no seré jo qui l'aturi
maldament sa set me duri
que, d'aigua, no n'he d'emprar!»

Abans d'emprendre es viatge,
un amic —que s'ofegà—,
un esqueix, li regalà,
d'un arbust d'estrany caratge.

Després, esment va tenir
d'aquella planta silvestre
fins —mirau si fou tan destre—
que l'aconseguí munyir.

Només un gra en va tastar
i va perdre el món de vista;
Cam, amb berebs un artista,
un espectacle en muntà.

Quan sa gatera escorxà
i se n'adonà des pas:
«Com un esclau, tu, viuràs
des germans» —li va amollar.

Mes, en lloc de maleir
sa planta tan traïdora,
fou preciada penyora
i sa vinya benefí.

En va plantar per tossals,
per planes i comellars;
volgué portar benestars
humans i espirituals.

Emperò, sa medicina,
avui, serà més plaent
convertida en Sagrament
que dóna Joia Divina.

Ara, si un amic des suc
vol rebre, de mi, s'ajuda;
si em dóna qualche beguda
jo, dins sa panxa la hi duc.

Gloses premiades amb el I Accèssit a la Rosa
d'Or de la Pau de Castellitx l'any 1992.

Per Bru Serrano Darder

**Dedicatòria de Josep M. Llopart
que encapçala el llibre d'or de
l'OCB amb motiu dels 30 anys de
l'entitat**

Que la visió del Blanc Cavaller sigui, en la
primera pàgina d'aquest llibre, el signe i la
penyora de la primavera del nostre poble.

Us veig, Senyor Sant Jordi, en els batecs
blavosos del capvespre,
en les mans decandides del ponent;
us veig llunyà, minúscul,
fent-vos enfora amb la cançó i la rosa;
us veig en els cantons de la nostàlgia,
cavaller de claror, espurna de la tenebra.
Adesiara
em passau per la vora, llampec, frisança.
Portau l'espasa al cint,
al broquer fulgurant la creu de flama
i, enarborat,
el penó d'or i sang
tremolant en el vent de l'esperança.

CANT A LA VIDA

Cant a la vida, cant a l'amor,
perquè m'agrada molt la cançó.
Canto al vent, canto a la mar,
perquè m'agrada molt el cantar.

Si mires l'alba de bon matí
veuràs també el sol sortir.
Un dia nou sempre serà
si al comença un bell cantar.

Si mil vegades hagués d'expressar
un sentiment o un bell parlar,
una alegria o un somniar,
jo t'ho diria sempre cantant.

Si jo podia seguir el present,
com primavera que va passant,
jo te diria tot el que sent
però t'ho diria sempre cantant.

Miquel Joan Salvà

Plaguets de gloses

Molta gent que coneix la nostra
afecció a les gloses ens ha fet arribar
plaguets de gloses impreses de
diferents glosadors i glosadores. Em
tenim unes quantes d'arreplegades,
però avui us volem parlar d'una de
molt especial, perquè és obra d'una
valldemossina i les gloses són dedi-

caades a la Beata. Aquesta obra ens ha
arribat de mans de Sebastià Car-
bonell. Resulta curiós que a Sebastià
l'hi regalàs Tomeu Mas, de Galilea,
i que nosaltres, malgrat haver-la
cercada, no la poguéssim trobar a
Valldemossa.

Està impresa a Palma l'any 1930
pels Talleres Gráficos de la Empresa
Soler, del carrer de Montenegro, i es
titula *Cansons de la Beata Catalina
Thomás*. L'autora és Margalida Mulet
Salvà, «na Catoia», autora també de
la coneguda glosa a l'Arxiduc. De
les gloses que conté us n'oferirem
unes quantes, malgrat que l'ortografia
no és la correcta, nosaltres les trans-
criurem tal com ella les publicà.

En aquest mon Sor Thomasa
Fonch un mirall exemplar,
Quant se posà a dijunar
De no voler sols mamar
El divendres tot lo dia,
Perque ella molt be sabia
Que per gonyá el cel un dia
Mos hem de mortificar.

En gran pena i desconcordi
Sor Thomasa se trobà
Quant a sa font se'n va anar
En sa gerreta en sa má
Y mitja nit li tocá

tentada per el dimoni
El gloriós Sant Antoni
Desde el cel va devallr
Per anar a consolar
Aquell Angel de la glori
Ja mai mes la va deixar
Fins i tant pogués gosar
Amb son Espós a la glori.

Un camí bell y hermós
Nostra Santa mos deixá
Y si mos volem salvar
A Ella hem d'estimar
Com un tresor presió
Y Ella amb un cor amorós
Del Cel mos assistirá
Y mos donará sa má
Perque anem a disfrutar
Amb Ella en el cel ditzós.

IMATGES D'ANTANY

Homenatge que va retre l'Ajuntament valldemossí a cinc vells de més de noranta anys. Davant la casa consistorial devers l'any 1918 per la Beata. Els vellets són: el sen Matgí, la madona vella de can Flor, la des Tancats, madò Ferrerica, el sen Batlet. Podem veure el Secretari Vell, Francisco Vidal, el batle Feliu Morrey, el rector Joan Mir Pol, el vicari Pere Mas, i entre el públic, hem pogut reconèixer el predicador Jaume Sastre, Joan Torres «Tomasú», Elvir Sans, Macià Darder de can Doi i els seus fills Pedro i Maties, madò Beca i madò Boeta. Fotografia arxiu de Margalida Rullan.

Eren altres temps, eren altres costums. Els padrins de fonts regalaven per Tots Sants un rosari als fillols. No era de plata ni d'or, era de llepolies: panellots, fruites ensuadades, bombons de xocolata... i la patena d'encaçabassat amb una figueta de colors al bell mig. A can Molinas, com a moltes de les pastisseries mallorquines, enfilaven rosaris de tota mida. No bastaven les mans de la casa i eren totes aquestes les que s'afanyaven al voltant de la taula. D'esquerra a dreta: Francisca Estrades, de cas Broquet, la madona de can Molinas, na Tita de can Flor, na Maria Pilar de can Molinas, n'Antònia de can Molinas, na Maria Xata, na Margalida Xata, na Catalina de can Molinas i na Margalida Simona. Fotografia arxiu Can Molinas.

PLECS DE CULTURA POPULAR

IV

L'EMIGRACIÓ (2)

D'esquerra a dreta: Jordi des Cós, En Pere Xim, Gabriel de Son Matge, Nofre des Celler. Fotografia arxiu de Maria i Pedro Mas Boscana

GOVERN BALEAR

Amb el suport de:

Consell Insular
de Mallorca

HI COL-LABOREN:

Miquel Boscana Mas, Rosa M. Calafat Vila, Antònia M. Calafat Rivas, Loli Calafat Rivas, Feliu Calafat Rotger, Josep Cañellas Riera, Francesca Cañellas Serrano, Nicolau S. Cañellas Serrano, Toni Colom Colom, Antònia Darder Boscana, Rafel Estaràs Estaràs, Núria Estaràs King, Dolors Estrades Calafat, Joan Miquel Fiol Torres, Francisca Juan Calafat, Miquel Juan Calafat, Rosita Lladó de López Rama, Antoni Marimon Riutort, María José Mas Estaràs, Antonio Morell Garcia, Tomeu Pizà Darder, Catalina Rosselló Rivas, Miquel Ripoll Rul-lan, Antònia Serrano Darder, Virginia Torres, Jaume Vila Mulet, Jaume Vila Vila.

“LA BALEAR” és en part nostra i pateix a Cuba

- **L'hospital infantil “LA BALEAR” fou fundat per mallorquins l'any 1927 a l'Havana, Cuba.**
- **Avui necessiten medicines perquè no sofreixin dolor mils de nins.**
- **Anau a la farmàcia de més a prop i hi veureu exposada la llista de medicaments específics que necessiten per salvar-se.**

NO HO DEIXEU PER A MÉS TARD !!

Creu Roja Espanyola

PRESENTACIÓ

Si al Plec de Cultura Popular III encetàvem l'ametlla de l'emigració ho férem sabent que l'assumpte tenia molt de bessó. Quan tancàrem l'edició del suplement de l'any passat, quedaren moltes coses sense posar, i l'ametlla continuava encetada.

A partir del mes d'octubre, un equip nombrós d'amics de *Miramar*, de totes les edats (però sobretot joves), assumírem el repte de reprendre la confecció d'un segon plec dedicat a l'emigració. Bastaren algunes galetes, dues rialles, la feina ben repartida, i un poc de mà esquerra perquè l'enginy que avui llegirem es posàs a rodar.

Hem volgut completar el que iniciàrem l'any passat, sense repetir-nos, centrant-nos més en la incidència domèstica de l'emigració, bàsicament a l'Uruguai, però no sols allà.

Hem arreplegat articles que contenen les peripècies dels valldemossins a la guerra de Cuba i Filipines, de la pesca d'esponges a Cuba, la incidència de l'emigració a moltes cases de la vila, la llarga estela d'assentaments que els nostres pescadors deixaren en els llocs de Mallorca i fora Mallorca on anaren d'eixida, un extens i singular reportatge gràfic sobre tot el que deim; altres articles que parlen de les formes culturals i que mantengueren o desenvoluparen, de la capacitat del tango per integrar aquells pagesos o pescadors a la vida urbana del Plata, o que descriuen les experiències personals que ens mostren la cara humana de l'emigració; hem entrevistat Rosa Estaràs, també donam notícies d'actualitat de l'Uruguai i de Valldemossa relacionades entre si.

Rebeu el resultat del treball que en equip ha fet un conjunt il·lusionat de veïns vostres (tant de Valldemossa com de Mallorca o de l'Uruguai), que sobretot vol agrair a aquells que han entès el sentit de vincle que té el suplement, la seva col·laboració aportant informació, contactes, material gràfic, etc.

Acceptam les nostres limitacions i convidam els interessats, els autèntics especialistes a treballar científicament sobre aquest fet social, aprofitant, si volen, el que aquí es conta. Hem fet el suplement entre molts perquè volem que molts més s'hi sentin vinculats.

TALLER D'HISTÒRIA O LA RECONSTRUCCIÓ DE L'EMIGRACIÓ A AMÈRICA CASA PER CASA

Aquest treball el va iniciar a l'anterior Plec de Cultura Popular Toni Colom Colom, sota el títol «Taller d'història o la reconstrucció de l'emigració a l'Uruguai casa per casa». Per fer el present suplement, hem aprofitat la informació que ell ja havia recollit. Els diferents articles estan signats amb el nom dels autors.

ÍNDEX PER MALNOMS

MALNOM	PLEC CULT. POP.	Pàg.	MALNOM	PLEC CULT. POP.	Pàg.
ABADUIA, S'	IV	XXII	MECO	IV	XXIII
AGUSTÍ, CAN	IV	IX	MIQUELOTOS	IV	X
BANYETES	IV	XXXV	MOLINES, CAN	IV	XXVIII
BARDÍ, CAN	III	XIV	MORENO, DE CAN	IV	X
BARRERA	IV	XXXV	PACS	IV	XIX
BATISTA, SON	IV	XXXVI	PAGÈS, CAS	IV	XXII
BAUZÀ, SON	IV	XVIII	PARRAGUETES	IV	XLI
BERNAT, CA L'AMO EN	IV	XXXV	PARRINDO	IV	XIX
BIELES	IV	XV	PARRINS	IV	XIX
BORINETES	IV	IX	PELATS	IV	V
BROQUET, CAS	IV	XXVII	PELUTS	IV	XI
BUFONS, ES	IV	XXXIII	PEP BOU, CAN	IV	XVI
CALAMANDRE, CAS	III	XIII	PEPES	IV	XXIX
CALEUS	IV	XXVI	PERETES O SA TORRE	IV	XXXVIII
CANALS	IV	XVIII	PLACETES	IV	XXXII
CANYES, FORN DE CAN	III	XIV	POCA FARINA-XUCLA	IV	XXI
CARACO	IV	XVIII	POQUENCA, CAN	III	XXIV
CELLER, D'ES	IV	XXX	QUENS	IV	XIV
CIRETES	IV	XXXVI	QUINTETS	IV	XXIV
CLOT, D'ES	IV	XVIII	RAÏSSA	IV	XIX
CÓS, D'ES	III	XIV	RAMELLETS	IV	XL
CUTXOS	IV	XII	ROS	IV	XXI
DOI, CAN	IV	XVIII	SECRETARI VELL	IV	XXIII
FELIVONS	IV	XVIII	SERRÀ	IV	XXIX
FERRÀ, CAN	III	XIV	SORD, CAS	IV	XVII
FRARES	IV	XIX	TANCATS, ES	III	XIV
FULLES	IV	VI	TENRALS	IV	XIX
FUSTETS	IV	XXVI	TIPATGE	IV	XXVI
GALLETS	IV		TOPETE	IV	XXIX
GALLS	IV	XXXVII	VERINDOS, CAN	IV	XIV
GASPARONES	IV	XXXVIII	VICARI, CAS	IV	VIII
GORDERS	IV	XXV	VINYA, SA	IV	XVIII
GOTZOS	IV	V i XVIII	XATOS	IV	V
GUIDONS	IV	XVIII	XIMETS	IV	XXVIII
MAJORALA, CA SA	IV	XVIII	XUCLA-PLACETA DE SON SALVAT	IV	XXXII
MANINETA	IV	XXXIX	XUMBOS	IV	XXX
MARIANO, CAN	IV	VI			

GOTZOS

— Bruno Boscana Lladó. Hi ha poca informació. Va partir a Amèrica devers l'any 1923, com a passatger de bodega, reclamat per Bruno «Quintet». Se n'anà per fer fortuna, encara que no vivia malament a Valldemossa. Va treballar de forner i tornà al juny de l'any 1936 i ja no tornà a partir.

Es va casar l'any 1940 amb na Francisca Calafat. Tingueren dues filles: Maria, casada amb Vicenç Morey (són els pares de Gori) i Antònia M. Pilar, casada amb Feliu Lladó, els qual tenen una filla, Maria Margarita.

— Toni, germà de l'anterior, va emigrar per millorar el seu nivell de vida. Feia feina de forner. (Trobareu més informació al núm. 14 de *Miramar*.)

PELATS

Guillem Estaràs, «de s'Abaduaia» i Catalina Mas, «Pelada», tingueren tres fills: Miquel, Joana Aina i Joan. Dos emigraren a l'Uruguai.

— Joana Aina va partir perquè es va casar amb Toni «Gotzo» l'any 1935.

— Miquel també emigrà i s'instal·là a la ciutat de Canelones, que està situada a uns 70 km de Montevideo. Va fer feina de forner. Es va casar amb Nina i no varen tenir descendència. L'any 1985 va morir a l'Uruguai.

XATOS

Jaume Torres Pujol era porgador i eixerador, es va casar amb Magdalena Frontera Ferrer, de Puigpunyent. Tingueren tres filles i quatre fills, tots quatre fills emigraren.

Els Xatos varen emigrar per fer fortuna, ja que a Mallorca no es vivia molt bé. El primer germà a partir va ésser en Francisco, l'any 1925, aquest, en desset mesos (entre 1926 i 1927), va fer partir els altres tres germans. A les cartes que enviaven deien que tot anava bé i tots tenien feina.

— Rafel (1898-1980) va partir en primer lloc a l'Havana (Cuba), però no sabem què va fer allà. Va estar un temps i va tornar a Valldemossa. Pensam que no va dur molta sort, perquè va estar un mes per aquí i tot d'una el va cridar per anar a l'Uruguai el seu germà Francisco, allà es va dedicar a fer de forner. Es casà amb Concepción Pelállez, amb la qual tingué dos fills: Juan (casat amb Aida, tenen tres fills, Maria, Adriana i ?), i Jaume, que té dos fills: Juan i Jaime.

— Francisco a Valldemossa tallava pins del bosc. Més tard va anar a la guerra del Marroc, on ho va passar molt

Rafel «Xato» i la seva esposa Concepción. Fotografia arxiu de Margalida Torres.

Francisco «Xato». Fotografia arxiu de Margalida Torres.

malament. Poc temps després, devers l'any 1925, va partir a l'Uruguai. Allà es va casar amb Josefa Abeleina. Tingueren una filla, Magdalena (la qual es va casar amb Eduardo Leibe, amb qui tengué dos fills, Marcelo i Cristina), i un fill, Jaime.

— Jaume va partir reclamat pel seu germà Francisco. No es va casar. A Valldemossa tallava pins i va fer de forner.

— Josep feia feina amb els seus germans a Mallorca i partí reclamat, també, per Francisco. Allà va fer de forner per a dos amos valldemossins: Sebastià i Vicenç «Fusteres». Josep es va casar amb Zuma Márquez i va tenir una filla, Magdalena.

Ens han contat algunes anècdotes sobre aquesta família:

Jaume «Xato». Fotografia arxiu de Margalida Torres.

Josep «Xato». Fotografia arxiu de Margalida Torres.

La mare dels «Xatos» tenia molta pena per l'absència dels fills i deia a les filles: «Teniu molta sort de ser dones, perquè si no haguéssiu hagut de partir a l'Uruguai com els vostres germans». També deia: «Els meus fills són ben meus, encara que estiguin en una altra banda».

La família dels Xatos, que no tenia casa pròpia, vivia en una casa dels «Quintets», per la qual cosa, els germans varen tenir el detall de comprar una casa per a les seves germanes i les posaren com a propietàries, cosa que fa que elles n'estiguin molt agraïdes.

DE CAN MARIANO

Dos fills de Joan Lladó Joan, «des Cós», i de Antònia Lladó, «Parrinta», emigraren a l'Uruguai. Prengueren el mal nom de la casa dels seus pares, Can Mariano.

— Jordi es va casar a l'Uruguai amb Perla. Tenen dues filles, Rosa i Perla. Des de fa molts d'anys, el matrimoni passa els estius a Valldemossa. Rosa està casada amb César López i tenen una filla, Ana Patricia. Perla és casada amb Julio Jacobo i tenen dos fills, Jorge i Julio.

— Tomeu partí l'any 1928 a Amèrica i allà es va casar amb Adela Cabrer. Tingueren dos fills: Juan i Bartolomé (mort als devuit anys). Juan es casà amb Estela, tenen dos fills: Juan Fernando i María Teresa.

Miquel Boscana Mas
Miquel Juan Calafat

FULLES

Han estat dues generacions de Fulles les que han emigrat en diferents moments: la primera generació d'emigrants la formaven dos germans: Josep i Antoni Vives Mercant. El primer va partir a Buenos Aires la dècada del 1880, i el segon, a Mèxic devers 1915-20. La segona generació va partir després de la Guerra Civil a Montevideo: en aquest moment partiren dos germans (nebots-nets dels primers) i el seu pare.

— Josep Vives Mercant, «Fulla». El primer dels Fulles que deixà el nostre poble fou Josep Vives Mercant, que havia nascut devers 1865 i que de jove va anar a Buenos Aires tot sol. Allà es va posar a fer de dependent en una botiga de roba. L'amo no li donava la paga sencera, li guardava part dels doblers. Mentre feia aquesta feina va tenir febres tercianes, a causa del clima. El metge li aconsellà que canviàs d'aires. Llavors va demanar a l'amo els doblers que li guardava, però l'amo no els hi donà. Ell ho contà a un advocat i finalment l'amo li va haver de tornar quasi tots els doblers. Va tornar a Mallorca i en arribar aquí un metge mallorquí li tornà a aconsellar que canviàs d'aires. Ell li va fer cas i es va fer revisor de tren per poder viatjar contínuament d'una banda a l'altra de l'illa. Va arribar a ésser cap d'estació a Inca.

Tot d'una en arribar de Buenos Aires, quan tenia una trentena d'anys, s'havia casat amb Francisca Llinàs Massanet, «de Can Llarg», de Manacor. Tingueren dues filles: Francisca i Margalida, i dos fills que moriren, Sebastià, que tengué la rosa, i un altre que morí de petit. El matrimoni posà una botiga i carniceria al carrer de Sant Miquel, perquè a Manacor la família de Francisca ja feien de botiguers.

Els seus descendents (les germanes Francisca i Antònia Mateu Vives i els fills d'Antònia, Amadeo i Eugenio) viuen a Palma.

— Antoni Vives Mercant, «Fulla», era germà de Josep, partí devers el 1920 cap a Mèxic, a fer fortuna. S'instal·là a Mérida, a la península de Yucatán, i hi fundà una impremta i llibreria que porta el seu nom: Antonio Vives. Va partir de Valldemossa fadrí i es casà a Mèxic amb una dona del país. Va morir allà. Va tenir dos fills: Alberto i Antonio, i dues filles: Carmen i una altra que es va fer monja. Els dos fills varen visitar Mallorca durant la dècada dels setanta. És l'únic valldemossí del qual sabem que va partir a l'Estat de Mèxic.

Una neboda de Josep i Antoni Vives Mercant, dels quals hem parlat, Maria Vidal Vives, «Fulla», filla de Magdalena Vives Mercant i Jaume Vidal, es va casar amb un carrabiner que es deia José Rivas Avila, que era d'un poble de Granada que es diu Iznalloz, i que havia vingut destinat a Valldemossa.

El matrimoni Rivas Vidal va tenir una família nombrosa: Maria, que va morir als devuit mesos, Maria, Magdalena, Josep, Margalida, que va morir als deu anys, en un accident de cotxe, i Dolores. Dels fills, dos varen emigrar a Amèrica: Maria i Josep, que constitueixen la segona generació de «Fulles» emigrants. El seu pare, José Rivas, també va partir a l'Uruguai.

— Maria Rivas, «Fulla» va partir el 1939, just després d'haver-se casat amb Damià Roselló, «Borineta», que ja s'havia establert allà. Des de Montevideo el 1949 Maria reclamà el seu pare, José Rivas. Maria, vídua, viu en aquella ciutat amb els seus fills i néts.

— José Rivas aleshores, després de la desfeta de l'exèrcit republicà, del qual era oficial, després de passar alguns anys al camp de concentració francès de Castres, vivia a França, amb una família francesa que l'havia acollit, treballant a la terra. José Rivas va viure a l'Uruguai gairebé sempre a ca la filla, que l'havia cridat el 1949, Maria, i algunes temporades a cal fill, Pep —que també va emigrar i del qual parlarem més tard—, esperant temps millors i més lliures, que per a ell i la seva família mai no varen arribar: va morir a Montevideo el 1958, sense haver pogut tornar a veure la seva dona i les filles que havien quedat a Mallorca, Magdalena i Dolores. José Rivas tenia també un germanastre exiliat a Mendoza, a l'Argentina: Francisco Ruiz, «Frasquito», que durant la guerra havia estat el batle d'Iznalloz. Maria Rivas, «Fulla» també el reclamà i amb tota la família va arribar a Montevideo, encara que després, com hem dit, es va establir a l'Argentina, on feia feina en un celler.

José Rivas Avila, espòs de Maria Vidal Vives, «Fulla», i pare de Maria Fulla i Josep Fulla, amb l'uniforme del cos de carrabiners. Eivissa, devers 1928. Fotografia cedida per Dolores Rivas.

Part de la família «Fulla» a l'Uruguai. D'esquerra a dreta: Claudia, dona de José Rivas III, fill de Pep Rivas, «Fulla»; Verónica, Adrián i Fabián, fills de José Rivas III; José Rivas III; Federico Rivas, fill de Pep Rivas, «Fulla»; Erika Vikonis Roselló, néta de Maria Rivas, «Fulla» i Damià Roselló, «Borineta»; Carmen Rivas, filla de Pep Rivas, «Fulla»; Maria Rivas, «Fulla», i Rosa Franco, mare de José, Federico i Carmen Rivas Franco. Celebració dels quinze anys d'Erika Vikonis Roselló. Montevideo, juliol de 1993. Fotografia cedida per Dolores Rivas.

— Josep Rivas, «en Pep Fulla», per la seva banda, a Mallorca intentà seguir la carrera militar, però aleshores per a ell tot eren obstacles per l'història republicana del seu pare, així que la seva germana, Maria, també el reclamà, i partí cap a Montevideo, tot sol, devers el 1948. Allà estudià comptabilitat i posà un negoci propi d'aquesta matèria, que allà es diu «*teneduría de libros*». Es casà i tingué cinc fills: José Archibaldo, Carmen, Federico, Francisco José i Fernando. El fill major continua el negoci i li ha donat néts: Adrián, Fabián, José Archibaldo (aquest és, per ara, el darrer José Rivas de moltes generacions) i Verónica. La filla, Carmen, és arquitecta i no té fills. Federico estudia Ciències. Francisco José i Fernando, els petits, encara estudien. Pep «Fulla» va venir a Mallorca el 1967, el 1974 —quan va morir la seva mare—, i el 1981, any en què va néixer el seu fill petit, Fernando, que és l'únic fill mallorquí. En aquesta ocasió va viure a Valldemossa durant uns vuit mesos i se'n va tornar. Des d'aleshores no ha tornat a venir.

DE CAS VICARI

El matrimoni format per Jaume Mas Joan, «de sa Rectoria» i Antònia Estrades Palmer, «Broqueta», va tenir una descendència nombrosa: dues filles i tres fills: Antònia, Joan, Bartomeu, Margalida i Jaume. Dels cinc germans, només la filla gran va quedar a Valldemossa, els altres quatre se'n anaren a Montevideo. Els fills mascles partiren de ben joves a fer fortuna a l'altre continent, seguint el consell d'un cosí seu per part de mare més gran que ja hi era: en Jaume Agustí. Primer hi va anar un, a aquest li va anar bé, i aviat partí el segon, el petit no volgué quedar enrera i també emigrà. La filla petita es casà amb un valldemossí que també havia fet ca seva a l'Uruguai i aviat deixà l'illa per partir amb el seu home i els seus fills. El resultat de tot això són molts de fills i néts ja nascuts a l'Uruguai o que hi varen anar de ben petits i que formen la família Mas Estrades, o «de Cas Vicari» a l'Uruguai.

El primer que va partir va ser Bartomeu, l'any 1920, quan tenia setze anys. Joan va ser el segon, el 1925, amb vint-i-cinc anys. Finalment se'n va anar el petit, Jaume, quant tenia setze anys, el 1928. Tots partiren fadrins, en colla, amb altres joves del poble: Jaume va partir, entre altres, amb Jaume Mas Colom, «Gras», Francisco Roselló Morey, «Borineta» i Antoni Terrasa, «Lurieta». L'únic que havia fet el servei militar —de telegrafista— quan va emigrar era Joan, que ja tenia més de vint anys. La germana, Margalida, va partir casada: a Valldemossa havia conegut Tomeu «Moreno», que ja vivia a Montevideo. Es varen casar i anaren a viure definitivament a l'Uruguai.

— Bartomeu Mas Estrades «de Cas Vicari» feia de picapedrer amb mestre «Manitos», com el seu germà petit, Jaume. En arribar a l'Uruguai es va posar a fer feina en un forn del cosí Jaume Agustí que es deia La Mascota. Posteriorment va posar els seus propis negocis: els forns Sol y Globo i Panadería Americana. Més tard, amb el germà Joan, comprà una finca amb plantació de vinya i celler, a la qual encara ara fan vins. Bartomeu es va casar amb una dona de l'Uruguai, Paulina Tejero, que morí fa uns anys. Va tenir fills i filles: Carlos Jaime, casat amb Sonia, que ha tengut una filla, Mariana, casada amb Luis, i dos fills, Mauro i Martín; Eduardo José; Jorge, casat amb Beatriz, que tenen dues filles: Leonora i María Belén; i Maria Antònia. Dels fills de Bartomeu, han vingut a Mallorca Jorge i Beatriz.

— Joan Mas Estrades «de Cas Vicari»: el germà major a Valldemossa va fer moltes de feines: va fer de ferrer; va manejar el telefèric del mirador del Cable; va fer feina a Can Salas; va fer de xofer dels autocars que anaven de Valldemossa a Palma... En arribar a Montevideo va treballar amb els germans al forn del cosí Jaume Agustí, La Mascota, que després va comprar. Posteriorment, com hem dit, amb el germà Bartomeu, es va fer càrrec d'unes terres on hi havia vinya i un celler. Joan va venir a Mallorca i es va casar aquí devers el 1935, amb una valldemossina de la família «Quens», Joana Aina Torres, que va conèixer en aquesta ocasió. Després de casar-se el matrimoni partí a Montevideo, i allà nasqueren els seus fills: Jaume, casat amb Juanina, que tenen tres fills, i Antònia, casada amb José Luis Romero, de Madrid, que tenen també tres fills: Juan Luis, Betina i Juni. Joan va morir a Montevideo fa uns anys.

— Jaume Mas Estrades «de Cas Vicari»: el darrer germà va començar a fer feina a Amèrica, com els altres dos germans, a La Mascota, però aviat per compte seu va posar un forn: la Panadería Agraciada. Més tard, va tornar a La Mascota, ja que Joan, el seu germà, i el soci d'aquest, Sebastià «Toronto», anaren a Europa. Després va entrar en el negoci de la confecció de roba: va muntar la fàbrica que produeix roba de les marques Petit Bateau i Fisherman. Es va casar amb una uruguaiana, Teresita Franco, i tingueren descendència: Jaime César, casat amb Graciela Balerio, que tenen dues filles: Laura, casada amb Alvaro Pérez, i mare d'un nin, Rodrigo; i Mónica. Margarita Antonia; i Luis, casat amb Lida Barufaldi, que tenen dos fills: Javier i Rosina.

Els fills continuen els negocis dels pares: Jaume, fill de Joan, i Eduardo (químic) i Carlos (agrònom), fills de Bartomeu, al celler, i Jaime César i Margarita Antonia a la fàbrica de roba; o han seguit estudis universitaris i

tenen professions com ara arquitecte, inspector d'Hisenda, químic, professora de Matemàtiques, professora d'Anglès, enginyer agrònom...

Cap dels germans no va tornar per quedar a Valldemossa, en part perquè s'havien casat amb dones d'allà, i en part perquè els fills tenien més oportunitats de prosperar que a Mallorca. Però sí que tots tres han viatjat per passar alguns mesos a la casa dels seus pares: el darrer que va ser aquí és Jaume, que va venir l'estiu del 1987 amb la seva dona, Teresita, i les seves nétes Laura i Mònica.

DE CA N'AGUSTÍ

De la família formada per Agustí Pons i Margalida Estrades Palmer, «Broqueta», que estaven a Ca s'Hereu, partiren dos fills: Jaume i Catalina «de Can Agustí».

Jaume Pons Estrades va partir a Montevideo entre 1910 i 1920. Tenia un forn, La Mascota, on varen fer feina els cosins «de Cas Vicari». Va venir a Mallorca devers el 1953 amb la seva dona, Amelia, una uruguaiana amb qui tengué dues filles: Margarita i Pochita. Va morir a Montevideo.

Catalina Pons Estrades va partir a Amèrica reclamada pel germà, juntament amb Joana Aina «Peladeta», Joana Aina «Quens» i altres valldemossins. Va morir a Montevideo, fadrina.

Agraïments:

Bartomeu Calafat Mas, Francisca Calafat Mas, Teresita Franco, Jaume Mas Estrades, Dolores Rivas Vidal, Josep Rivas Vidal, Maria Rivas Vidal, Catalina Roselló Rivas.

Antònia M. Calafat Rivas,
Nicolau S. Cañellas Serrano

BORINETES

Catalina Morey i Bartomeu Roselló, «Borineta», tingueren quatre fills: Damià, Margalida, Catalina i Francesc, que eren bessons. Els dos homes foren els que partiren a Amèrica. Les germanes quedaren fadrines i visqueren tota la seva vida al carrer Vell, a Valldemossa.

—Damià Roselló Morey partí a Montevideo fadrí, devers el 1930, amb un grup d'altres valldemossins; abans de partir feia de missatge a Pastoritx. Quan arribà a l'Uruguai treballà a diversos forns, primer al forn Los Pirineos, i després al Sol y Globo. Comprà la part de Guillem Coll de la pastisseria Miramar, i esdevingué així soci de Jordi Lladó, amb el qual més tard també compartí la firma de

La família Mas Estrades, «de Cas Vicari», a Montevideo. Davant i d'esquerra a dreta: Teresita Franco de Mas, Paulina Tejero de Mas, Bartomeu Mas Estrades, Joana Aina Torres de Mas. A la segona filera, d'esquerra a dreta: Jaume Mas Estrades, Antònia Mas Torres, Maria Antònia Mas Tejero, Margarita Mas Franco, Joan Mas Estrades. Darrera, d'esquerra a dreta: Jorge Mas Tejero, Jaime Mas Torres, Eduardo Mas Tejero, Carlos Mas Tejero, Jaime César Mas Franco i Luis Mas Franco. Noces de plata de Bartomeu Mas Estrades i Paulina Tejero. Montevideo devers 1955. Fotografia cedida per Francisca Calafat.

El matrimoni Damià Borineta i Maria Fulla amb el seu fill Tolo. Montevideo, devers 1945. Fotografia cedida per Dolores Rivas.

la pastisseria Biarritz. Va tornar a Valldemossa el 1939 i conegué Maria Rivas Vidal, «Fulla», amb qui es casà el 1940. L'any següent partiren plegats a Montevideo a atendre els seus negocis, i allà tingueren dos anys després el primer fill: Bartolomé, «Tolo», i més tard, el 1948, la filla, Catalina, «Catita». Tota la família vingué a Mallorca l'any 1950 i quedaren a l'illa uns mesos. Damià morí el

Panadería - "MIRAMAR" - Confitería
 DE
LLADÓ & ROSELLÓ
 HECTOR MIRANDA 2443 Teléfono 411183
 esquina ELLAURI MONTEVIDEO

Anunci de propaganda de la pastisseria Miramar. Cedit per Maria Rivas.

Quatre emigrants que acabaven d'arribar a Montevideo: (d'esquerra a dreta) Damià «Borineta», Bruno «Gotzo», Macià «des Cós» i Gabriel «Sabater». Fotografia cedida per Maria Rivas.

1968. La vídua, Maria «Fulla», ha vingut a Mallorca a visitar la seva família diverses vegades: el 1970, el 1974, el 1982, el 1988 i el 1993. Els seus fills són casats: Tolo, que és empleat de banca, amb Alicia Salveraglio, cirurgiana dentista; tenen dos fills: Juan Pablo Damián i María Laura. Catita fa feina en una oficina i és casada amb Guillermo Vikonis, despatxant de duanes; tenen una filla: Erika Victoria.

— Francesc Roselló Morey, l'altre germà, va partir uns anys després que Damià. A Mallorca feia feina a la terra i va emigrar a l'Uruguai per cercar fortuna. Es va casar i tingué una filla que va morir, Catalina, i dos fills que viuen a Mallorca amb la seva mare, Francisca Mas, «de Sa Vinya»: Bartolomé i Antònia, que es casada i té una filla. Francesc Borineta va morir a Valldemossa devers el 1975.

MIQUELOTOS

Tres membres d'aquesta família emigraren a l'Uruguai: Joan, Perico i Pedro —aquest darrer, cosí dels

altres dos, és casat amb Catita Estaràs, i en parlen en un altre article.

— Joan Rubert Calafat fou el primer que se'n va anar, ara fa uns seixanta-cinc anys. Va partir de jove i era fadrí. Allà es casà amb una uruguaiana, Maruja, i tingué dues filles: Cristina i M. Antonieta, ambdues casades, la darrera té una filla de set o vuit anys.

— Perico Mulet, «Bordet», també emigrà, anys després de partir Joan, el seu germà de llet. Era en els primers temps de la guerra civil. Igualment partí fadrí i allà es casà, però no tingué infants.

Els dos germans feien feina a la terra, i deixaren la nostra illa segurament per viure en unes millors condicions. Anaven a l'aventura, sense saber què trobarien allà. Això era un fet general: fins i tot hi havia gent que s'enduia el matalàs. Tots dos moriren a Montevideo.

DE CAN MORENO

Macià Gelabert Mas, «Felivons», que feia de picapedrer, i Pereta Torres Fiol tengueren tres fills: Macià, Bartomeu i Bruno. Els tres partiren a Montevideo.

— Macià Gelabert, «Frisa», va partir devers el 1915. Va tornar a Mallorca i es va casar amb Aina «Peluda». El matrimoni partí cap a Amèrica i no tornaren fins el 1931, any en què començaren a fer la casa al cap de cantó del carrer Pare Bartomeu Frau. Quedaren uns anys a Valldemossa, no tenien fills i la seva neboda Francisca Morey, «Fanfasa», vivia amb ells. El 1939 partiren tots. Tornaren i un altre cop partiren amb tota la família. Aquesta vegada «Fanfasa» conegué a Montevideo Josep Mercant, «Cutxo», i es casaren. Tornaren a Mallorca definitivament el 1955.

— Bartomeu va ser el primer dels tres germans que partí (1908), als setze anys. Va fer feina durament molts d'anys, amb el suport d'altres valldemossins fins que se'n va poder sortir tot sol. En el seu segon viatge a Valldemossa es va casar amb Margalida Mas Estrades, «de Cas Vicari», el setembre de 1927. Varen tenir dos fills, Petra i Macià. Tota la família va partir per primer cop, però no va passar molt de temps i tornaren tots. A Valldemossa un altre cop, varen tenir dos fills més, Jaume i Antònia. Aleshores, ja amb quatre fills, Tomeu «Moreno» va partir per atendre els negocis, però no podia estar enfora de la dona i els fills, així que va venir a cercar la família i se'n tornaren definitivament a Montevideo el desembre de 1940. A l'Uruguai va néixer la filla petita, Francisca. Bartomeu va morir el 23 de

novembre de 1960. Margalida Mas té actualment 86 anys i sis fills, cinc dels quals estan casats amb uruguaians, un dels gendres és fill de valldemossins, Jordi Lladó. Té devuit néts i sis besnéts. La darrera vegada que visità Mallorca va ser el 1968.

— Bruno se n'anà fadrí i es casà amb una gallega de Pontevedra, de nom Peregrina. Tengueren un fill, Tito, i dues nétes que no va arribar a conèixer. Viatjaren a Mallorca l'any 1953.

Agraïments:

Catita Estaràs, Joana Aina Estaràs, M. Elena Gelabert, Paca Gelabert, Petra Gelabert, Francisca Mas, Joana Aina Mas, Josep Mercant, Dolores Rivas, Maria Rivas, Catita Roselló, Margalida Torres.

Loli Calafat Rivas

Les dues famílies que presentam tenen en comú el fet que, malgrat que són famílies nombroses, els pares restaren molts d'anys tots sols al poble i, a més, estan relacionades entre si, com moltes altres famílies dels emigrants, per vincles matrimonials: dues filles de Catalina «Peluda» es varen casar amb dos germans «Cutxos».

PELUTS

— Antoni Estrades, «Veria Negra», casat amb Aina Terrassa, «Peluda», tingué cinc fills i tots cinc emigraren. Prengueren el malnom de la mare: «Peluda»/«Pelut». Madò Aina «Peluda» va quedar vídua. El 1950, tenia vuitanta anys, reclamada pel seu fill Josep, partí cap a l'Uruguai per estar prop dels fills. Després d'uns anys tornà per morir a Valldemossa.

— Maria era casada amb Macià Calafat, «Banyeta». Partiren l'any 1936 cap a Montevideo. No tornaren mai. Tenien dos fills, Macià, que morí als catorze o quinze anys, i Antoni, que és fadrí.

— Aina era casada amb Macià Gelabert, «Frisa», partiren a principis dels anys vint cap a Montevideo. Feren freqüents viatges, l'any 1930 iniciaren la construcció d'un peculiar xalet al carrer de la Rosa de Valldemossa. No tingueren fills, però «Fanfasa» Morey, la filla major de la germana Catalina, vivia amb ells. «Fanfasa» es va casar amb en Pep Mercant «Cutxo».

Boda de Magdalena Vila, 1958. D'esquerra a dreta: Petra Gelabert, Paca Gelabert, Chiquita Pons, Magdalena Vila, Margarita Morell, Juani Morell, Maruja Rullan, Antònia Gelabert i Margarita Gelabert. Fotografia arxiu de Jaime i Magdalena Vila.

Boda de Margarita, néta de Bartomeu Gelabert, «Moreno», i Margalida Mas, «de Cas Vicari» (la cinquena a l'esquerra). També hi apareixen els seus fills Paca, Petra i Macià, com també la nora i els gendres Ana Gordillo, Ariel, Jorge Brovetto i els néts. Fotografia cedida per Francisca Calafat.

— Pep va partir devers l'any 1920, casat amb na Catalina Pons, «Frare», tingueren dos fills, Toni i Pep. Toni es va casar amb Malén Estaràs. Tenen tres fills (tots tres fadrins): Cati, José Luis i Pedro. Tenen residència a Palma i a Valldemossa. Pep viu a Montevideo, és casat i té fills.

— Antoni va començar a treballar als set anys a Son Brondo. Als catorze anys guanyava quatre pessetes cada mes i va decidir partir cap a Montevideo. Era l'any 1923, el va reclamar Macià Gelabert. No va fer el servei militar però tenia els papers en regla. Al principi feia de forner al

Aina Terrassa i Antoni Estrades. Fotografia arxiu de Malén Estaràs.

En Toni «Pelut» va anar a Costitx amb el Parado i allà es varen retratar, devora té en Vallespir, espòs de «na Barrereta». D'esquerra a dreta. Davant: «El sen Caló», na Margalida «Horrendo», un de Costitx, na Rosa «Horrendo», na Maria «d'en Bernat», «es Sabateret». Darrera: en Macià Estradas, en Mercant, en Perico «Reüll», en Joan Antoni, en Bernat, en Gaspar «Batlet», en Toni «Pelut», en Vallespir. Fotografia arxiu de Toni Estrades.

forn La Platense, propietet del seu cunyat, Macià «Frisa» i de Toni «Cotó», casat amb una «Floreta». Després va treballar al forn La Libertat amb Jaume «Patè», «Rafalitos» i un de Santa Maria del Camí, de llinatge Aulet. Ell i els seus descendents són Estradas en lloc d'Estrades, ja que quan li enviaren la seva partida de

naixement legalitzada ho havien escrit malament. Va haver d'arreglar els seus documents adoptant Estradas. El 1935 va tornar a Mallorca per un any. Va viatjar fins a Madrid amb Rafel «Mosso» per visitar un nebot del seu amic que estava a l'escola de l'Escorial. Feren el viatge en vaixell i en tren. Sense escoltar el consell del patró Joan Nadal, que els deia que ajornassin el viatge, s'embarcaren amb un fort temporal, que els féu botar com boigs. Una vegada a la península, Toni s'adonà que hi passaven coses rares i una volta va ser a Mallorca va frissar de partir. La seva germana Maria, el seu espòs i els seus fills havien d'anar-se'n amb ell, però abans havien de vendre la casa que tenien a Dalt Son Lliure, en volien nou-cents duros, i per partir aviat la venguéren per set-cents duros a uns deianecs. Era l'any 1936, al poc temps d'arribar a Montevideo va esclatar la guerra a Espanya. És casat amb Maria Ripoll, «de n'Andrea», amb la qual va tenir un fill. Es va fer construir una casa al Parque, devora l'estadi Centenario, la qual va vendre per deu mil dòlars. Actualment Toni es passeja pel poble i fa qualque partida de cartes amb els amics al Bar Romaní.

— Catalina, casada amb Toni Morey, «Verindos», emigrà primer a França, devers l'any 1930. Tingueren tres filles: «Fanfasa» (casada amb Pep «Cutxo»), Aina (casada amb Joan «Cutxo») i «Tuanó» (casada amb Joan «Lero»). Toni i Catalina són el matrimoni de més edat del poble: es dóna el cas que han sobreviscut a les seves filles.

— Joan Mas Terrassa, «Pelut», cosí dels anteriors per part de mare, Tonina «Peluda», va partir devers els anys trenta, vingué una vegada abans de casar-se amb una uruguaiana amb la qual tingué bessons. No tornà pus i morí allà.

CUTXOS

Antoni Mercant, «Cutxo», es va casar amb Margalida Darder, «de ca na Bet». Tingueren quatre fills, dels quals tres emigraren. L'única que no emigrà fou a Margalida, casada amb José Marcos, que era caporal de la Guàrdia Civil, però visqué molt de temps fora de Valldemossa.

— En Pep feia de pescador, però aquesta feina era dura i feixuga. L'any 1949, just acabat el servei militar, va emigrar reclamat per Biel Mercant, «Sabateret», perquè, encara que no eren família, tenien el mateix llinatge, però se n'anava a fer feina al negoci d'un parent de la seva mare, Pere Joan Juan. Ens ha contat que va partir amb Joan «Xiguidilla» i que al transatlàntic va conèixer una al·lota de Barcelona amb la qual féu amistat. Feren una breu parada a Rio de Janeiro i aquella al·lota i ell baixaren a fer un passeig, quan se n'adonaren, el temps havia passat i ja eren prop de les cinc i el vaixell havia de

salpar. No coneixien ningú ni sabien on es trobaven, aturaren un cotxe de Correus i contaren al conductor el que passava. Aquest fou tan amable que els va dur al moll, gràcies a ell pogueren continuar el viatge, ja que arribaren quan llevaven la passarel·la, Joan «Xiguidilla» plorava, creient que Pep hauria de quedar a Rio. Pep va ser el primer germà que se n'anà. Es relacionava amb Valldemossa escrivint alguna carta de tant en tant. Estant a l'Uruguai va conèixer «Fanfasa» Morey (filla de Toni «Verindos» i Catalina «Peluda»), que residia a Montevideo amb els seus oncles Aina «Peluda» i Macià «Frisa». Pep i «Fanfasa» es casaren allà al març del 1955. Un parell de mesos més tard vingueren a Valldemossa. L'any 1961 se'n tornaren a anar per un any. Després s'instal·laren definitivament a Valldemossa. Tingueren dos fills: Margarita i Antoni. Margarita està casada amb Nadal Torres, «Vergera», i tenen tres fills: Francisca, Aina i Nadal. Antoni és prevere. «Fanfasa» va morir a Valldemossa fa uns anys.

— Joan, abans d'emigrar, va navegar vint-i-set mesos amb un vaixell. Va partir cap a l'Uruguai l'any 1950, segons diu ell per descobrir més món, perquè no li bastava el que havia descobert. Mitjançant «es Quintet», l'espòs de Praxedis «des Pou», va enviar la roba per confeccionar el vestit de combregadora de la neboda «Tonyita» Lladó. El 1955 es va casar allà amb Aina Morey, filla de Toni «Verindos» i de Catalina «Peluda». Tingueren dos fills: Margarita i Toni. Aina va morir de resultes del part. Joan va tornar l'any 1960 amb la filla de tres anys i el fill d'un any per deixar-los aquí. Va estar set mesos però se'n va haver de tornar el fill perquè no el podia deixar ni un moment. Amb un any va fer els dos viatges amb el Cabo de Hornos de venguda i amb el Cabo de Buena Esperanza el de tornada. El viatge durava catorze o quinze dies i cada matí s'aixecava amb la camiseta compixada pel nin. L'any 1961 va tornar definitivament. La seva filla Margarita està casada amb Toni Amengual i tenen un fill, de nom Joan. El seu fill Toni està casat amb Isabel Requena, i tenen dues filles: Aina i Cati. El 1963, Joan es casà amb Margalida Tomàs, amb la qual ha tingut una filla, Antònia, que és casada amb Miquel Rigo, viuen aquí i tenen dos fills, Joan i Tomeu.

— Francisca es va casar amb Toni Lladó, «de can Flor». Tingueren una filla, Tonyita. Toni havia treballat al camp, però abans d'emigrar feia feina de xofer amb «en Garrit». L'any 1953, Tonyita ja havia fet la primera comunió, partiren reclamats pels germans de Francisca: Pep i Joan, els quals compraren un *almacén* (en el qual

Les tres germanes «Quens»: Paula, Catalina i Joana Aina, amb part de la seva família, entre els quals hi ha Paquita, la filla de Catalina. Fotografia arxiu Catalina Torres.

Foto presa en un xalet de Piriápolis propietat de Perla i Jordi. Paula, Catalina Homar, Joana Aina, Catalina, Paquita, la filla de Catalina, Perla, Jordi i la seva filla, Antonyita, filla de Joana Aina i el gendre, Tito i Toni, fills de Paula, i una filla de Catalina Homar, i una tia de les Quens que hi havia anat una temporada, Joana Morey Calafat. Fotografia arxiu Catalina Torres.

véien productes de neteja, queviures, etc.), tornaren definitivament l'any 1962. «Tonyita» és casada amb Manuel Miró, i tenen un fill: Manuel, viuen a Palma. Toni va morir però la seva esposa viu a Valldemossa.

Agraïments:

Toni Estradas, Joan Mercant, Margarita Mercant, Pep Mercant i Antònia Lladó.

Josep Cañellas Riera

Juliol de 1956 a Andratx. D'esquerra a dreta. Davant: «Fanfasa», Pep «Cutxo», Fèlix Marcos, José Marcos. Darrera: Aina «Peluda», Tini «Cutxo», Margalida «Bet», Margalida «Cutxa», Macià «Frisa». Fotografia arxiu de Margarita Mercant.

DE CAN VERINDOS

— Macià Morey Calafat va ser el primer emigrant a l'Uruguai de la família de «Can Verindos». L'any 1927 Macià va partir cap allà. Aquí feia de pescador i allà va fer de forner. Va partir casat amb Maria Rullan Ripoll, «Bufona». Eren una parella jove, Macià devia tenir uns trenta-dos anys. D'aquest matrimoni nasqué un sol fill, Toni Morey Calafat.

Aquest matrimoni va anar a l'Uruguai cridat per la germana de Maria, Francisca «Bufona», que estava casada amb Bartomeu «Frare». Els dos matrimonis vivien i feien feina junts.

Macià no era el primer emigrant de la seva família, els seus germans (Toni, Jaume, Joan) eren tots a França (vegeu Plecs de Cultura, III), però ell va triar una altra destinació. Devers l'any 1950, Toni també es va traslladar de França a l'Uruguai.

En Macià va tornar per primer cop a Mallorca l'any 1947, varen quedar aquí dos anys i tornaren a partir. L'any 1951 tornen a Mallorca, però aquesta vegada ja queden definitivament.

Toni Morey Rullan ens ha contat que la primera vegada que va venir a Mallorca amb els seus pares varen venir molt carregats i els varen demanar si eren un circ. En aquesta ocasió viatjaven juntes set o vuit famílies valldemossines i duien més de quaranta baüls amb menjar i amb tot el que pugueu imaginar, un poc espantats per les notícies que tenien que aquí hi havia fam i no hi havia gens de menjar.

Toni va tornar a l'Uruguai l'any 1981, va veure moltes amistats que quasi no podia reconèixer i es va alegrar molt. En Toni esta casat amb Concepció Ripoll, tenen tres fills i viuen una mica a Palma i una mica a Valldemossa.

— Toni Morey Calafat va arribar allà casat amb Catalina Estrades, «Peluda». Aquest matrimoni va tenir tres filles: «Fanfasa», «Tuanó» i Aina. Aquesta família també va tornar, excepte Aina, que va morir allà de part. Aquesta parella també hi va anar cridada pel germà de l'esposa, Pep Estrades.

QUENS

— Paula, la germana major, va ser la primera que va partir, era una joveneta d'uns vint-i-dos anys (l'any 1933 aproximadament). Va partir casada, amb la seva cunyada Catalina Homar. Les dues s'havien casat per poders amb dos germans de «Cas Cós» que tenien un forn allà. Paula, que té 82 anys i és vídua, viu encara a l'Uruguai, on té els dos fills casats i un grapat de néts.

— Joana Aina fou la segona a partir a l'Uruguai. Joan Mas, «Vicari», va venir per passar aquí uns mesos, es varen conèixer i ja varen partir casats, ella tenia només devuit anys.

Varen tenir un fill i una filla, que viuen allà, casats i amb fills. Joana Aina, vídua també, ha quedat a viure a l'Uruguai envoltada dels seus fills i néts, igual que Paula.

— Catalina, casada amb Tomàs Torres, «des Forn de Can Canyes» l'any 1950, va partir la darrera. Varen tenir una filla: Paquita. De principi s'enyorava molt, però després s'hi va acostumar i va començar a estar més ocupada quan va tenir la filla. Però mai no va acabar d'agradar-li viure a Amèrica, ella creu que això és degut al fet que no vivia a la capital, sinó que havien comprat un forn als afores, en un balneari que es deia La Paloma. Aquest fet li va fer pensar que no volia fer-se major allà, lluny i tota sola. L'any 1970, aproximadament, varen decidir tornar a Valldemossa, és l'única de les germanes que ho va fer. Catalina té molt bons records de la gent i del país, i després de Valldemossa el considera la seva segona llar.

Agraïments:

Toni Morey Rullan
Catalina Torres Morey

Francesca Cañellas Serrano

A continuació parlarem de tres famílies: els «Bieles», els «de Can Pep Bou» i els «Sords»; les dues primeres estaven vinculades familiarment, i respecte a la tercera, hi hagué una relació de convivència, ja que aleshores era pràctica habitual compartir casa. Vegem-ho.

BIELES

D'aquesta família, de la qual a l'anterior plec sobre emigració dèiem que havia tingut emigrants a França, us presentarem els dos membres que partiren a l'Uruguai, que són de generacions diferents.

— Bartomeu Juan Fiol (1897-1984) treballà d'al·lot al camp, com era costum a ca seva. Però veient que els doblers no retien, decidí provar sort fent de pescador, activitat a la qual es dedicà durant la seva joventut. Participà de la dura vida dels pescadors d'antany, que cada any anaven d'eixida i, pescant pescant, s'instal·laven al Port d'Alcúdia i a altres llocs (ell contava en família les peripècies viscudes a Cabrera quan un temporal els féu prendre redòs allà per alguns dies) fins a donar la volta a l'illa i tornar a s'Estaca o al Port.

Als vint-i-sis anys, i gràcies a l'amistat existent entre son pare i Pere «Xim», aquest envià a demanar Bartomeu. Quan fou a l'Uruguai, l'any 1923, B. J. F. treballà uns anys al forn La Nacional, propietat de Pere «Xim». Al cap d'aquests anys, i gràcies al raconet fet, comprà pel seu compte El Piñón, un altre forn. A partir d'aquí se succeïren diverses adquisicions i negocis (Panadería Belgrano...), que regentà fins que tornà definitivament a Valldemossa l'any 1957.

Emperò, quan El Piñón li permeté una posició econòmica relativament tranquil·la, Bartomeu va fer el que llavors feien els joves indians, aconsellats per carta per les seves mares: tornar a Valldemossa per casar-se! I així ho féu el juliol de 1932. Conegué Maria Fiol Estaràs, «de Can Pep Bou», amb qui festejà tres mesos, i s'hi casà. Tornà amb la núvia a l'Uruguai al gener de 1933. Aquest matrimoni tingué descendència, però els altres detalls familiars els llegirem quan parlem de l'esposa, dins l'apartat de «Can Pep Bou».

Bartomeu tornà l'any 1950 amb la dona i el fill, amb la finalitat de veure els seus vells encara vius i la sogra vídua. Mai no dubtà sobre si tornar o quedar, i prova d'això és que al cap de set anys, el 1957 tornà per instal·lar-se definitivament a Valldemossa.

Aquí va fer de rentista, avalat per una situació econòmica solvent i, gràcies a la coincidència amb l'expansió econòmica que començava a viure Mallorca, consolidà el seu status fent inversions amb l'adquisició d'algunes cases i solars.

Devers 1924. Montevideo. A baix, Tomeu «Biela», Macià «des Cós», «En Menut», Pere Jaume «Gallet». A dalt, Llorenç «des Celler», Guillem «Manineta», ?, l'amo Amador «del Celler». Fotografia arxiu de Maria Fiol.

Balneari de Piriápolis, Uruguai, 1 d'abril de 1953. Maria Fiol i Tomeu Juan. Fotografia arxiu de Maria Fiol.

Quan ens contava això, madò Maria ens indicà que ells feren les amèriques a Valldemossa, gràcies al treball de cada dia fet a Amèrica.

— Miquel Torres Juan (1928) era nebot per part de mare de Bartomeu J. F. i durant la seva joventut havia treballat al camp a diverses finques del terme. L'any 1949, amb vint-i-un anys i el servici militar complit, fou reclamat pel seu conco per treballar als negocis familiars.

Ja instal·lat a l'Uruguai alternà diferents ocupacions. Arran de la feina que va fer en una bugaderia de Toni «Masseta», conegué la neboda d'aquest, és a dir, Magdalena Vila Vila, amb qui es casà l'any 1957. De llavors ençà treballà als negocis que el sogre tenia fins

Montevideo, 1935. Maria «de Can Pep Bou», Juansito (fill) i Tomeu «Biela». Fotografia arxiu de Maria Fiol.

que l'any 1963, la família, ja incrementada amb el naixement de la seva filla Magdalena (1959) vingué a instal·lar-se definitivament a Valldemossa.

Aquí en Miquel va fer de representant tèxtil, i l'any 1973 es va fer càrrec, amb Magdalena Vila als fogons, del restaurant Sa Costa, negoci que han regentat fins l'any 1991, quan es jubilà. Mentrestant el matrimoni ha fet dos viatges de treball a l'Uruguai, on encara tenen vincles econòmics.

DE CAN PEP BOU

Aquest malnom prové de l'hort que, situat a baix de la vila, dugueren durant més de cent anys els antecessors materns dels germans Maria, Joan i Toni Fiol Estaràs. Al seu pare, Toni Fiol Vila, li deien «Es Xico» o «de Cas Metge» i a sa mare, Antònia Estaràs Estrades, li deien «de ca ses Fesoles» o «de Can Pep Bou». Actualment a aquest hort li diuen Can Cotó, però els vells el coneixen per Can Pep Bou.

Madò Maria ens explicà que son pare tenia diverses ocupacions, entre les quals destacava com a hàbil pescador i caçador. Durant la temporada de pesca sortia de s'Estaca amb els tres germans de «can Nadal»: Rafel, Joan i Nadal, dels quals era conco per part de mare; a ells els ensenyà la fabricació artesanal de les nanses per a la captura de la llagosta que tanta fama els reportà. A l'hivern feia de lloser a Pastoritx i altres finques de la pagesia.

— Els «de Can Pep Bou» emigraren a l'Uruguai perquè la filla major, Maria, se n'hi anà després de casar-se amb Bartomeu Biela. Vegem-ho: Maria Fiol Estaràs, com ja hem dit referint-nos al seu marit, es casà el 1932, després de festejar tres mesos. Aquí havia fet de brodadora per compte de Francisca «Gasparona», a l'estiu feia calat (voretta repunt i musai) amb altres amigues al carrer de sa Miranda, mentre que durant l'hivern collia oliva.

Quan arribà a Amèrica, conegué una societat més moderna que la mallorquina d'aquell temps, i sobretot molt més urbana. No treballà mai fora casa, i recorda que aprofitaven els dilluns, quan era més econòmica l'entrada, per anar al cinema amb altres valldemossines. Si bé el seu home ja tenia diversos negocis, en els primers nou anys a Montevideo compartiren, com era habitual llavors, la casa on visqueren, primer amb Rafel «Calamandre» i Pixedis «de Sa Torre», i llavors amb Bruno «Sord» i Joana Aina Morey, «Quens». Es tractava de cases grans, en què unes peces eren d'ús comú i altres d'ús reservat per a cada família. Posteriorment passà a viure en un apartament o pis, fins que tornà.

L'any 1950 tornaren, com ja hem dit, a veure la família. Aleshores Joan, a qui tots deien «Juansito» (1933-1973), tenia disset anys. De tornada se'n dugueren la seva mare, Antònia «de Can Pep Bou», a l'Uruguai, ja que havia quedat vídua i els tres fills seus ja eren allà, i tenia seixanta-cinc anys.

De sa mare, madò Maria ens contà que quan el seu fill Joan decidí venir a Mallorca una temporada devers l'any 1954, ella li digué que tenia ganes de tornar. Quan els veïns saberen la nova un sabater italià amb qui tenia confiança li demanà: «—Doña Antonia, ¿regresa usted a Mallorca?» i ella li enflocà «—Sí, regreso porque la cabra tira al monte». Fet i fet, Antònia E. E. va estar tres o quatre anys allà i tornà.

La família, això no obstant, demorà el retorn per por que Juansito hagués de fer el servici a Espanya. L'any 1957 tornaren i el fill de la casa no entrà en quinta.

Quan foren aquí, recorda que compraren la casa de la Morera per 54.000 pessetes i llavors hi feren construir la meravellosa casa de pedra picada que ocupa la cantonada del solar. Invertiren també doblers en l'adquisició d'un solar al carrer nou, la construcció de la casa, que pertanyia a la seva família, de la costa de Cartoixa, on viu ara, i d'una casa d'estiueig a la Colònia de Sant Jordi, on anys enrera havia pescat el seu marit.

Mentrestant el seu fill treballà a Can Pedro de comptable i instal·là als baixos de la casa el restaurant de Sa Costa, que encara conserva el nom original.

Madó Maria als vuitanta anys conserva una salut bona i una memòria prodigiosa, que ens ha ajudat molt a

l'hora de recomposar el mosaic de l'emigració valldemossina a l'Uruguai. Li agrada la pintura bona i no està mai sense fer res.

— Joan era el segon de la casa i aquí feia de missatge, primer a Sa Coma, i llavors a Son Gual. L'any 1935, amb l'ajuda de la germana, partí a l'Uruguai i evità així fer el servici militar. Allà es mantingué fadrí i ben aviat s'establí pel seu compte. A Amèrica hi està uns trenta-cint anys, encara que viatjà a Mallorca en diverses ocasions. Joan era afeccionat a la fotografia, la pintura i a les plantes. Morí a Valldemossa el 1984.

— Toni F. E. era el petit de la casa i heretà de son pare l'habilitat en la pesca i en la caça, sobretot de coll. De jove treballà com a pescador amb els «Parrintos», «en Carabassa» i en Pep «Taret», en aquell temps que els valldemossins anaven d'eixida al Port d'Alcúdia, Ciutadella o altres llocs. Abans havia fet de mosso de marjador amb mestre Bruno.

Quan esclatà el Moviment, Toni feia el servici a Marina i hagué de participar a la guerra embarcat.

L'any 1948, essent ja casat amb Catalina Estrades Mercant, partí el matrimoni cap a l'Uruguai. Allà Toni emprengué diversos negocis i la parella tingué la seva filla major, Antònia.

Al cap de vuit anys, tornaren a Mallorca on tingueren la segona filla, Joana Maria, que actualment duu el restaurant Sa Costa, i Toni dugué durant trenta anys el cèntric Bar Ascot de Palma.

Toni continuà cultivant les seves afeccions predilectes, que són la pesca i la caça de coll: fins i tot hi ha algun coll que ell vetllà i obrí i que encara conserva el seu nom, com ara el coll des Bouet a Son Olesa, o el coll de s'Ascot a Solleric.

DE CAS SORD

D'aquesta família foren dos els qui partiren a l'Uruguai.

— Damiana Mas «de Cas Sord» es casà a Valldemossa amb Joan «Pepa», i sembla que abans del 1920 ja eren a Montevideo. Allà tingueren un fill, Joan, que morí, i la poca informació que disposam ens indica que no tornaren a Valldemossa.

— Bru Mas «de Cas Sord» era germà de Damiana, i sembla que partí fadrí a principis dels anys vint, tal vegada estimulat per la germana. A finals dels anys trenta tornà a Valldemossa i festejà a l'estil indià Joana Aina Morey, «Quens». Degueren tornar a l'Uruguai devers l'any 1929 o 1930. No tingueren descendència, i l'any 1950 vingueren alguns

Montevideo, devers 1950. Toni Fiol «de Can Pep Bou», Antònia Fiol Estrades i Catalina Estrades Mercant. Fotografia arxiu de Maria Fiol.

En «Xuclet», Joan «de Can Pep Bou» i en «Ponset». Uruguai any 1940. Fotografia arxiu de Maria Fiol.

mesos. Quatre anys després vingueren definitivament. Compartiren, com ja hem dit abans, casa amb Maria «de Can Pep Bou» i Tomeu «Biela».

Agraïments:

Toni Fiol Estaràs, Malén Vila, Miquel Torres Juan, i especialment Maria Fiol Estaràs.

Toni Colom Colom

ELS MEUS RECORDS

Com que som la persona de més edat de l'equip (vaig néixer l'any 1911), em pertoca parlar-vos dels emigrants més antics, la memòria dels quals està quasibé esvaïda. Per fer-ho, he contrastat els meus records amb els dels descendents d'aquestes famílies.

CANALS

— Tomeu Trias, casat amb Margalida Darder, «Tareta», se n'anà amb la dona a l'Argentina a principi de segle. Tingueren un fill i una filla. Vingueren a veure la família devers l'any 1923. Se'n tornaren a l'Argentina, on moriren.

CARACO

— Antoni Calafat, fadrí, vivia al carrer del Canonge. Va anar a Batabanó, a pescar esponges. No va tornar.

DE CA SA MAJORALA

— Vicenç Lladó, «de ca sa Majorala», se n'anà amb Toni «Frare» l'any 1923. No va tornar mai.

DE SA VINYA

— Antoni Mas era casat amb una pollencina i vivien a Na Llambies. Quedà vidu amb dos fills, nin i nina. Se n'anà a l'Uruguai a la dècada dels vint. Va deixar els infants interns, a la Puresa de Valldemossa la filla, i el fill, en un col·legi de Ciutat. Quan foren grandets, els reclamà. El fill es casà amb una petrera i tingueren un fill, viuen a l'Uruguai. La filla es va casar allà amb un valldemossí, Francisco Rosselló, «Burineta», que va morir a Valldemossa. Ella i els seus descendents viuen a Mallorca.

DES CLOT

— Pere Antoni Estaràs vivia al Nogueral, on és avui Ca s'Escultor (Pere Antoni era oncle de Catalina Verger, esposa de l'escultor Francisco Salvà). Va emigrar a l'Uruguai el segle passat, feia de picapedrer. Quan tornà a Valldemossa feia de marjador amb mestre Bruno Calafat, «Guidons». Va morir, fadrí, aquí.

DE SON BAUZÀ

— Miquel Torres Fiol, fill de Domingo i Antònia, va anar a Montevideo l'any 1956. Va estar allà vuit anys, tornà a Valldemossa i es casà amb Carme Mas Calafat, «Conxa». Tenen dos fills: Antònia Maria i Joan Miquel. És empleat de Correus i Telègrafs a Valldemossa.

CAN DOI

— Franc Darder Mas, fill de Macià Darder Pujol i de Francinaina Mas. Era oncle del meu pare. Se n'anà a Bolívia devers l'any 1870. Va posar un magatzem de

queviures. Volia venir a Mallorca per veure la família i no hi va ésser a temps. El mataren a la guerra del Chaco, entre Bolívia i Paraguai, quan duia provisions a l'exèrcit.

FELIVONS

Tres germans: Bruno, Toni i Macià Gelabert, «Felivons», emigraren a Sudamèrica per anar a fer carbó. Tornaren a Valldemossa i es casaren i moriren aquí.

— Bruno va tornar més tard que els seus germans: va arribar un diumenge i tothom era a missa. Va anar a la parròquia i a la sortida de l'ofici va oferir aigua beneïda a la seva mare, que no el va conèixer perquè anava molt mudat i portava barba. Es casà amb Catalina Calafat, «de s'Abadua». Són els padrins de Catalina i Magdalena «Ciretes».

— Toni es va casar amb Margalida Lladó, «Bruneta», són els padrins de les «Simonetes».

— Macià es va casar amb Pereta Torres. Tingueren tres fills: Macià «Frisa», Tomeu «Moreno» i Bruno «Moreno». Es dona el cas que els tres fills emigraren.

GOTZO

— Antoni Boscana, «Gotzo», fill d'Antoni Boscana Verger, era germà del padrí de les «Tenraletes» i cosí del patró Toni «Gotzo». Se n'anà a l'Uruguai, es va casar, tingué fills i no va tornar. La família en va saber les darreres noves l'any 1934, mijançant un valldemossí que va conèixer allà un fill seu, que li va dir que el seu pare ja era mort.

GUIDONS

Tres germans Calafat Estrades, «Guidons», emigraren a Puerto Rico.

— Joan va partir a finals de segle, no va tornar. Va morir fadrí.

— Tomeu va partir amb el germà Joan, no va tornar. Va morir fadrí.

— Antoni, que era el germà petit, va partir anys després reclamat pels seus germans. Féu fortuna i tornà. Record que quan jo era nina venia sovint a visitar el meu padrí de Can Gotzo, ja que eren molt amics. Antoni devia tenir una quarantena d'anys, era molt agradable i anava ben vestit. Va ser el padrí de fonts d'Antònia Calafat, la madona de Can Molinas.

Se'n va anar a viure al Coll d'en Rabassa, on es va casar amb una senyoreta, de nom Francisca, que l'ha sobreviscut i resideix al Coll d'en Rabassa. No tingueren fills.

PACS

— Onofre Cruellas Estaràs va emigrar a finals dels anys vint, va estar una temporada a Amèrica, però s'enyorava i tornà aviat. Va morir fadrí a Valldemossa.

PARRINDO

— Tomeu Lladó i Magdalena Morey tenien una filla, Margalida, quan ell s'enrolà com a mariner en un vaixell. Arribà a l'Uruguai i va quedar allà fins que va estalviar set-cents duros, en aquell temps, una fortuna. Va tornar i amb els doblers va comprar Can Mariano, al carrer de na Búger. Als baixos hi havia una botiga de queviures i a darrera un hort. Tingué quatre filles més. Margalida es casà amb Joan Morey, «Raïssa», no tingueren descendència. Francisca es casà amb Toni Homar, «Cameta», la seva filla, Aina, es casà amb el telegrafista Bernat Darder. Magdalena es casà amb Rafael Estaràs, «Reüll», i tingueren tres fills: Maria, Tomeu i Perico. Catalina es casà amb Macià Lladó Joan, «de Can Lladó», i foren pares d'Antònia, Magdalena i Catalina. Macià va morir i Catalina es tornà a casar amb Miquel Estaràs Juan, «de Son Moragues», tingueren un fill: Rafael. Antònia es casà amb Joan Lladó Juan, «des Cós». Foren els pares de Margalida, Magdalena, Jordi i Tomeu.

PARRINS

— Pere Morey va partir a l'Uruguai, enrolat com a mariner. Quan va tornar ja havia fet fortuna i esdevingué dels benestants del poble. Es casà amb Coloma Boscana Calafat, tingueren un fill i dues filles. El fill, Feliu, fou batle de Valldemossa, es va casar amb Antònia Estrades, «de Cas Broquet» i tingueren dos fills: Pedro i Tomeu. Coloma es casà amb Feliu Calafat, «de Can Flor», i tots dos emigraren a França (Plects de Cultura Popular III). Maria morí fadrina.

RAÏSSA

— Joan Morey, «Raïssa», se n'anà a Montevideo devers l'any 1860. A finals de segle tornà i es retirà amb una pesseta diària d'interès. Tenia casa seva i es va casar amb una mestra d'escola que nomia Josefa. Va enviudar i es tornà a casar amb Margalida Lladó Morey, «sa madona Parrindeta». No tingué fills. Va morir molt vell, a Valldemossa, a finals dels anys vint.

TENRALS

— Sebastià Ferrà Calafat, «Tenral» era germà bessó de la padrina de les «Tenraletes». Se n'anà a Sudamèrica el segle passat. No va tornar. L'únic record que en té la seva família és una fotografia que va enviar.

Carnet i rebut del Círculo Balear. Arxiu família Pons.

Agraïments:

Antònia i Margalida Calafat, Magdalena Lladó, Catalina Gelabert, Margalida Calafat, Maria Darder i Antònia Calafat.

Antònia Darder Boscana

FRARES

— Toni Pons Estrades, «el sen Frare», i la seva dona, Catalina Torres, tingueren set fills: Toni, Tomeu, Tonina, Francisca, Catalina, Macià i Petra. Tots ells emigraren a l'Uruguai en moments diferents i quan Petra, la darrera a partir, se'n va anar, «el sen Frare» l'acompanyà.

— Toni Pons nasqué l'any 1893 i fou el primer dels germans a partir, a principis dels anys vint. Aquí, a Mallorca, i com la resta de la família, es dedicava a fer carbó. Igual que per a molts d'altres valldemossins, les coses no eren gaire fàcils a Mallorca, així que pren la decisió de partir a l'Uruguai a provar sort. Allà comença a guanyar els primers doblers fent de repartidor per a un forn de Montevideo. Quan ja està més situat fa cridar Maria Mas, «Gasparona», per casar-se per poders. El 1925 neix el seu fill, Toni Pons Mas. Devers l'any 1948 tornen a Valldemossa definitivament, després d'haver

Toni Pons, Maria Mas i el seu fill Antonio.

visitat el poble en anteriors ocasions. Es compren la casa del senyor Porcel, on encara viuen els seus descendents. Toni Pons, fill, es casà amb Margalida Colom, «Cavalleta», i tingueren dos fills: Tono, casat amb Francis, i María Elena, casada amb Josep Carles Llop.

A partir que el major dels germans, Toni, s'instal·là a Montevideo, progressivament la resta de germans i germanes emigraren cap a l'Uruguai.

— Tomeu Pons, casat amb Francisca Rullan, parteix aproximadament l'any 1924. Tingueren una filla: Catalina Pons Rullan, Catita, qui té un molt bon record dels anys que visqué a Montevideo. La família sempre estigué en contacte amb Valldemossa i a partir del 1947 s'inicien una sèrie de visites a Mallorca en una de les quals Catita coneix el qui seria el seu espòs: Joan Colom, «Saletes». També serà el 1947 quan Tomeu compra el solar on es fan la casa on actualment viu la seva filla. Fan una segona visita el 1950 i serà el 1953, un cop la casa està llesta, en què la família queda definitivament. Catita tingué dos fills: Catita María i Antonio Juan.

— Macià, el petit dels germans, que tan sols tenia setze anys, decideix partir cap a l'Uruguai a finals dels anys vint, acompanyat del seu amic Toni «Pelut». Conten que eren tan poca cosa que ni tan sols no arribaven a la barana del vaixell en què viatjaven. Allà a Montevideo, com tots

els altres valldemossins, s'hagué d'espavilar superant problemes d'idioma (pràcticament no parlaven castellà) i cultura. Començà com a repartidor en un forn i a poc a poc va estalviar el suficient com per poder comprar el seu propi forn i un autobús de línia, que ell mateix menava quan els conductors estaven en vaga.

Coneix per primera vegada la que seria la seva dona, Margalida Vila, «Parregueta», quan devers l'any 1930 rep un grup de valldemossins que arribaven a l'Uruguai. El grup estava compost de la seva futura dona, que anava a Montevideo a ajudar la seva germana Joana, Francisca Pons, germana de Macià, i a qui ell anava a rebre, Jaume «Xato» i Mateu «Pepa» i la seva dona, «na Capona». Però no seria fins a uns anys després quan Macià i Margalida començassin a festejar. Fou arran d'una festa de carnaval en què Toni «Pelut», Bruno «Gotzo» i Macià trobaren Margalida i la seva inseparable amiga Juanita, filla de Pereta «des Porxo», i les convidaren a passejar en el seu nou cotxe. Finalment, el 28 de juliol de 1925, dia de la Beata, Macià i Margalida es casaren.

En un principi, i com feien quasi tots els valldemossins, compartiren casa amb altres famílies. Així visqueren a la mateixa casa que Antònia i Catalina, germanes de Macià, i més endavant compartiren casa amb Jaume Vila i la seva dona, Juanita, germana de Margalida, i amb Miquel «de Sa Baduia» i Pereta «des Porxo». El costum que diverses famílies vivissin juntes a la mateixa casa era molt comú, ja que les cases a Montevideo en aquell temps eren habitatges d'una sola planta i unifamiliars, però d'unes dimensions més que grans pel que estaven avesats els valldemossins. Això permetia que fins que no estaven del tot acomodades econòmicament, les despeses d'habitatge les compartissin entre diverses famílies. Margalida «Parregueta» conta que a la casa on estava amb la família de la seva germana i la de Pereta, els veïns l'anomenaven «la casa de los niños», perquè sempre estava plena dels fills dels emigrants valldemossins.

Macià i Margalida tingueren dos fills: Antonio, que morí a l'Uruguai a l'edat de quatre anys, i Catalina, «la Chiquita».

Visitaren Valldemossa el 1952, any en què «la Chiquita» complia quinze anys, motiu pel qual celebraren una gran festa a la qual convidaren tot el poble.

El 1955 tornaren a Valldemossa. «La Chiquita» coneix Rafel Estaràs, «de can Perico Reüll», amb qui es casa a l'Uruguai. El 1962 Rafel i «la Chiquita» tornen definitivament, ja amb la primera de les seves filles: Francis. A Mallorca en tingueren dues més: Margarita María i Ana María.

Macià i Margalida fa ja uns quinze anys que vingueren definitivament a Valldemossa.

— Tonina, la major de les filles del «sen Frare», es casà amb Tomeu Mercant. Fou l'únic matrimoni de la família que no tingué descendència. L'any 1950 Tonina, ja vídua, visita Valldemossa amb motiu de la celebració de les noces d'una neboda seva, Catita. És a Valldemossa que comença a estar malalta. Torna a l'Uruguai i mor allà el 1952.

— Catalina Pons i el seu espòs, Pep Estrades, «Pelut», partiren a l'Uruguai devers l'any 1930. Allà ell començà a fer feina en un forn i finalment, com els altres germans, va estalviar el suficient per poder comprar el seu propi. Tingueren dos fills: Pep, que viu a l'Uruguai, i Toni, que es va casar aquí a Valldemossa amb Malén Estaràs Calafat, «de can Reüll».

Pep «Pelut» vingué a Valldemossa tot sol a visitar els pares. El 1955 vingué tota la família amb la intenció de quedar deu mesos. És quan el seu fill Toni coneix Malén i queda definitivament. La resta de la família torna a l'Uruguai i viatja el setembre de 1961 novament a Valldemossa amb motiu de les noces del seu fill Toni. Al desembre del mateix any parteixen a l'Uruguai, on, al març de 1962, mor Pep «Pelut», i Catalina torna a Mallorca.

El fill major, Pep Estrades, es va casar a l'Uruguai dos pics i tingué cinc fills. Toni i Malén tingueren tres fills: Cati, José Luis i Pedro.

— Francisca Pons es casa per poders amb Biel Mercant, «Sabateret» el 1930. Parteix a l'Uruguai amb Margalida Vila. Allà el matrimoni duu endavant un forn i una perruqueria. Tingueren una filla, Catalina Mercant Pons, «la Rubia», que es casà amb Sebastià Morey. Fruit d'aquest matrimoni nasqueren dos fills, Sebastià i Magdalena.

Després d'una visita el 1950 la família queda definitivament a Valldemossa el 1953.

— Pereta, l'única dels set germans que quedava a Valldemossa, serà la que finalment, al juny del 1934, parteix a l'Uruguai amb el seu espòs, Jaume Ripoll «de Son Batista». Amb el matrimoni també parteix el pare, Toni Pons, «el sen Frare», que ja era vidu. Pereta tingué dos fills, Pedro i Antonio, i actualment viu a Montevideo.

La família recorda «el sen Frare» com una de les persones majors de la colònia de valldemossins a l'Uruguai. Encara que ell sempre pensà tornar a Valldemossa això no fou possible i morí a l'Uruguai ara fa cinquanta anys.

Per a tots els components de la família els anys que visqueren a l'Uruguai foren bons. Els primers que arribaren varen haver de lluitar i fer molta feina, acostumar-se a una mescla de cultures completament diferents, aprendre un nou idioma, ja que quasi no parlaven

Catalina Pons i el seu espòs, Pep Estrades

castellà, viure separats de la seva família, i en definitiva començar una nova vida. A mesura que els anys passaven les condicions anaven millorant i la forma de vida a la qual en un principi els va costar adaptar-se, es convertí en la seva pròpia forma de viure, fins al punt que tots no es consideraven ja emigrants, sinó part del país.

Això sí, sempre estigueren en contacte amb Mallorca, sempre recordaven d'on venien, quan es reunien solament parlaven de Valldemossa, sempre que podien enviaven doblers i regals als seus familiars i, més endavant, quan ja disposaren d'un cert nivell econòmic, començaren a passar temporades a Valldemossa per finalment, la gran majoria, tornar definitivament al seu lloc d'origen. Mallorca, Valldemossa, eren sempre presents quan eren a l'Uruguai, i ara, aquí, tampoc no poden oblidar la terra que els va acollir, i recorden els moments feliços que tingueren allà i enyoren el que també és el seu país, l'Uruguai.

ROS

— Jaume Fiol, «de Can Ros», partí a l'Uruguai l'any 1933, quan tenia només setze anys. Allà coneix Joana Estaràs, filla de Miquel «de sa Baduia» i de Pereta «des Porxo», amb la qual es casarà, a l'Uruguai. Fruit d'aquest matrimoni va ser Bernat, que actualment viu a Montevideo. Bernat està casat amb una uruguaijana, María Angeles (coneguda més com a Nenucha) i té tres fills:

Miquel «de s'Abadua» i Pereta «des Porxo» amb els seus: filla Joana, nét Bernat i gendre Jaume «de Can Ros».

D'esquerra a dreta: Pedro Ripoll, «Bufó», Miguel Estaràs, fill, Miquel «de s'Abadua», Macià Pons, «Frare», Antoni Estradas, «Ramis», Antoni Morell, «de sa Torre», Jaume Fiol, «de Can Ros», Joan Torres, «des Forn», Francisco Vila, «Ramellet». Fotografia arxiu de Jaime i Magdalena Vila.

Verónica Juanita, Eduardo Jaime i Maria Carolina.

Jaume Fiol tenia un forn a Montevideo. Constantment mantingué relació amb la resta de la família que quedà a Valldemossa. L'any 1948 vingueren ell, la dona i el fill per un any i mig. Finalment escolliren Uruguai com a residència definitiva. Al juny del 1977 mor Joana a l'Uruguai i tan sols mig any després, al desembre, mor Jaume. El fill, Bernat, fa uns anys tornà de visita i constantment ha mantingut el contacte amb la seva família aquí a Valldemossa.

S'ABADUIA

— Joan Estaràs, «de s'Abadua», partí a l'Uruguai devers 1910. Vingué a Valldemossa el 1928 per casar-se amb Antònia Estrades, «de cas Cavallet», amb qui tornà a Montevideo.

— Miquel Estaràs era germà de Joan. A l'Uruguai li deien el Patró Miquel. Es casà a Valldemossa amb Pereta «des Porxo» i tingueren una filla a Valldemossa, Joana Estaràs «de Cas Ros». Devers l'any 1921 la família parteix a l'Uruguai i allà tenen un segon fill, Miquel, que mor a l'edat de quatre anys. Amigues de Pereta contenen que a ella no li agradava sortir massa, així que els diumenges quan la resta de les mares valldemossines anaven al cine, ella quedava amb tots els nins a casa seva.

Miquel i Pereta visitaren Valldemossa durant la postguerra i tornaren posteriorment a Montevideo, on quedaren definitivament.

Núria Estaràs King

DE CAS PAGÈS

El matrimoni format per Feliu Calafat Morey i Joana Aina Torres tingueren quatre fills: Joan, Jaume, Feliu i Margalida, dels quals Jaume i Feliu emigraren a l'Uruguai.

— Jaume Calafat Torres començà a pescar amb son pare, després va fer de forner i més tard, de fuster. Per aprendre millor l'ofici va estudiar Geometria i Dibuix a l'Escola d'Arts i Oficis de Palma. Va ser tan aplicat que li atorgaren un premi consistent en un diploma i vint-i-cinc pessetes.

Les dificultats i els pocs doblers que hi havia a Mallorca varen fer que els dos germans partissin. Se'n dugueren el pellet, que consistia en dues mudades completes, mocadors, tovalloles, etc. S'embarcaren en tercera, dormien en cambrots de dotze lliteres.

Els dos germans havien escrit a Pere Joan Juan Salvà demanant-li feina, i ell els en donà. Quan arribaren, els esperava Pere Joan, que era una bellíssima persona i els ajudà molt, tenia la Panaderia El Reducto. Feliu va passar a les oficines a fer factures i Jaume, amb un cavall i una jardinera, repartia el pa.

Quan va arribar, a Jaume li sobrà un duro de plata i l'envià a sa mare. La gent d'allà fou molt amable i els va ajudar. Va estar vint-i-cinc anys allà. Els dos primers, guanyava desset pessos cada mes, menjaven al forn —els en donaven en abundància— i dormien en una sala.

El forn era de quatre socis, un dels quals vengué la seva part i els dos germans la compraren per dos mil

cinc-cents pessos. Quan foren socis, Jaume féu de forner i als dos anys pogueren comprar una altra quarta part. Després d'uns anys, els germans pogueren adquirir tot el negoci, als dos anys ja estaven cabals.

Quan va esclatar la Segona Guerra Mundial vengueren pa a tots els vaixells de guerra que arribaven allà, sense aficar-se en política, i guanyaren molts doblers.

Jaume fou el tresorer dels industrials forners de Montevideo. Va tornar el 1949 i el 1950 es casà amb Francisca Colom Pons i se n'anaren a l'Uruguai en el Conde Grande. Dessprés de cinc anys tornaren definitivament amb dues filles: Joana i Malen i aquí va néixer un fill, Feliu. Jaume se'n recorda de la gent d'allà, i els estima molt perquè formaven una gran família i tots els emigrants s'ajudaven.

— Feliu era molt jove i va partir amb el seu germà, es va casar allà amb Gisela. Tingueren tres filles: Juanita, Gisela i Cecília. Feliu morí a l'Uruguai i la seva família viu allà.

DE CAS SECRETARI VELL

— Toni Vidal Canals era casat amb una palmesana i tingueren un fill, Tomàs. Emigraren a Montevideo, vingueren una vegada a Mallorca i no tornaren pus. Toni era un oncle de la mare de Maria Mas Boscana, germà del «Secretari Vell», padrí de Margalida Rullan.

GALLETS

El matrimoni format per Gaspar Rullan i Maria Mas tingueren un fill, Tomàs. Maria Mas va enviudar i es casà amb Francesc Sales tingueren set fills: Joana Aina, Maria, Praxedis, Paula, Francesca, Catalina i Bru. Els fills de Maria Mas que emigraren a l'Uruguai foren Tomàs, Bru i Maria.

— Tomàs partí l'any 1910 i retornà l'any 1918. Es va casar a Valldemossa l'any 1920 amb Praxedis Vidal Vidal, filla única del «Secretari Vell». Després de néixer la primera filla, Joana, tornaren a l'Uruguai. El 1927 vingueren una altra volta i aquí nasqueren els altres dos fills, Margalida i Gaspar. Quan Gaspar tenia dos anys Tomàs tornà a partir, l'estada va durar quatre anys. Passat aquest temps, s'instal·là definitivament a Valldemossa, on morí l'any 1963. Joana va morir fa uns anys, Margalida viu a Valldemossa, i Gaspar està casat amb Maria Antònia, que és de Palma, i tenen dos fills, Tomás Alberto i Joan.

— Bru va partir després, reclamat pel seu germà. Es va casar allà amb una gallega. Tenia una filla que nomia

Document d'un emigrant.

En primer terme, Feliu, al mig, Jaume, al fons, un empleat. Fotografia arxiu de Jaume Calafat.

Amelia. Vingueren l'any 1930. Amelia va morir jove, tuberculosa, i els pares no tornaren més.

— Maria era casada amb Jaume Torres Fiol, «Rec». Se n'anaren l'any 1930, reclamats per Bru Rullan. No tingueren fills.

MECO

— Tomeu Vila Estaràs, fill de Tomeu i Joana Aina, emigrà molt jove, tornà el 1943 i es casà amb Catalina Colom, «de Son Ferrandell», tingueren dos fills, Tomeu i Pedro.

Toni Vidal Canals amb el seu fill Tomàs.
Fotografia arxiu de Maria i Pedro Mas.

Tomàs Rullan Mas i Praxedis Vidal Vidal.
Fotografia arxiu de Margalida Rullan.

Era un bon forner, quan combregà en Tomeu «Reüll» va fer totes les ensaïmades i eren bones de tot.

L'any 1952 partí, tot sol, una altra vegada. Al cap de tres anys la dona i els fills en reuniren amb ell. Morí a Montevideo. Catalina i el seu fill Pere han vingut dues vegades. Tomeu, que morí molt jove, era casat amb Ana María, i tingueren un fill, Leandro, i una filla, María Angela. Pedro es va casar amb una uruguaiana; tenen dos fills, Francisca i Nati.

QUINTETS

Els «Quintets» eren dos germans, Bru i Pere Jaume Salas Pons, que vivien a Son Escanelles, els dos emigraren.

— Pere Jaume Salas Pons era pescador i fou el primer a partir. Se'n va anar, l'any 1917, a Batabanó (Cuba) a pescar esponges juntament amb Xesc «Pilo» i Joan «Franquet».

Quan tornà trobà que el poble li era petit i, a més, volia guanyar doblers, per això ell i el germà partiren a l'Uruguai. Allà estaven amb Bruno «Sord» i els «Torontos».

Pere Jaumé vingué un pic per veure sa mare. Els dos germans tornaren definitivament l'any 1952.

Pere Jaume era molt graciós i contava moltes anècdotes. Deia que per estalviar el dia que bevia cafè per anar a fer feina no agafava l'autobús. Es casà amb Francisca Fiol Calafat (1954), la qual va morir pocs anys després. Quan es va casar es va fer una casa i després un xalet preciós. Visqué fins l'any 1983. Per passar el temps cuidava l'hortet i el jardí.

— Bru Salas Pons, quan tornà, es casà amb Praxedis Lladó Morey (1955). Praxedis li donà el sí amb la condició que no se'n tornàs. Morí el 1975.

Agraïments:

Margalida Rullan, Praxedis Lladó, Catalina Torres, Jaume Calafat, Margalida Estaràs i Maria i Pedro Mas.

Dolors Estrades

.....

Durant la nostra recerca hem pogut constatar que hi ha un seguit de situacions al voltant del fenomen de l'emigració valldemossina a Amèrica que es repeteixen, que són, per exemple, les següents:

Generalment el malnom s'usa freqüentment perquè els valldemossins s'identifiquin els uns als altres a Montevideo.

Quan algú arribava de l'Uruguai portava molts de regals, que els que eren allà li donaven perquè fes arribar a les respectives famílies. Generalment arribaven carregats de rellotges, vestits, cafè...

Quan se sabia que venia «un americà» hi havia molta expectació al poble, i les fadrines es mudaven per veure si es podrien casar amb algun dels que havien fet fortuna.

Actualment quasi tots els valldemossins que viuen a Montevideo es troben quan hi ha una boda o un funeral.

Abans, un punt de trobada era un club balear on anaven tots els mallorquins, que es coneixen directament o indirectament.

Als mallorquins els rebien generalment molt bé i no els feien sentir-se acomplexats. Allà els diuen «*los emigrantes*».

Els valldemossins estan informats de tot el que passa a la colònia perquè les notícies corren de boca a boca.

Si es troben dos mallorquins al carrer, parlen en mallorquí i la gent queda molt estranyada. Generalment, els padrins ensenyen el mallorquí als néts, així tothom l'entén, encara que a les generacions més joves els costa una mica més.

CIRETES

— Feliu Mercant va fer feina a la muntanya com qualsevol jove valldemossí. Tallava pins i una vegada es va ferir de certa gravetat. Per aquell temps rebia bones informacions d'amics seus que ja havien partit cap a l'Uruguai i segons el que deien, estaven molt bé per allà i de cada vegada s'anava plantejant el fet de partir. Fou l'any 1925 quan aquestes ganes el varen guanyar i va partir de cap allà amb vint-i-sis anys. Quan hi va arribar va trobar una feina en un forn, on està vint anys. Al forn feia moltes hores de feina, però resultava més rendible que tallar pins, encara que el senyor era un home que no donava molta confiança: la prova d'això és que Feliu demanà un dia lliure quan feia uns mesos que hi feia feina i el senyor li donà, però amb la condició que aquell vespre no dormiria a ca seva. Així, Feliu aquell vespre dormí enmig d'una plaça, damunt un banc.

Com ja hem dit, hi va estar uns vint anys, i tornà devers l'any 1946, per veure sa mare. A la vegada, el mateix any es va casar amb Margalida Torres, «Lereta» (el 9 de maig), i després d'haver estat per aquí uns mesos partiren tots dos cap a l'Uruguai. Era l'any 1947 i per arribar-hi, el vaixell estava entre dasset i denou dies, i encara sort que hi havia diferents activitats per passar el temps.

En poc temps es varen poder fer amb els serveis d'un hotel del qual s'encarregaven. L'any 1955 tornaren a Mallorca per passejar i quan tornaren a l'Uruguai va néixer l'única filla que tingueren: Malén.

L'any 1974 tornaren amb la filla i passaren unes setmanes. Aquesta és l'única vegada que Malén ha vingut a Mallorca. I al cap d'uns anys morí Feliu, quan tenia vuitanta anys.

Malén es casà amb un uruguaià (l'any 1983) que nom Gualberto Rapela, amb el qual ha tingut descen-

Praxedis Capllonch, Francisca Pons, Aina Vila, Juanita Rullan i Francisco Vila, «Meco». Fotografia arxiu de Margalida Rullan.

Pere Jaume i Bru Salas Pons. Fotografia arxiu de Praxedis Lladó.

dència: un nin, Alvaro, i dues nines: María José i Lorena. Aquesta parella és propietària d'un forn i pastisseria a Montevideo.

Des de finals d'estiu, Margalida Torres ens acompanya al poble.

GORDERS

— Francisca «Gorder» es va casar i va partir tot d'una amb Miquel quan tenia uns trenta anys. A Miquel l'havien cridat alguns dels seus amics.

Feliu Mercant, «Cireta», la seva filla, Malén, i la seva dona, Margalida Torres, «Lereta». Montevideo. Devers el 1963. Fotografia cedida per Margalida Torres.

Francisca, en arribar, va començar a despatxar a una pastisseria. Allà va fer molta feina, tant al forn com ajudant a muntar i carregar els carros per repartir el pa.

Tingueren dues filles: Cata i Anita. Devers l'any 1947 vingueren tots cap a Mallorca, on passaren dos anys i mig o tres. Al cap de tres anys partiren una altra vegada cap allà, però també es va apuntar la mare de Francisca, quan tenia devers seixanta-set anys. Va estar uns tres anys allà i hi morí.

Entre la mort de sa mare i la mort de Francisca, l'any 1969, vingueren mig any per passejar i visitar els valldemossins. Posteriorment, quan va morir Francisca, Miquel va quedar a l'Uruguai en companyia de les filles, que, amb els anys, tingueren descendència.

Cata està casada amb un metge i té tres filles, i Anita té dues filles i està casada amb un advocat. Aquestes dues famílies encara no ens han vingut a visitar mai.

— Per part de la família «Gorder», també hem de parlar de Joan, que partí quan tenia quinze anys, cridat pels companys que ja hi eren. Això era devers l'any 1922. Al cap d'uns anys es va casar amb una jove d'allà, amb qui tingué tres filles i dos fills. Per qüestions de negocis de pastisseries es va associar amb un valldemossí de Son Matge.

Joan Miquel Fiol Torres

CALEUS

— El primer que va partir dels «Caleus» fou Toni Mas Mercant, germà de Catalina, de la qual parlem tot seguit. Se n'anà fadrí i jove. Allà tenia un forn. Després d'uns anys va tornar i es casà amb Maria «Fasola». Ja va quedar a Valldemossa.

El matrimoni format per Gabriel Mercant Estaràs, «Barrions», i Catalina Mas Mercant tingueren cinc fills: Catalina, Maria, Aina, Francisca i Francisco, dels qual tres emigraren:

— Francisco partí cap a l'Uruguai devers l'any 1923, a l'edat de tretze anys. Emigrà perquè el va enviar a demanar el seu oncle, Toni Mas Mercant. Una vegada allà, anà a l'escola i estudià uns quants anys. En un principi va viure amb el seu oncle, però quan aquest vingué a Valldemossa, Francisco visqué amb la seva germana Catalina. Primer va fer feina al forn de l'oncle, però després va fer de xofer de qualque personatge d'un ministeri.

No va tornar mai, però sempre va mantenir el contacte amb la seva família a través de cartes amb qualque foto inclosa. Francisco es casà amb una uruguaiana, Sara Rottondo.

Va prendre la nacionalitat uruguaiana. No va mantenir molt de contacte amb els mallorquins d'allà, però així i tot, després de seixanta anys, encara sabia parlar en mallorquí. Morí el 16 d'abril de 1990. Els fills han fet la seva vida allà.

— Catalina, casada amb Jaume «Tipatge».

— Maria, casada amb Toni «Fustet».

TIPATGE

— Jaume Boscana, «Tipatge», es casà a Valldemossa amb Catalina «Caleva». No se sap segur si el matrimoni va partir per veure el germà de Catalina: Francisco, o si els va enviar a demanar l'oncle Toni «Caleu». Partiren devers l'any 1926.

Jaume va morir allà, i Catalina vingué l'any 1955 a veure la seva família; però hagué de partir abans perquè la seva filla Catalina (li deien Caleta) feia la professió com a monja. Catalina (filla del matrimoni) és monja de les *Hijas de María Auxiliadora*.

— Tomeu «Tipatge», germà de l'anterior. Allà feia de forner.

FUSTETS

— Llorenç Terrassa fou el primer dels «Fustets» que partiren cap a l'Uruguai. Es va casar a Valldemossa amb

Joana Aina «Xumba» i tingueren quatre fills: Toni, Pep, Llorenç i Miquel.

Devers l'any 1934, Llorenç partí cap a Montevideo. Allà feia de fuster. Era el capatàs d'una fusteria que es deia Barrios.

Els seus fills quedaren aquí amb la seva mare, però després d'uns anys també partiren. No va tornar a Valldemossa.

— Toni, el primer fill, va partir devers l'any 1948. Està casat amb una mallorquina. Devers 1970 tornà definitivament.

— Pep se n'anà amb el seu germà Llorenç. Es casà amb una uruguaiana i va quedar allà.

— Llorenç es va casar amb una al·lota de Montevideo. Ara viu a Amèrica del Nord.

— Miquel, també casat a l'Uruguai, canta òpera.

— Toni Terrassa era nebot de Llorenç Terrassa i es va casar amb Maria «Caleva». Tingué un fill, Guillem. Devers l'any 1950 partiren, el matrimoni i el fill, cap a l'Uruguai. Toni «Fustet» va fer de fuster amb el seu oncle Llorenç.

Van mantenir contacte amb la seva família a través de cartes, però l'any 1969 el matrimoni va venir per veure la família (sols estaren uns mesos).

El seu fill Guillem es va casar amb una uruguaiana, Diana. L'any 1989 vingueren a visitar la família i a informar-se de la situació laboral a Mallorca, per veure si podien aconseguir feina.

El 1990 vingueren Gabi i Nando (fills de Guillem i Diana) per fer feina. Treballaren en el que trobaren i s'assentaren al restaurant Es Port, a sa Marina, propietat d'un valldemossí descendent d'emigrants a l'Uruguai. Gabi va venir dos anys, i Nando, quatre (van i vénen cada any).

El 1991 vingueren Guillem i la seva filla Silvia a veure els fills.

DE CAS BROQUET

La família Estrades Estrades, «de Cas Broquet», eren set germans: Tomeu, Antònia, Margalida, Francisca, Catalina, Jerònia i Maria, dels qual emigraren a l'Uruguai Catalina i Jerònia i dos fills de Maria: Jeroni i Jaume Cañellas «de Can Molines».

— Catalina es va casar l'any 1942 amb un valldemossí, Toni Torres Mercant, «Calamandre», el qual havia vingut de Montevideo. Després de casar-se partiren cap allà, on visqueren fins que moriren. No tornaren mai.

Família Mercant Mas. D'esquerra a dreta, començant per darrera: Francisco Mercant, Catalina Mercant, Aina Mercant, Gabriel Mercant, Maria Mercant, Catalina Mas i, damunt la seva mare, Francisca Mercant. Fotografia arxiu Francisca Mercant Mas.

Noces de Guillem Terrassa i Diana. D'esquerra a dreta, començant per davant: Quique Mercant, Toni Terrassa, Maria Mercant, Diana, Guillem Terrassa, Catalina Mercant, ?, Sara Rottondo, Francisco Mercant, Sara Mercant. Fotografia arxiu Francisca Mercant Mas.

— Jerònia es va casar amb Joan Trias Muntaner, nascut a Valldemossa, que havia partit feia anys a l'Uruguai. Després del casament, a Valldemossa, se n'anaren a Montevideo. Anys més tard tornaren per viure aquí. No tingueren fills.

Catalina Estrades Estrades. Fotografia arxiu Can Molines.

Jerònia, Bartomeu i Francisca Estrades Estrades. Fotografia arxiu Can Molines.

DE CAN MOLINES

Maria Estrades «de Cas Broquet» es va casar amb Miquel Cañellas del forn de Can Molines. Tingueren set fills: Joan, Tomeu, Miquel, Toni, Catalina, Bernat i Jaume. Dos dels fills partiren a Montevideo i la filla, Catalina, es va casar amb Guillem Fiol, «Es Serrà», el qual havia estat emigrant.

— Antoni devers l'any 1950 se n'anà a l'Uruguai. Allà treballà amb el seu oncle Joan Trias, més tard es va casar

amb Polola. Visqueren a Montevideo fins que moriren. No tornà mai.

— Jaume partí als vint-i-vuit anys. Treballà a l'Ambaixada Francesa de l'Uruguai. No es va casar. Ara està jubilat i viu a Montevideo. Ha tornat en dues ocasions, la darrera el 1974, quan pujaren a Valldemossa el cos incorrupte de santa Catalina Thomàs.

XIMETS

Guillem Fiol, «Ximet», era casat amb Catalina Cruellas. Tingueren sis fills: Pere, Jaume, Miquel, Joana Aina, Catalina i Guillem. Uns quants descendents foren emigrants. Tenien diversos malnoms perquè Guillem Fiol, el pare, va posar malnoms als fills. A Miquel, «Serrà», pel general Serrano, i a Guillem, «Topete», pel general Topete.

— Pere «Xim» partí cap a l'Uruguai, entre 1890 i 1900, quan encara era fadrí. Allà va fer de forner. Ja de més major, i més que res per amistat, feia d'administrador, s'encarregava de llogar habitatges...

Vingué una temporada a Valldemossa.

Es va casar amb una italiana, Emma. Els seus dos fills, Guillem i Catalina (allà li duien «Beba») són casats amb gent d'allà. Catalina va viure un temps a Valldemossa. Mantenien contacte amb la seva família per carta. L'espòs de Catalina és escrivà.

— Jaume «Xim» va anar a l'Uruguai una temporadeta quan encara era fadrí. Tornà i es casà amb Maria Colom, «Fideu». Foren els pares del canonge Guillem Fiol Colom.

— Catalina «Ximeta», casada amb Gaspar «Rovellat», tingué tres fills, els quals agafaren el mal nom de «Xim»: Guillem, Domingo i Gaspar. Tots tres partiren a Amèrica (Uruguai). Ella hi va anar, per veure els fills, i hi quedà una temporada.

— Domingo «Xim» fou el primer dels fills de Catalina que partí, l'any 1921, a l'edat de vint anys. A Valldemossa feia de missatge. Va partir amb el seu oncle Pere «Xim», que havia vingut de visita. Primer va treballar al forn La Granada, després treballà en un forn amb els germans Jaume i Feliu «de Cas Pagès» i en fou soci. El primer cop que va venir a Valldemossa era l'any 1948 i tenia un forn amb el seu germà Gaspar i Francisco «Xato». Sols va estar aquí vuit mesos. El 1954 va venir, ja per a sempre i es casà amb Francisca Pons Mayol. Tingueren un fill i una filla, els quals els han donat néts. Tots viuen aquí.

— Guillem «Xim» fou el segon que se n'anà, després de l'any 1930. Feia de forner al forn Siglo XX. No es va casar, morí als trenta-tres anys.

— Gaspar «Xim» se n'anà el darrer, molt jove. Feia feina amb el seu germà Domingo en un forn. Es casà amb una uruguaiana, Yolanda, i tingueren dos fills, que han fet la seva vida allà.

SERRÀ

— Guillem Fiol, «Serrà», fill de Miquel «Serrà» i nét de Guillem «Ximet». Era pescador, pescava amb el seu pare i el seu oncle «Topete». Als setze anys partí a Cuba a pescar esponja a Batabanó i no tornà fins després de set anys. Va estar una temporada per Valldemossa i devers l'any 1920 partí a l'Uruguai, reclamat pel seu oncle Pere «Xim». Allà feia de forner. Després de bastants d'anys, tal vegada vint i busques, tornà definitivament a Valldemossa a causa de l'asma que patia. A Valldemossa es casà amb Catalina Cañellas.

TOPETES

— Catalina «Barrereta», filla de Guillem «Topete» i Catalina «Barrera».

— Guillem, germà de Catalina «Barrereta». (En parlam quan ens fixam en el malnom BARRERETES.)

PEPES

El matrimoni format per Joan Fiol i Pepa Capllonch tenia cinc fills: Joan, Francisca, Mateu, Biel i Toni, coneguts pel malnom de «Pepes». Tots cinc emigraren a l'Uruguai.

— Francisca, casada amb Feliu Juan, fou la primera a partir i potser ella fou la que va enviar a demanar els seus germans. No se sap exactament quan va partir, però degué ser abans de 1916. Allà el matrimoni va fer negoci i tingueren un fill, Pepe.

En Feliu es va sentir malament i volgué tornar. Vingué amb la dona i el fill i va morir aquí. Francisca i el seu fill, Feliu, quedaren uns quants anys. Pepe va estudiar i va fer el servei militar aquí i després estudià de metge (no sabem si va acabar aquí la carrera de Medicina), està casat amb una uruguaiana. Pepe s'escrivía i es telefonava molt amb la seva tia Tonina «Caponà».

— Joan, casat amb Damiana Mas, partí amb la dona més o menys l'any 1920. Joan morí allà. Després Damiana vingué a passar una temporada a Valldemossa. El seu fill, Joan, ha fet la seva vida allà.

— Mateu i la seva dona, Tonina «Caponà», partiren devers l'any 1924. Quan era a Valldemossa, ell feia feina al camp, a la possessió de Ca s'Hereu. A Montevideo va fer feina, al principi, amb la germana. Escrivien molt a la família. Després de vint anys tornaren perquè reberen

Toni i Jaume Cañellas. Fotografia arxiu Can Molines.

Al Círculo Balear. D'esquerra a dreta, en primer terme: Pedro Mas Boscana, Jordi «de can Mariano», ?, ?, «en Xato». En segon terme: ?, ?, en Guillem «Barrera», ?, Toni «Gotzo», Bruno «Pereta», Biel «Pepa», Domingo «Ximet», «es Serrà». Drets: Joan «Parroqui», ?, Tomeu «Moreno», ?, ?, Jaume «Pereta». Fotografia arxiu de Maria Mas.

una fotografia dels pares de Mateu ja vellets i decidiren tornar. Mateu, després d'uns anys, féu una visita d'un parell de mesos a l'Uruguai.

— Biel és fadrí i va partir cap allà de jove. Va tornar per veure els seus pares, però després un parell de mesos se'n tornà.

Agraïments:

Francisca Mercant, Catalina Cañellas, Bernat Cañellas, Catalina Fiol Calafat, Francisca Pons Mayol i Maria Esteva Colom.

Francisca Juan Calafat

Ana Mercant, Mercedes Landeira, Bruno Mercant, Manuel Mercant, Francisca Morey, Catalina Mercant, Miguel Mercant, Bruno Mercant, Ana «Gordereta»-Calafat.

Catalina Ripoll, Josep Mercant Font, Margarita Ripoll, Bernardo Ripoll, Francisca Morey, Ana Mercant, Bruno Mercant (fill), Miguel Mercant, Catalina Mercant, Mercedes Landeira, Bruno Mercant.

XUMBOS

— Josep Mercant Font, «Xumbo». De fadrí va anar a l'Argentina, on tenia família. A Mallorca feia de pagès. La segona vegada que hi anà fou l'any 1900 (data del seu casament). Tornà aquí i el 1935, quan tenia setanta-cinc anys i era vidu (la dona mor a Mallorca, ell morirà a Amèrica) fou reclamat pels fills. Aleshores la seva filla, Bàrbara, l'acompanya a Amèrica.

— Bàrbara Mercant Rebas era fadrina i quan va arribar a l'Uruguai esclatà la Guerra Civil Espanyola, i com que no va poder tornar a Mallorca quedà a l'Uruguai, on

conegué el seu marit, Vicenç Mas (el matrimoni morí a Montevideo). Tingueren el forn Centenario. Vingueren amb els fills a Mallorca. La seva filla Juanita ha vingut dues vegades més amb els seus fills, la darrera, aquest estiu passat.

— Joana Aina Mercant Rebas es casà amb Llorenç Terrasa, «Fustet», a Mallorca i tingueren quatre fills. Els fills majors anaren cap a l'Uruguai, acollits a cals oncles devers els anys trenta. La mare i el fill petit partiren els darrers, devers l'any 1950. El matrimoni morí allà.

El fill major, Toni (que era fuster) torna i el 1949 se'n va de Mallorca casat amb Juliana Cervantes (que va fer feina a Can Llompart) i un fill. Tornen a finals dels anys setanta i queden a Palma.

Els altres fills, com Josep, es casaren tots a Amèrica i tots tingueren fills. Llorenç viu als EUA. Miquel canta òpera com a baix a la Companyia Nacional de l'Uruguai El Sodre.

— Miquel Mercant Rebas. Tingué el forn Lesica. Es casà amb la germana de Pep «Gorder», que nomia Francisca. Partiren casats devers el 1930. Tingueren dues filles: una era mestra de dibuix, Catalina, i l'altra és Aina (aquí les recorden ben maques). Vingueren tots devers el 1945 i estigueren aquí un any i busques.

El matrimoni morí allà.

— Bruno Mercant Rebas. La data aproximada de la primera anada a Montevideo és el 1925, era fadrí i aquí feia de pagès. Es casà allà amb M. Mercedes i vingueren de passeig algunes vegades. Ell morí a l'Uruguai. Tenien dos fills: Bruno Josep, que ha vingut dues vegades a visitar Mallorca. Treballa a Montevideo al laboratori industrial de productes agrícoles. I Manuel, que vingué per primera vegada amb la seva dona, i ha tornat més pics, en ocasions per feina: com a comissari en exposicions (obra de Blanes Viale), com a representant jurídic al Congrés Mundial de Magistrats que tingué lloc a Madrid. A mes, cal recordar, com ens demostra constantment, que és un bon mallorquí-valldemossí.

Els motius de l'emigració

Es poden veure en aquesta recepta:

Ingredients:

- Deu cullerades grosses de situació sòcio-econòmica i política del país ruïnosa (pobresa total, fam, falta de treball, falta d'ensenyament, falta de comoditats, etc.).
- Cinc cullerades grosses de coratge i voluntat per anar a un país desconegut on la situació és molt millor, però en el qual tot circula d'una altra manera: la llengua, el clima, la cultura, els costums... Normalment els que se'n

van se'n duen només la roba que duen i dues pessetes i molts encara són infants. A més, ara agafes un avió i en un dia ja hi ets, abans agafaven el vaixell durant quasi trenta dies i no era mai a primera classe.

- Dues cullerades plenes de sentiments: uns ben mals d'engolir, els familiars i amics, la llar i la terra, que es deixen aquí.

Aquests a vegades es barregen amb la il·lusió de veure els amics i familiars que són allà i els animen a anar-hi.

- Una cullerada exacta de ganes de fer feina, que representa, amb sort, guanyar doblers per millorar la situació familiar i enviar doblers als que són aquí.

- Una culleradeta d'enyorança: la dels que tornaren del país on visqueren o nasqueren, amb tots els records duits de l'Uruguai; i la dels que no tornaren —perquè tenen la vida assentada allà (treball, família: fills i néts nascuts allà, on tenen els estudis, el treball, els amics i les parelles)— i viuen recordant els carrers del seu poble, els colors de les muntanyes, les vegades que anaren a caçar tords o a pescar calamars, tot amb els amics i familiars que els endolciren la vida.

- Un pessic fort de comunicació, amb els anys molt millorada gràcies a serveis com el telèfon, transport marítim (es redueix a quinze dies) o avió (ara un dia) o el correu (més ràpid); a la conscienciació social i política (per ajudar els que volen tornar i tenen dificultats); a l'esforç per conservar la llengua i la cultura mallorquines a l'altra terra.

- El toc final: els somnis. En molts de cors dues terres són una i per sempre diran: «—Que seria de maco si hi hagués un pont que ens unís i amb el cotxe i dues hores ens poguéssim abraçar!».

D'aquesta recepta surt «la història de l'emigració» per recordar i així doncs, aprenent del passat, mirarem de millorar el futur.

Agraïments per la informació i les fotografies:

Manuel Mercant Ladaria, Catita Estaràs, Magdalena i Jaime Vila.

María José Mas Estaràs

Bruno Mercant, Juanita Mas, Vicente Mas, Jaime Mas, Marilín Vallespir, Pedro Vallespir, Manuel Mercant, Bárbara Mercant, Bruno Mercant (fill), Catalina Fiol («Barrereta»), Jaume Vallespir.

POCA FARINA-XUCLA

— Miquel Colom Torres, «Poca farina» (1872-1941)
Són escasses les dades biogràfiques que s'han pogut reunir de Miquel relacionades amb el període de la seva vida com a emigrant.

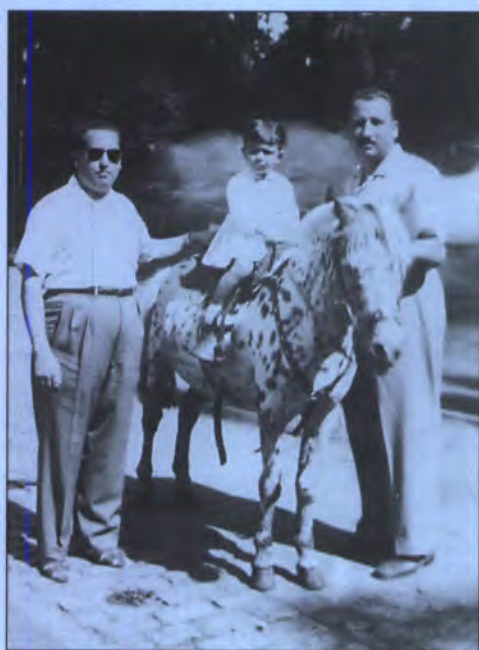
Durant alguns anys de la seva joventut, es trasllada regularment a l'Argentina com altres joves d'aquells temps, on s'ocupa de treballs agrícoles, preferentment de la recollida de blat, si més no l'estada en aquell país, per la naturalesa mateixa de la feina per fer és breu i sempre condicionat a les bones collites. Un símil viu i actual d'aquells viatges de final del segle XIX són els que avui en dia fan els obrers temporers, que emigren a França a veremar.

No seria fins devers l'any 1910 quan Miquel, ja casat amb Maria Mas Calafat, «Xucla» (1860-1941), i pare de dos fills petits, Catalina (1904-1991) i Bartomeu (1906-1965), es decideix a emprendre una nova aventura americana, aquesta vegada en qualitat del que s'entén pròpiament com a emigrant, i es trasllada, totsol, a l'Uruguai. La seva estada a Montevideo fou curta, ja que un cert desarrelament i l'enyorança de la família el faran retornar un any després.

— Bartomeu Colom Mas, «Xucla» (1906-1965), fill de l'anterior, emigrà a l'Uruguai devers l'any 1928. Establert a Montevideo, es casa amb una uruguaiana, Lita González. Mor el 1965, ja vidu, no tingué descendència, però el matrimoni havia adoptat una nina, María Gladys, casada i amb descendència.

Comiat de fadrins de Francisco i Margarita, en aquesta fotografia podem veure moltes cares conegudes. Fotografia arxiu família Morell Garcia.

Qualcant, Antonio Morell Garcia, amb el seu pare i el seu oncle. Fotografia arxiu família Morell Garcia.

XUCLA-PLACETA DE SON SALVAT

Néts i nebots, respectivament dels anteriors, són els germans Francisco i Antoni Morell Colom, «de Son Salvat». Fills d'Antoni «Placeta» (germà d'altres tres emigrants del mateix mal nom, la història dels quals surt també en aquest taller) i de Catalina «Xucla».

— Francisco «de Son Salvat» viatjà a l'Uruguai el 1949. Com a dada curiosa podem dir que fou un dels primers

valldemossins que usà l'avió com a mitjà de transport per emigrar. El trajecte es cobria fent una escala a l'illa de La Sal (pertany actualment a la República de Cabo Verde) i una segona escala a Natal (Brasil); trenta-tres hores de vol efectiu (dos dies de viatge) foren necessaris per arribar a la destinació: Montevideo, i el preu del bitllet era al voltant de les 12.000 pessetes. Féu el viatge en companyia de Pedro Mas Boscana, que tornava a l'Uruguai després d'una visita a la família. Es casa en 1954 amb Margarita Torres Morey, nascuda a l'Uruguai, filla de Rafel «Calamandre» i Pereta «de sa Torre». D'aquesta unió nasqueren dues nines: Catalina i Margarita. El 1988 visità Mallorca després de trenta-nou anys d'absència.

— Antoni «de Son Salvat» arriba a Montevideo el 12 d'octubre de 1953 —una data molt apropiada per trepitjar terra americana— a bord del vapor Bretagne. El 1961 es casa amb Delfina García, gallega, i dos anys més tard neix el seu únic fill: Antonio.

El 1971 la família torna a Mallorca. Des del 1974 resideixen a Son Gallard, Deià.

Antonio Morell García

PLACETES

Tres de set germans Morell Torres viatjaren a l'Uruguai deixant darrera el nostre poble per canviar de vida.

A la família hi havia quatre al·lotes (Praxedis, Francisca, Joana i Catalina) i tres al·lots (Pere, Francisco i Toni).

— Praxedis Morell Torres fou l'única al·lota que va partir a Montevideo, l'any 1927, reclamada pel seu espòs, Toni Estradas «de Can Ramis» —el qual havia emigrat un parell d'anys abans—, acompanyada de la seva filleta de dos anys, Catalina. Catalina (més coneguda actualment per «sa Cata»), va viure la infantesa a terres llunyanes, on va conèixer un valldemossí que l'any 1957 es casaria amb ella. Era Joan Torres Morey, «des Forn de Can Canyes». Just l'any següent (1958) tingueren el seu primer i únic fill, Tomàs. Tomàs Torres Estradas, el nét de Praxedis, té el títol d'enginyer agrònom forestal, viu a l'Uruguai, amb Isabel Puentes, i va ser l'onze d'abril de 1993 quan nasqué la seva filla, Catalina. La resta de germans que partiren ho feren abans de Praxedis, i foren:

— Pere Morell Torres, que va emigrar fadrí a l'Uruguai els anys vint, es va casar allà amb una al·lota de nom

Juanita. Varen tenir un fill, Francisco (Tito), el qual morí allà als trenta-quatre anys. No tornà mai.

— Francisco Morell Torres va emigrar a l'Uruguai, també fadrí com el seu germà. Es va casar allà amb René i tingueren un fill, Francisco, el qual resideix a Montevideo on fa feina d'encarregat de duanes.

Tomeu Pizà Darder

Catalina Torres Puentes, darrer descendent d'aquella parella que emparentava dues famílies d'emigrants: «Placetes» i «de Can Ramis».

BUFONS

Madò Maria Ripoll Torres i el sen Joan Rullan Crespí tingueren vuit fills: Jaume, Francisca, Maria Catalina, Paula, Tonina, Aina i Perico.

— Jaume Rullan Ripoll va esser el que primer va partir, abans es dedicava a fer carbó i tallar pins per Son Moragues i altres indrets de Valldemossa. No podem saber si el va enviar a demanar algú o va partir pel seu compte juntament amb Jaume Morell, Bruno «Sord» i Joan «Vicari», i suposam que partiren abans de l'any 1920.

Una vegada establert allà començà la seva tasca de repartidor de la Panadería Sayago, situada als afores de Montevideo, i veient que les coses van bé, envia a demanar els altres germans, les històries dels quals més endavant detallarem per ordre cronològic. Tan bé varen anar les coses, que després, i juntament amb el cunyat Bartomeu Pons, comprà a mitges la Panadería del Triángulo. Treballaren fins a la tornada a Mallorca, ja per a ell definitiva, que fou el dia 2 de maig de l'any 1947.

Es casà amb Catalina Colom Colom el dia 24 de novembre de l'any 1948, feren construir una casa a mestre Perico Fiol i visqueren definitivament a Valldemossa. Tingueren un fill, Joan Miquel Rullan Colom, que es casà amb María Orduño, que foren pares d'una nina: Maribel Rullan Orduño.

— Francisca Rullan Ripoll es casà amb Bartomeu Pons Torres i partiren cap a l'Uruguai el dia 4 de desembre de 1924. Una vegada establerts allà anaren fent gros el negoci: començaren a repartir productes de la Panadería Sayago i després passaren a tenir un forn propi: Panadería del Triángulo, en què repartien amb unes camionetes tres cops per dia el pa i altres productes.

Tingueren una filla: Catita Pons Rullan, que es casà amb Joan Colom i tingueren dos fills: Catita María Colom i Antoni Joan Colom.

Vingueren per primera vegada juntament amb els altres germans el dia 2 de maig del 1947.

Trajectes:

- 1r. Valldemossa-Montevideo 1924
- 2n. Montevideo-Valldemossa 1947
- 3r. Valldemossa-Montevideo 1950
- 4t. Montevideo-Valldemossa 1953

— Perico Rullan Ripoll partí cap a l'Uruguai enviat a demanar pels seus germans, Jaume i Francisca, l'any 1927. Abans de partir feia feina a Son Olesa Gran.

Una vegada allà ajudà a les feines del forn i després es casà amb Catalina Ripoll Darder, «des Celler», el dia 21 d'octubre de 1943. Tingueren una filla: María Rullan Ripoll, casada amb Felio Calafat Rotger, amb qui tengué tres fills: Joan, Pedro i Margarita.

Vingueren per primer cop l'any 1947. L'any 1965 acabaren de construir una casa feta per mestre Francisco Ripoll i quedaren definitivament a Valldemossa.

Trajectes:

- 1r. Valldemossa-Montevideo 1927
- 2n. Montevideo-Valldemossa 1947
- 3r. Valldemossa-Montevideo 1947
- 4t. Montevideo-Valldemossa 1954
- 5è. Valldemossa-Montevideo 1957
- 6è. Montevideo-Valldemossa 1962 (definitiu)

— Maria Rullan Ripoll era casada amb Matias Morey Calafat, el matrimoni partí enviat a demanar pels seus germans. Maria, abans de partir, anava a feinejar a Son Olesa Gran. El seu espòs era pescador amb son pare a s'Estaca. Partiren l'any 1929. Cal destacar que Maria era

Al centre, Jaume i Francisca Rullan Ripoll. Fotografia arxíu Catita Pons.

Pedro Rullan Ripoll.

la cuinera de tota la família, però també ajudava a vendre a la Panadería del Triángulo. Tingueren un fill: Antonio Morey Rullan, que es casà amb Concepció Ripoll Calafat, i ha tingut tres fills: Maties, Maria Lluïsa i Francisco. Mestre Francisco Ripoll (consogre de Maria) construí la casa on viuen definitivament a Valldemossa.

Trajectes.

- 1r. Valldemossa-Montevideo 1929
- 2n. Montevideo-Valldemossa 1947
- 3r. Valldemossa-Montevideo 1950
- 4t. Montevideo-Valldemossa 1952

Pere Rullan Ripoll ens ha contat algunes anècdotes sobre la seva estada a l'Uruguai:

Conta que un dia despatxava a la Panadería del Triángulo de Montevideo i hi va anar un home vell, que li va dir que era de Valldemossa i feia més de seixanta anys que era a l'Uruguai, que va estar molts de mesos per arribar-hi i que feia de sabater i era de Cas Secretari.

Cal destacar que l'arribada a Barcelona a finals d'abril de 1947 va ésser un espectacle, ja que duïen moltes maletes i cofres, molta gent els demanava si era un circ que arribava al port.

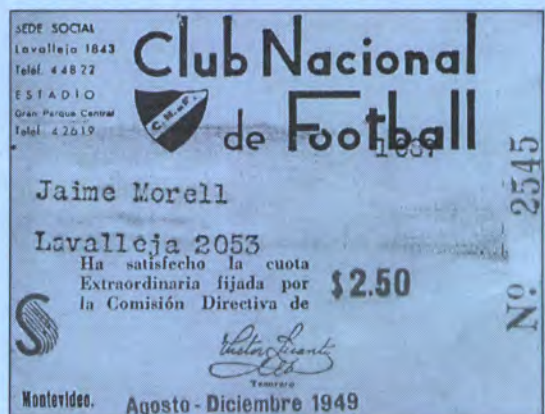
Els dos automòbils que duïen, un Pontiac i un Plymont, els hagueren de deixar els quatre dies que estigueren a Barcelona en un garatge, ja que la curiositat dels vianants els haurien fet malbé, atesa la sumptuositat d'aquests cotxes. Quan va arribar el general Franco a Mallorca, hi varen anar d'escolta, jo record molt bé quan vingué la policia a cercar-los al garatge que hi havia als baixos de l'actual Ajuntament.

Quan el *tio* Perico era al·lot, i segons diu ell poc temps abans de partir, va conèixer el sen Pere Antoni «des Nogueras», que havia vingut de Montevideo i es dedicava a empredegar. Segons pareix, empredegà la plaça de la Independencia de Montevideo. (Tal vegada a Valldemossa feia feina amb un dels germans «Guidons».)

L'arribada a Palma va ésser el dia 2 de maig de 1947. Record molt bé l'arribada del correu de Barcelona, l'emoció viscuda en aquells moments per la meva padrina, Maria Ripoll Torres (madò Maria «Bufó»), i en el moment de l'encontre els crits dels fills, que deien «Es ma mare! Es ma mare!». A ella varen haver d'aguantar-la, ja que l'emoció l'hauria tirada per terra.

El meu pare, Josep Ripoll Darder, era el contacte entre ells i sa mare, cada vegada que rebien paquets o doblers els enviava una carta donant-los notícies de per aquí.

Miquel Ripoll Rullan

BANYETA

— Macià Calafat, «Banyeta», el qual fou «Lamparilla» es va casar a Valldemossa amb Maria Estrades, «Peluda». Tengueren dos fills. Macià emigrà primer. Vivien en una casa seva a Dalt Son Lliure, que vengué Maria per 700 duros quan partiren ella i els fills, l'any 1936, per no tornar jamai. El fill Macià morí als catorze o quinze anys, i Antoni, que és fadrí, viu a l'Uruguai.

— Jaume Calafat, germà de l'anterior. Era casat amb Maria Bernat, de cas Caminer, tenien dos fills i una filla. Va partir devers l'any 1920 a pescar esponges a Batabanó, deixà els infants i l'esposa a Valldemossa. No va tornar.

BARRERES

Dos fills de «Topete», Catalina i Guillem Fiol Mateu formen part dels valldemossins que partiren cap a nous horitzonts.

— Catalina Fiol Mateu, coneguda com «na Barrereta», fou balladora del Parado des que l'agrupació es va fundar i fins que emigrà. L'any 1934 va conèixer Jaume Vallespir de Costitx, emigrant a l'Uruguai, que en aquells moments era a Mallorca. Després d'un curt festeig es casaren i partiren cap a Montevideo l'any 1936. Allà tenien la Panaderia Los Andes. Foren pares d'un fill i una filla: Pedro i Marilín. Devers l'any 1965 tornaren deixant a Montevideo el fill, Pedro, que és vidu i no té descendència. Moriren a Valldemossa. La filla, Marilín, és casada amb un mallorquí de nom Miquel, regenten un restaurant a la Rambla, i tenen dos fills Miquel i Lincita.

— Guillem Fiol Mateu va partir jove a finals dels anys vint, és fadrí (allà li diuen «en Topete»), feia de forner. Viu a Montevideo.

DE CA L'AMO EN BERNAT

El matrimoni format per Bernat Darder, «de ca l'amo en Bernat» i Francisca Canals tengué dotze fills. Era una família benestant valldemossina i malgrat això, cinc dels dotze fills (Tomeu, Pep, Perico, Tomeu, Antònia i Francisca) emigraren a l'Uruguai.

— Tomeu Darder Canals va partir a principi de segle amb el seu germà, Pep. Va morir allà fadrí.

— Pep Darder Canals es va casar amb Andrea Gayà, vídua de Jaume Ripoll, «Pereta», no tengué descendència i va morir allà.

— Perico Darder Canals va partir uns anys després i es va casar amb una ciutadana, Eulàlia Amengual. Tengueren

Onofre Mas i Maria Boscana amb quatre dels seus fills. Encara no havia nascut Juanita, que és monja de la Puresa. Davant, Maria i Pedro; asseguda, la filla que va morir; darrera, Catalina. Fotografia arxiu de Maria i Pedro Mas Boscana.

La família des Cellar quasibé al complet. D'esquerra a dreta i asseguts: Irma, Francisca de ca l'amo en Bernat, Yayo, Amador, Margalida, Francisca. Drets: Llorenç, Catalina, Perico «Bufó», Bernat, Refael «Mosso».

un fill i una filla. Tornaren tots a Mallorca, Perico i Eulàlia moriren ja fa temps, la filla va morir l'any passat i el fill té un hotel a Eivissa.

— Antònia Darder Canals era casada amb Pere Joan Juan, el qual havia viscut un parell d'anys a Montevideo. El matrimoni va estar un temps allà. Després tornaren i va néixer el seu únic fill, Pepe. Pepe es va casar amb Malén Estaràs, «de can Reüll», i tengueren un fill, Pere Joan.

— Francisca Darder Canals es va casar amb Amador «des Celler».

D'ES CELLER

Els primers que partiren del Celler foren els germans Damià i Onofre Mas Torres.

— Damià Mas Torres va anar a l'Argentina devers l'any 1880. Es va casar allà amb una al·lota de nom Lluïsa. No tengueren fills. De Buenos Aires estant, una riuada s'emportà tot quant tenia. Arran d'això va passar a viure a Montevideo, on, ja vell, va morir de sobte.

— Onofre Mas Torres era vint anys més jove que el seu germà. Va partir el 1899 o el 1900, quan tenia vint-i-cinc anys. Va estar dotze anys i va tornar. Tenia un forn que es deia La Noveresa. Es va casar amb Maria Boscana Vidal, tengueren cinc fills, dels quals una nina va morir molt petita. L'any 1924 hi va tornar i després de tres anys es va instal·lar definitivament aquí.

— Pedro Mas Boscana, «de can Boscana», fill de l'anterior, va emigrar l'any 1936 i va tornar definitivament a Valldemossa, on viu actualment, l'any 1973.

— Amador Ripoll i la seva dona, Francisca Darder, «de ca l'amo en Bernat», vivien a Valldemossa, al Celler: a la planta baixa tenien un forn i al primer pis, un cafè. Eren pares de set fills, el petit va morir de meningitis quan tenia un any. Devers l'any 1923 el matrimoni s'embarcà cap a l'Uruguai amb els fills i deixà les filles al poble amb una germana d'Amador, Catalina, que era fadrina. A Montevideo tenien un forn, la Panadería Colón, on treballaven el pare i els fills. Passaren uns anys i el matrimoni va tornar. L'any 1935, Amador partia amb dues filles, Catalina i Francisca, l'esposa i la filla petita restaren aquí. Una filla, Joanaina, es va casar amb l'amo de Pastoritx i no va partir mai. Els cinc fills que partiren foren:

— Llorenç Ripoll, que es va casar amb una uruguaiana, Irma. Tengueren un fill, Yayo, el qual va morir de leucèmia el dia que complia quinze anys. Després d'uns anys Llorenç vengué per distreure's. De Mallorca estant rebé la notícia que esperaven un fill: Alberto, que és casat amb una al·lota d'allà, Mariana, i té dos fills. Llorenç va morir a l'Uruguai.

— Bernat Ripoll, que es va casar amb una uruguaiana, Elvira, i tengueren dos fills, Amador i Alfonso. Amador és veterinari, està casat i té fills. Actualment està destinat a Mèxic, l'any passat era a València, treballa en un programa de piscicultura. Alfonso està casat i viu a Montevideo. Bernat va morir allà.

— Francisca Ripoll, que va conèixer el seu espòs a Montevideo: el valldemossí, Rafel Terrassa, «Mosso». Es casaren i visqueren allà, però tornaren i Rafel morí aquí. Tengueren dos fills: Guillem, arquitecte i fadrí, que viu aquí, i Antònia, casada amb Jacques Morey, fill d'un valldemossí emigrat a França i una francesa. Viuen a Burgmadam (França), tenen un fill i una filla. Cada estiu Antònia, Jacques i els seus fills passen un mes a Valldemossa.

— Catalina Ripoll, que es va casar a Montevideo amb Perico Rullan, «Bufó». Tenen una filla, Maruja, la qual és casada amb Felio Calafat Rotger, col·laborador d'aquesta revista. Tenen tres fills: Joan, Maria Margarita i Pedro. Tota la família viu a Valldemossa.

— Margalida Ripoll, que va partir amb la seva mare tot just acabada la guerra. Al pare li agradava passejar-se amb les tres filles, però no volia que es pintassin, trobava que tothom les mirava. Una vegada —feia poc que Margalida havia arribat— les va dur al cafè Tupinamba a prendre un cafè amb llet i pastes. Les germanes avisaren Margalida que no mullàs les pastes, ella, inconscientment, ho va fer, tot dient: «— Ja he mullat!». Margalida ja coneixia el que després fou el seu espòs, Jaume Morell, «Pereta», perquè Jaume havia anat i vengut en un parell d'ocasions d'Amèrica a Valldemossa. Es casaren allà l'any 1941 i tengueren dos fills, Antoni i Amador. Tornaren definitivament a Valldemossa per la dècada dels cinquanta, i aquí nasqué la filla, Maria Margarita. Antoni morí fadrí, d'un accident. Jaume també és mort. Amador, que és el propietari del Restaurant Can Costa, està casat amb Jeanne Lurie. Tenen dues filles, Sofia i Natalia. Maria Margarita té una filla, Aina.

DE SON BATISTA

— Antoni Salvà Calafat, «de Son Batista», era fadrí i va partir devers l'any 1904. Després d'estar dos anys a l'Uruguai va tornar a Valldemossa i es va casar amb Maria Estrades, «de Can Barrera». Tengueren una botiga al carrer de la Rosa, número 3, on venien de tot: queviures, vetes-i-fils, carn, objectes d'espert, terrissa... Per cert, que encara record com la madona mesurava la veta per canes, no per metres. Tengueren tres fills: Jaume, Tomeu

i Toni. Jaume es va casar amb Antònia Estaràs, «de can Lluquer». Els seus fills són Maria (casada amb Pep Sansó, té un fill, Andreu); Catalina (casada amb Pedro Vila, té un fill, Pedro); Antoni (casat amb Antònia Riutort, té dos fills: Jaume i Maria Antònia); Antònia (casada amb Gildo Fernández, té quatre fills, Maria José, Maria Antònia, José-Jaime i Gildo) i Magdalena (casada amb Joan Juan, té dos fills: Miquel, col·laborador de la revista *Miramar*, i Maria Antònia).

Tomeu va ser molts d'anys el carter de Valldemossa, és casat amb Catalina Roig, de Vilafranca, i no tenen descendència.

Toni morí als tretze anys.

— Jaume Ripoll Salvà, «de Son Batista», es va casar amb Pereta Pons, «Frare», l'any 1934. El mateix any emigraren acompanyats d'Antoni Pons Estradas, pare de Pereta, el qual ja tenia tots els fills a Montevideo.

GALLS

D'aquesta família foren dos germans, Perico i Jaume Estaràs Pons, els que emigraren a l'Uruguai.

— Perico Estaràs Pons fou el primer emigrant: partí fadrí l'any 1920. Després d'un parell d'anys es va casar per poders amb una al·lota valldemossina, Joanaina Mas, «Gasparona», que ell coneixia, però que no havia festejat, ja que en sabia noves perquè Joanaina tenia allà una germana, Maria Mas, «Gasparona», casada amb Toni Pons, «Frare». Vivint a Montevideo va néixer la seva única filla, Catalina, coneguda com a Catita. L'any 1933 vénen a Mallorca els tres. Perico se'n torna i Joanaina i Catita, que era molt petita, queden per una temporadeta. L'estada es féu més llarga a causa de la guerra i de les dificultats per poder partir una vegada va acabar el conflicte. Catita va a la Puresa i viu amb la seva mare al carrer de la Rosa (on avui viu Nils Burwitz). Tenen una veïnadeta d'uns tres anys que els visita sovint, sempre fent preguntes, Joanaina l'obsequia i l'avacia. Quan retorna a Montevideo per reunir-se amb l'espòs, recorda nostàlgica aquella «Tonyita» a la qual donava «sopitas de leche». Com a anècdota, Catita recorda que quan s'embarcaren al transatlàntic, «Fanfasa» i ella (aleshores eren dues nines) foren obsequiades amb dues llesques de pa blanc, llepolia exquisida si pensau que era en plena posguerra. El 1949 tornaren per veure els padrins. Estaren un any vivint a Valldemossa, durant el qual Catita va conèixer el que seria el seu espòs, Pedro Mas Calafat, «Miqueloto». Acabada l'estada, el compromís estava consolidat. En 1951, Pedro, reclamat per Feliu Mercant, va partir cap a Montevideo i després d'un parell d'anys

Antoni Salvà Calafat, «de Son Batista». Fotografia arxiu de Tomeu Salvà.

Perico Estaràs amb la seva esposa i la seva filla Catita. Fotografia arxiu Catita Estaràs.

de festejar, es casaren. Viviren a Montevideo uns anys i tornaren definitivament. Fan alguns viatges per veure els amics i tenen molt de contacte amb els descendents dels valldemossins que viuen i treballen allà, com també negocis a l'Uruguai. Tenen tres fills: Guillem (nascut allà), Pedro Jaime i María José (nascuts aquí). Guillem està casat amb Francisca Morey i té dos fills: Maria del Mar i Pedro. Pedro Jaime està casat amb Francisca Rigo i té un fill: Pedro. María José està casada amb Jaume Capllonch Ferrà i té un fill: Jaime José. Perico i Joanaina són morts, els seus descendents viuen tots a Mallorca.

Mis 15 años

Marta

1945 - 21 de noviembre - 1960

Celebrar els quinze anys d'una joveneta era, i és encara, un gran esdeveniment, aquesta és la invitació de la festa del quinzè aniversari de Marta Estaràs. Arxiu de Catita Estaràs.

Pereta «de sa Torre», Miquel «de s'Abaduaia» i la seva filla, Juanita. Fotografia arxiu de Margalida Ripoll.

— Jaume Estaràs Pons emigrà reclamat pel seu germà Perico i uns anys més tard es va casar amb una joveneta americana, Delicia, amb la qual tengué dos fills: Marta i Pedro. Jaume va morir a Montevideo i actualment Delicia viu amb la seva filla Marta, que és casada, al Canadà. Pedro, el fill, també és casat i viu amb la seva família al Japó.

GASPARONES

Dues germanes de Can Gasparó emigraren a l'Uruguai, primer Maria i després Joanaina.

— Maria Mas, «Gasparona», casada amb Toni Pons, «Frare».

— Joanaina Mas, «Gasparona», casada amb Perico Estaràs, «Gall».

PERETES O DE SA TORRE

Un germà i una germana, Jaume i Pereta Ripoll, emigraren a l'Uruguai l'any 1909.

— Jaume Ripoll va estar uns anys allà i l'any 1918 va tornar i va conèixer una manacorina, Andrea Gayà, es varen casar i partiren cap a Montevideo. Allà tenien forns. Després de quatre anys tornaren a Valldemossa, on va néixer la seva filla, Maria Ripoll Gayà (1922), coneguda com a Maria «de n'Andrea». Quan la filla tenia cinc anys morí Jaume. Al cap d'una temporada partiren mare i filla per tenir cura de les seves propietats i allà Andrea es va tornar a casar amb Josep Darder, «de ca l'amo en Bernat». Maria «de n'Andrea» conegué Toni «Pelut» i es casaren. Tengueren un fill: Antonio Estradas Ripoll, que està casat amb una uruguaiana, Adriana Miranda. Ara tenen també un nét, Pablo Andrés. L'any 1973 tornaren, i durant tretze anys consecutius passaren cinc mesos a Montevideo i set a Mallorca. Des de fa tres anys Antoni i Maria resideixen a Valldemossa, per raons de salut no viatgen a l'Uruguai, és el seu fill, que viu allà, el qui s'encarrega dels negocis familiars. Actualment es relacionen amb ells principalment telefònicament.

— Pereta Ripoll, «de sa Torre», casada amb Miquel Estaràs «de s'Abaduaia» (a Montevideo li deien es patró Miquel).

Tres germans: Jaume, Toni i Praxedis Morell Ripoll, nebots dels anteriors, emigraren a l'Uruguai. Ho feren en dates diferents.

— Jaume Morell Ripoll, «Pereta», va emigrar als catorze anys: era l'any 1918, i el reclamava el seu oncle. Va fer un parell de viatges essent fadrí, aquí va conèixer la que, passant el temps i estant tots dos a l'altre continent, seria la seva esposa, Margalida «des Celler».

— Toni Morell Ripoll, «de sa Torre», era casat amb Francisca «Cotoneta». Reclamats pel seu germà Jaume partiren uns anys més tard. Tengueren una filla de nom Margarita, més coneguda per «La Lulu», que es va casar allà amb un jove valldemossí, Joan Bruno, que havia

partit l'any 1954. Després d'un parell de viatges, s'establiren tots a Valldemossa i aquí moriren Toni i Francisca. Joan i Margarita tenen una filla, Viqui, monja del convent de Santa Magdalena a Palma.

— Praxedis Morell Ripoll, «de sa Torre», va emigrar a l'Uruguai amb el seu espòs, Rafel Torres, «Rafalitos», devers l'any 1927. Tengueren una filla, Margarita «de sa Torre». En una viatge que va fer, va conèixer Francisco Morell, «Placeta», i s'hi va casar. Tenen dues nines: Cati i Margot. Rafel va morir, els altres viuen a Montevideo.

Agraïments:

Antònia Darder, Antònia Estaràs, Catita Estaràs, Margalida Mas, Maria Mas, Pedro Mas, Margarita Mercant, Maria Ripoll, Maruja Rullan, Magdalena Salvà, Tomeu Salvà.

Antònia Serrano Darder

.....

MANINETA

— Guillem Torres, «Manineta», nasqué a Valldemossa el 16 de desembre de 1901. Va partir cap a Montevideo el 1924. Allà es va dedicar a treballar en forns d'altri, després tingué els seus propis. Quan feia quatre anys que era allà es va casar amb Aida Rodríguez, amb la qual tingué dos fills: Margarita, «Pocha» (1930), casada amb Román, i Raúl (1931), casat amb Mari.

Guillem tornà a Valldemossa l'any 1961, després de quedar vidu. L'any següent va contraure matrimoni amb Joana Aina Lladó, «de Can Jordi». D'aquest segon matrimoni nasqué un fill l'any 1964, Toni.

Guillem «Manineta» morí el 1970 i la seva esposa, Joana Aina, el 14 de febrer de 1978, tots dos a Valldemossa.

Antoni es va casar amb Margarita Torres el 24 d'agost de 1991, i és l'únic descendent que viu a Valldemossa.

Guillem «Manineta» té tres néts: Guillermo (fill de Margarita i Román), nascut el 1956, està casat. Martín, nascut el 1968, i Virginia, nascuda el 1972 (fills ambdós de Raúl i Mari).

Agraïments:

Margarita Torres

Virginia Torres

.....

Margalida Ripoll, «Pereta» i Toni Morell Vives amb els seus fills, Praxedis i Toni. Es retrataren per enviar el retrat al seu fill Jaume, que era a Montevideo. Fotografia arxiu de Margalida Ripoll.

Devers l'any 1955, sopar de comiat de Pedro Rullan, «Bufó», i Catalina Ripoll, «des Cellers», a l'Hotel del Artista. D'esquerra a dreta, asseguts: Jaume Ripoll «de Son Moragues»; Toni Boscana, «Gotzo»; Joanaina Estaràs, «Peladeta»; Bonaventura Valls; Josefina Colom; Pedro Rullan, «Bufó»; Catalina Ripoll «des Cellers»; Francisca Ripoll «des Cellers»; Carmen i Toni Lladó «des Cós»; Catita Pons; Malén Estaràs «de Can Reüll». Drets: Margalida Ripoll «de can Manitos»; Aina Vila, «Meca»; Antònia Morey, «Verindos»; Jaume Calafat «de Cas Pagès»; Maria Rullan, «Bufona»; Catalina Colom, «Saletes»; Margarita Colom, «Cavalleta»; Sebastià Mas «de sa Vinya»; Francisca Colom, «Cavalleta»; Toni Pons, «Frare»; Catalina Mercant, «La Rubia»; Rafael Estaràs Calafat, «Reüll»; Margalida Ripoll «des Cellers»; Jaume Morell, «Pereta»; Pep Estrades; «Fanfasa»; Pep Mercant, «Cutxo»; Joan Colom, «Saletes»; Antònia Drastrup; Bernat Estaràs, «Reüll». Fotografia arxiu de Margarita Mercant.

Jaume Vila Vila, «Ramallet» i Joana Aina Vila Morey, «Parragueta».

Rafel Torres, Praxedis Morell i la seva filla Margarita. Fotografia arxiu Magdalena i Jaime Vila.

RAMELLETS

Dos germans Mateu Vila, «Ramallets», emigraren a finals de segle i tornaren a la dècada dels vint.

— Jaume, quan tornà, es va casar amb Joana Aina, germana del rector Mir Pol. Compraren la casa del carrer de Nicolau Calafat que té el jardí al carrer Uetam. No tingueren fills.

— Guillem, quan vingué, es va casar amb Antònia Vila Darder «Doieta», tingueren un fill, Joan. Poc després, Guillem tornà a l'Uruguai, al cap d'un parell d'anys tornà definitivament a Valldemossa. Vivien a la plaça de la Cartoixa.

— Jaume Vila Vila partí l'any 1918, fadrí, amb vint-i-tres anys i el servei militar complert. S'havia dedicat a les tasques habituals d'aquell temps: va fer de carboner i altres feines del camp, també si sortia qualche jornal per fer contraban, l'aprofitava, i gràcies a aquests jornals es pagà el viatge a Montevideo.

Partí amb documentació falsa, a nom del «Sabater Coix», juntament amb nou companys més: Jaume Ripoll «Pereta», Andrea Gayà (de Manacor), Damiana (germana de Bruno «Sord»), Joan «Pepa», el fill d'aquests dos, Juansito, Bruno «Quintet», Miquel Estaràs «de Sa Baduia», Francisca Fiol, «Pepa», i Feliu Joan.

Del viatge hem de contar que prop de l'estret de Gibraltar, un submarí alemany (encara no havia acabat la Primera Guerra Mundial) aturà el vaixell, Jaume espantat, creia que el cercaven perquè havien descobert la falsetat dels seus documents.

Per una altra banda, l'any 1918 és conegut com «l'any de la grip», la malaltia també va fer de les seves dins el vaixell. Moriren molts de passatgers, els quals trobaren sepultura en la immensitat de l'oceà Atlàntic.

A Montevideo, a la primeria Jaume treballà de forner, els companys, en general, li deien en «Jaimito», cosa que el molestava molt. Fins i tot arribà a complir l'amenaça que feia a un company: si insistia a nomenar-lo pel diminutiu el posaria dins el forn. Després d'haver-l'hi posat, mai més no li tornaren a dir aquell malnom.

Al seu retorn, l'any 1926, l'esperaven els agents de l'ordre perquè no tenia els documents en regla, però tot s'arreglà amb una multa.

Quan va ser a Valldemossa s'enamorà de Joana Aina Vila Morey, «Parragueta», que estava llogada a Sa Coma. Ignorava que eren cosins, de tota manera, tres mesos després, amb dispenses papals i tot el que fou necessari, es casaren i partiren a l'Uruguai. Prest (1928) tingueren el primer fill: Jaume. Pensaren que no els aniria malament tenir un ajudant a la casa i convidaren

Francina, germana de Joana Aina, a partir cap a Montevideo. A ella no li va agradar la idea i va dir que no, cap de les altres germanes acceptà, a no ser Margalida, que estava llogada per fer de teta a Esporles. Jaume va fer el paper de pare per a Margalida, ja que ella sols tenia quinze anys quan partí.

L'any 1933 va néixer Magdalena, la filla del matrimoni.

Jaume és fadrí i Magdalena es va casar allà amb un valldemossí, Miquel «Bieleta», que havia partit l'any 1945. Es casaren l'any 1958 i estant allà tingueren una filla: Malén.

Tots els membres d'aquesta família tornaren plegats per la Beata de l'any 1963, i s'instal·laren al xalet de Mateu «Pepa», que posteriorment compraren.

— Antoni Vila Vila. Partí aproximadament l'any 1927, als vint-i-set anys. Tingué una companya uruguaiana, de la qual nasqué Jaume, el qual viu a l'Uruguai, està casat amb una al·lota d'allà i té set fills. Poc temps després morí la companya d'Antoni i posteriorment es va casar amb Juana Prestes (uruguaiana). Vingueren a Vallde-mossa devers l'any 1953 i compraren el xalet de Sa Morera. Després d'un any se'n tornaren. El xalet el va vendre quan era allà a Tomeu Juan i Maria Fiol.

Va quedar vidu i es tornà a casar l'any 1975, encara que en l'actualitat està separat i viu amb la seva neboda, Magdalena Terrassa Vila, que emigrà amb ells l'any 1955 aproximadament.

— Francisco Vila Vila. Partí, ja casat, amb Margalida «Sollerica» i dos fills, Jaume i Joan, devers l'any 1931.

Jaume viatjà a Mallorca i es casà amb una cosina de Costitx, allà tingueren un fill: Joan.

Joan s'instal·là a Buenos Aires, es casà i tingué un fill.

Francisco morí allà devers l'any 1965.

— Catalina Vila, tia de Jaume, Antoni i Francisco Vila Vila, va emigrar l'any 1955 als noranta anys. Ella s'havia casat als vint amb un Muntaner d'Esporles. Partiren a viure a Barcelona, on tingueren una filla, Paquita. Venien esporàdicament a Vallde-mossa. Paquita es va casar amb Agustí Collado, el qual fou secretari de Companys, president de la Generalitat. Catalina va partir amb la seva filla, ja vídua, el seu nét i la seva esposa i els seus renets.

PARRAGUETES

— Joana Aina Vila Morey, casada amb Jaume «Ramellets».

— Margalida Vila Morey. Va partir l'any 1928, a l'Uruguai, als quinze anys. Vivia amb la germana fins que es va casar el dia de la Beata de l'any 1931 amb Macià Pons, «Frare».

Jaume Mateu i Joana Aina Mir. Fotografia arxiu de Jaime i Magdalena Vila.

Guillem Mateu i Antònia Vila. Fotografia arxiu de Jaime i Magdalena Vila.

Tingueren una filla, Catalina, i un fill, Antoni, que va morir a l'edat de quatre anys.

Aquesta família tornà per un any a Vallde-mossa (1952-53) i també l'any 1958, quan Catalina va conèixer Rafael «de Can Perico Reüll». Rafael partí a finals de 1953, allà exercí la seva carrera de Pèrit Industrial en una

Dretes: Catalina «de Son Ferrandell», Joana «Quens», Maria Ripoll Gayà, Juanita Estaràs, Paula «Quens», Praxedis «de sa Torre», Pereta «Frare», Francisca «Pepa». **Assegudes:** Pereta «d'es Porxo», Catalina Bestard, Joana «Parragueta», Margalida «Parragueta», Francis Estaràs Pons, Tica «de Cas Pagès».

Drets, Agustín Collado (renét), Paquita Muntaner Vila, renét, esposa nèt, Agustín Collado Muntaner. **Asseguts,** Jaume Vila, Catalina Vila i Joana Aina Vila. Fotografia arxiu de Jaime i Magdalena Vila.

fàbrica de paper. Es casaren l'any 1962. La primera filla, Francis, nasqué allà. Tornaren definitivament a finals de 1963 i aquí tingueren Margarita M. i Ana M.

Els pares de Catalina vingueren l'any 1966, emperò no s'hi instal·laren definitivament fins l'any 1970.

— Jaume Vila Morey. Partí l'any 1927, tenia vint-i-set anys i el servici militar acabat de fer. L'havia fet a Àfrica: l'estada allà el va impressionar de tal manera que fins i tot parlava de la possibilitat d'allistar-se al Tercio, finalment se n'anà a l'Uruguai.

Contava moltes anècdotes divertides d'Àfrica i s'havia fet tatuar una infermera al braç, de tal manera que quan movia els músculs del braç la feia ballar.

A la primeria visqué a ca na Joana Aina i treballava de forner. Després visqué al mateix forn on treballava.

Morí l'any 1957, feia uns dos anys que l'havien operat de l'estòmac i encara que es recuperà, la seva salut estava debilitada.

— Bruno Vila Morey tenia dinou anys quan va partir, l'any 1930. Al principi va fer feina al negoci del seu cunyat, després en altres.

Li agradava molt jugar al billar, acudia amb regularitat al gimnàs, s'afecionà a la boxa i assistia a classe d'aquest esport. Mentre entrenava i li deixaven pegar li agradava, però tot d'una que començà a encaixar els cops ho deixà anar.

Tornà l'any 1951 amb Jaume «Calamandre». Es casà amb Joana Mulet Calafat, «Pileta», i no tornà a partir. Tingué quatre fills: Bernat, Miquel, Bruno i Jaume.

— Antoni Vila Morey. Partí l'any 1946, tenia vint-i-cinc anys. Va fer feina amb el seu germà Bruno i quan aquest partí ocupà el seu càrrec.

El seu caràcter és molt còmic. Tornà de visita l'any 1976 (havia tret la loteria).

Actualment viu a Montevideo, té casa pròpia i és fadrí.

Jaume Vila Mulet

Jaume Vila Morey.

Joana Aina Vila Morey

Bruno Vila Morey

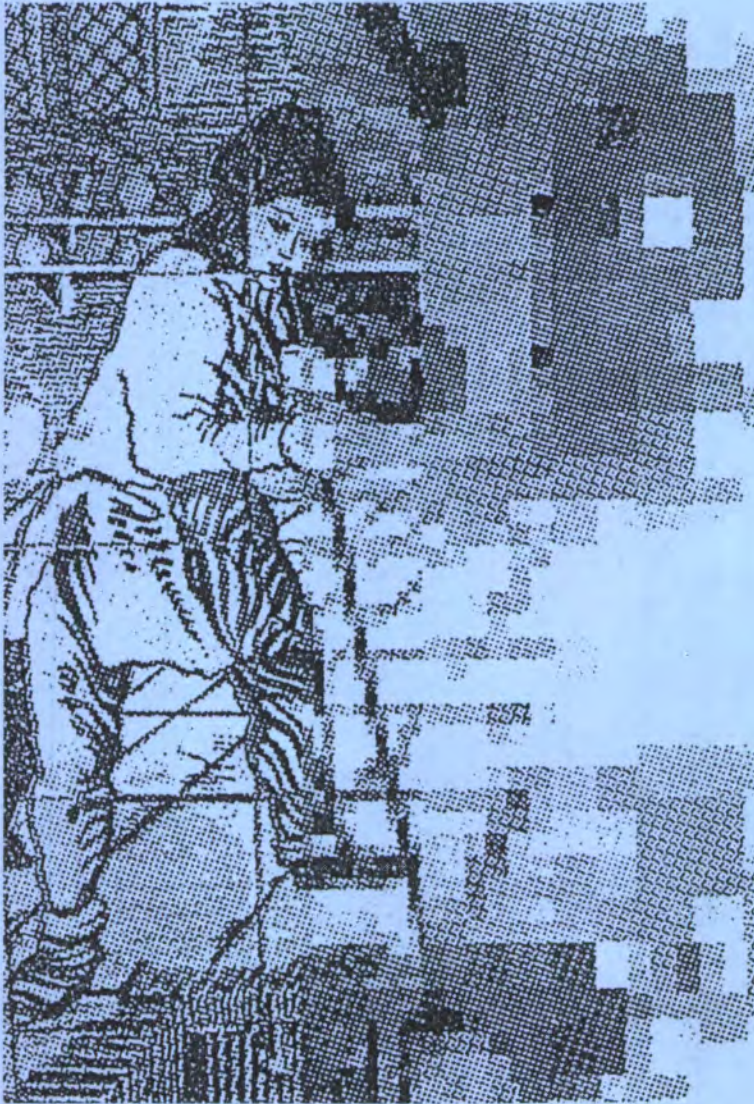
Macià Pons, Catalina Pons Vila i Margalida Vila Morey.

Antoni Vila Morey.

L'art de sempre. Les eines del demà.

Les obres que els nostres majors feren amb el seu enginy i la traça de les seves mans donen prestigi a Mallorca i constitueixen un llegat valuós per als nostres fills.

La seva promoció esdevé sempre una font innegable de guanys, tant materials com espirituals.

Avui, les noves tecnologies permeten d'augmentar i millorar la producció d'aquests béns artesans i són una base fonamental per consolidar la nostra economia.

Consell Insular de Mallorca

COMISSIÓ DE CULTURA I EDUCACIÓ

Ho feim per Mallorca

VIVÈNCIES D'UNA FILLA DE VALLDEMOSSINS A MONTEVIDEO

M'han demanat que escrigui un article per aquesta coneguda i prestigiosa publicació que arriba tant als mallorquins que viuen a la seva terra com també als que habiten en aquest país sudamericà que es diu República Oriental de l'Uruguai, on la rebem amb gran entusiasme.

Aquest article s'ha de referir a vivències, records, anècdotes... pel meu caràcter de filla d'emigrants, i sense ànim de filosofar o generalitzar, tractaré de compartir amb els lectors experiències pròpies viscudes en tal sentit.

El primer lloc, els vull contar que des que vaig néixer visc en un barri de Montevideo que està situat a la costa, Punta Carretas. A la meua llar moltes coincidències no ens feien diferents de qualsevol família mallorquina. El meu germà Bartolomé i jo, Catalina, duim els noms dels nostres padrins paterns, fet que parla del manteniment d'una tradició familiar. Els meus pares, Damià i Maria, parlaven entre si i amb nosaltres el mallorquí, així que som capaços d'entendre'l sense cap dificultat, encara que no el parlam. Només ens animam a dir algunes paraules o frases simples.

El meu repertori de cançons infantils incloïa temes que m'ensenyà ma mare, com «En falistotis», «Sor Tomasetta», «Sa ximbomba»... que jo molt orgullosa cantava davant els meus amics, amb aire de suficiència, davant les seves cares sorpreses. Als nostres dinars s'alternava el clàssic *asado* amb les sopes bullides o escaldades, les faves, el trempó, la coca amb verdura, les paelles, els cocarrois..., menjars exquisits dels quals fins ara gaudim amb gust. Més d'un cop vaig sorprendre alguna companya de col·legi duent com a berenar pa amb sobrassada, cosa que a mi em semblava molt corrent i a més, m'agradava molt.

Record en una de les habitacions de ca meua, precisament en l'habitació en què solíem estar més, un quadre de la beata santa Catalina Tomàs, i sobre la tauleta de nit de ma mare, un petit pedestal de fusta amb la imatge de la Beata i una pregària, regal que va enviar la meua padrina materna quan jo havia de néixer. Conec la fe que tots els valldemossins tenen en la seva estimada Beata i la compartesc, de tal manera que aquesta petita imatge em va acompanyar a l'hospital en un dels moments més importants de la meua vida, el naixement de la meua filla, Erika Victoria.

El meu pare, home serè, afable, treballador, es va guanyar el respecte i l'afecte no solament dels mallorquins,

sinó també dels veïns i amics d'aquest país, fins al punt que record en el dia en què va morir les cares entristides dels que s'acostaren per donar-li el salut final. La feina de mon pare al forn li absorbia molts de dies, i li quedava poc temps al calendari per descansar o passejar, però record dos dies molt especials: el primer de gener i el primer de maig. En aquestes dates ens reunim amb altres famílies de la colònia (les de Jordi, Macià i Antoni Lladó, la de Joan Mas) i feiem excursions a diferents llocs. El primer de gener, com que era ple estiu, el passeig era cap a la zona de platges. Mentre que el primer de maig es triava algun punt de l'interior del país, on els homes es dedicaven algunes hores a la caça, i les dones i els infants gaudien del lloc. Evidentment, no mancaven per a delit del paladar els menjars típics mallorquins. Record molts d'amics dels meus pares, que seria injust anomenar, per por d'oblidar-ne algun, amb les seves cares amables i rialleres, i la clàssica salutació: «—Com te va, nina?», als quals el temps va anar carregant d'anys i alguns no són ja entre nosaltres. Mantenim, en major o menor grau, amistat amb els familiars que els sobreviuen. Tot i que per diverses raons amb alguns no ens veim amb freqüència, sempre que ens trobam vivim moments agradables.

Els meus familiars arrelats aquí no eren molts: un germà de mon pare, Francisco Roselló Morey, un germà de ma mare: José Rivas Vidal, i les seves respectives famílies. Per això compt amb un total de vuit cosins uruguaians, alguns ja casats i amb fills, dels quals cinc viuen aquí, dos a Espanya i una cosina lamentablement va morir.

Les anècdotes contades amb tanta gràcia pel meu oncle Pep em varen fer conèixer les seves polissonades per Son Salvat. En les converses amb ma mare evocaven els seus anys joves: el treball a la terra, els amics i fins i tot vaig conèixer la tècnica que usaven per caçar tords.

Un record molt especial per al meu padrí matern, José Rivas Avila, nascut a Andalusia, amb qui vaig compartir passejades pel barri, agafats de la mà, en anys de la meua infantesa, i el meu afectuós record per haver estat el mestre que em va ensenyar les primeres lletres i números.

Forma part de la meua vida una profunda i fraterna amistat amb la família Lladó Homar i les famílies que els seus descendents formaren (Hernández Lladó i Lladó Gelabert). Amb ells sempre compartesc els moments bons i els altres que ens duu la vida.

Bartolomé Roselló i Catalina Roselló damunt l'ase de Can Jordi, en Mariano, amb Margalida Roselló, «Burineta», la seva tia paterna.

L'autora d'aquest article, a la dreta, amb la seva filla, Erika, i el seu home, Guillermo. Montevideo. Juliol de 1993.

Tenc, a més, família a Espanya, més exactament a Madrid i a Mallorca. Fa alguns anys tenguérem l'alegria de rebre a Uruguai el nostre oncle Jaume Granada i la seva filla, Fran, que vengueren a visitar-nos.

Per diferents motius vaig esser només una vegada a

Mallorca, quan tenia dos anys, per tant, no puc treure conclusions ni records d'aquesta viatge, no obstant això, pens que qualche dia es complirà el meu desig de tornar i veure tots els integrants de la meva família, i compartiré amb ells formoses i inoblidables hores d'alegria. Dic «veure» i no conèixer perquè jo sent que els conec de la mateixa manera que ells em coneixen a mi; sé de les seves vides com ells saben de les nostres. Mantenir al llarg dels anys una comunicació fluida i eloqüent ha estat per a mi la clau per sentir-los a prop i conèixer-los malgrat la distància.

Tenc la certesa que essent allà, ni llocs, ni persones, ni costums em resultarien completament estranys. Amb oportunitat del viatge al qual em referesc, el meu germà tenia set anys i moltes vegades parlam de coses que ell recorda, com per exemple les passejades en carro amb la somereta de Can Jordi. A la seva estada a Valldemossa va fer la primera comunió, va assistir al col·legi de la Puresa i per les vacances li va fer classe Catalina «Manineta». Tot això ho va viure juntament amb la seva amiga de sempre Margarita Lladó Homar i amb ella també va compartir la desfílada en una carrossa el dia de la Beata, vestits de *gaucho* i *chinita*, que són els vestits típics uruguaians.

Per les meves venes corre sang netament espanyola, deu ser per això que m'arriba profundament tot el que es relaciona amb aquest formós país. M'encanta la manera en què parlen, la música i els balls tradicionals i actuals, l'art, etc. M'interessa la informació sobre tot el que passa allà, un esdeveniment esportiu, un fet polític, una desgràcia i les conseqüències... Per una altra banda, estimo la terra on vaig néixer, créixer i formar la meva família i alhora li estic sumament agraïda per haver donat als meus pares l'oportunitat d'una vida digna i en pau. Desig contar-vos que en cap moment de la meva vida, entre els amics i companys d'estudi o de feina, no em vaig sentir discriminada o fora de lloc perquè era filla d'emigrants.

És realment una situació ambigua i particular, que estic segura que comparteixen molts d'habitants d'aquest país, ja que la majoria són descendents d'espanyols, italians i altres col·lectius del món, cosa que parla d'una integració total i recíproca. Per qualche cosa es diu que l'Uruguai és un país petitó, però amb forma de cor. Com a prova del que dic us contaré que el meu germà està casat amb una descendent d'italians de part de pare i catalans per part de mare, amb qui té dos fills, que són els meus estimats nebots, i que jo estic casada amb un fill de lituans, amb qui tenc una filla que és una mescla uruguaiana-lituana-espanyola, però la d'ella ja és una altra història...

Catalina Roselló Rivas

LA IMMIGRACIÓ I EL TANGO

És indubtable que quan l'emigració mallorquina arribà al Ríó de la Plata trobà un entramat social i una realitat distinta a la que havia deixat, per les característiques pròpies del Ríó de la Plata. S'hi venia a fer feina, a fer les amèriques, dur esforç. Però les famílies que arribaren eren gent de feina i els joves tenien volutat per fer-ne. Malgrat la idiosincràsia del caràcter obert de la gent, hi havia problemes de comunicació, relació i adaptació. Els anys deu i vint ens vàrem trobar amb l'apoteosi de la música popular, el tango, que va servir paradoxalment perquè l'emigració mallorquina contactàs amb el poble autòcton, perquè quan arribava el dia de descans, el famós dissabte vespre, es feien grans ballades populars als grans patis de veïnat, als *correntillos*, reunions familiars i d'amics a cases particulars, a més de fer-ne als innumbrables *boliches*, i tot això serví perquè molts de joves mallorquins coneguessin les seves al·lotes, coneixences que moltes vegades acabaren en matrimonis fructífers, ben establerts. D'aquí que als compassos d'un tango ben marcat sorgís aquest coneixement mutu, perquè va ésser el tango el que va fer comunió de cos i ànima de moltes parelles.

Des de 1915 fins a 1935, durant vint anys, es va viure a les dues voreres del Ríó de la Plata l'apoteosi del tango amb una intensitat i una devoció que costa de reproduir. Es varen escriure milers de tangos, hi va haver milers de cantadors, un per a cada *cantina* o *boliche*, la gent més increïble es va sentir arrossegada pel corrent.

Aquesta música, amb tot allò que en matèria de costums l'acompanyava o li era inherent, va ésser tal vegada el fenomen social més important del segle, tant a l'Argentina com a l'Uruguai, i va aglutinar poble autòcton amb emigrants. I quan es va escampar pel món, es va demostrar la seva qualitat de llenguatge humà universal, ja que s'escoltava, es ballava i es cantava des del Japó fins a Finlàndia i des de França a Turquia. Aquest fet va ésser una tasca col·lectiva en la qual varen intervenir cents de figures representatives que tractaven d'expressar el sentiment popular i el pintoresquisme d'aravals i *cortadas*. Però va ésser sobretot obra d'un home, un cantador i compositor que ho aconseguí amb la fórmula de la manera de vestir, comportar-se, parlar, caminar, somriure, pensar, sentir, actuar i especialment cantar com un rioplatenc. Aquest home va ésser un francès que es feia dir Carlos Gardel. Ell va donar el to mental i emocional al tango.

Primer aniversari de Malén, filla de Miquel i Magdalena. El conco Jaume i la neboda. Foto arxiu Magdalena Vila.

Miquel «Biela» i Magdalena Vila, «Parregueta». Festa a Montevideo, a la Confiteria Liguria. 1960. Foto arxiu Magdalena Vila.

Quants de mallorquins es pentinaven com Gardel, amb gomina i amb la clenxa enmig. No és estrany que molts d'emigrants mallorquins de l'època atraquin els seus records sempre a la llum del tango.

A la lletra dels tangos es reflectia la denúncia social, els esdeveniments importants de la vida diària, els drames de la vida. En tres minuts es desenvolupava la història, que quedava gravada per sempre a la memòria del tanguista de llei.

Gardel havia nascut el 10 de desembre de 1890 a Tolosa, França, i va morir en accident d'aviació a Medellín, Colòmbia, el 24 de juny de 1935. Ja el 1909 Carlitos ha descobert el miracle de la seva gargamella i canta en zones del Gran Buenos Aires com Corrales Viejo, el Matadero, etc. i ja tenia un malnom que no va perdre: «el Morocho».

La seva vida artística és irrepètible. Va cantar per primera vegada a Espanya el 1923 als teatres Apolo i Price de Madrid. L'aplaudiment més gros el va obtenir Gardel amb «Chorra», de Discépolo. Quan Gardel morí es va crear un mite. Els discos, les actuacions en directe a la ràdio i el teatre, les pel·lícules, algunes de les quals s'estrenaren després de la seva mort, varen fer dir que

Gardel de cada vegada cantava millor. El boom Gardel i el tango varen fer que quan era viu hi hagués una vertadera «gardelmania», per expressar-ho en termes actuals.

Es posaren de moda els balls de màscares, i un bon senyor mallorquí molt afeccionat al tango hi anava. Però va passar que en un d'aquests balls, després de ballar un parell de pics amb una «mascarita», va descobrir que no era una dona sinó un home.

Insistim en el fet que la música popular (el tango) va servir com a vincle d'aproximació de molts de mallorquins al coneixement de la manera d'esser de la gent, ja que a través de la lletra dels tangos es transcrivía la realitat social del país.

Als tangos s'utilitza molt el *lunfardo* (paraules d'origen italià que s'adapten a la parla popular), que va fer que molts de mallorquins perdessin part de la seva parla i entre castellanitzar paraules mallorquines i ficar *de rondón* a les converses paraules lunfardes, crearen una manera de parlar que, en tornar a la seva terra, denotava els anys del Río de la Plata, que varen viure intensament.

Jaume Vila

ENTREVISTA ROSA ESTARÀS

La que avui ocupa el càrrec de vice-presidenta del Govern Balear va néixer a Valldemossa l'any 1965, té, per tant, 28 anys. Afiliada al PP, és llicenciada en Dret per la Universitat de les Illes Balears (1988), i professionalment ha ocupat un càrrec tècnic a l'Oficina d'Ajuda a les Víctimes del Delicte, que ha estat un estadi previ a la seva curta i intensa carrera política: directora general de Relacions Institucionals (1991), presidenta de la Comissió Interdepartamental de la Dona del Govern Balear (1992), consellera adjunta a la Presidència (1993) i vice-presidenta del Govern Balear (1993). A més, des del 1991, és tinent de batlle de Cultura i Urbanisme de l'Ajuntament de Valldemossa i presidenta de la junta local del Partit Popular a Valldemossa.

Rosa Estaràs va col·laborar amb la revista *Miramar* amb un article en ocasió del primer número dels Plecs de Cultura Popular dedicat a l'emigració, que sortia a la llum l'any passat per aquestes mateixes dates, per tant, com a valldemossina i com a experta en aquestes qüestions pensam que té coses per dir.

P. Quantes vegades ha estat Rosa Estaràs al continent americà i quins països ha visitat?

R. He estat a Puerto Rico, dues vegades a l'Argentina i una vegada a l'Uruguai. Durant l'any 1992 vaig fer un viatge i ara, fa un parell de dies he fet l'altre, sempre per veure la colònia de mallorquins, menorquins, eivissencs i formenterencs que viuen a Puerto Rico, Argentina o Uruguai. També en vaig fer un a Nova York, de deu dies, però aquest ja era personal.

P. Què t'ha sorprès més dels països llatinoamericans que has visitat?

R. El que m'ha sorprès més, i posaré com a exemple el cas d'Uruguai, és que no té res a veure Amèrica del Nord amb Amèrica del Sud. Dels països llatinoamericans, de l'Uruguai, crida molt l'atenció que és com si fossin els anys seixanta. Com si haguéssim tornat més de vint anys enrera: poden tenir les cases obertes, no hi ha inseguretat ciutadana, no hi ha problemes de drogues, i l'ambaixador d'Espanya a Uru-

guai ens deia que és com si vivissin vint anys enrera, amb tots els avantatges, i també amb qualque inconvenient: quan un torna a Espanya, li costa adaptar-s'hi.

P. De quina infraestructura disposa el Govern Balear per dur endavant els contactes que ha establert amb les colònies mallorquines a Sudamèrica?

R. Tenim un departament a Vice-presidència que es va crear l'any 1991, el Departament de Comunitats Balears a l'Exterior, que el primer que va fer fou crear la Llei 3, de 15 de juliol de 1992, que és una llei dedicada a les comunitats a l'exterior: s'hi marquen les pautes de la manera com s'ha de fer la feina perquè aquests balears que són a fora puguin mantenir vives la llengua, la tradició i els nostres costums. Aquest departament disposa d'una xarxa de mitjans per dur a terme aquest objectiu: de comunitats balears a l'exterior n'hi ha a Barcelona, a Madrid, però també n'hi ha molt lluny, a l'Argentina o a l'Uruguai i per a aquests firmam cada any un conveni amb cadascun dels casals per poder complir aquesta llei. Mitjançant aquests convenis els donam ajuda assistencial, per a infraestructura d'edificis, perquè puguin mantenir les seves activitats, la llengua, perquè el jovent pugui conèixer les arrels balears, etc. Ara estam a punt de dur a Consell de Govern (el dia 16 de desembre) el Decret que desenvolupa aquesta llei, aquest decret fa que les comunitats que són a fora i es volen reconèixer com a balears (que són totes) hagin de demanar la inscripció en un registre i el reconeixement, un cop hagin demanat aquesta inscripció al registre ja tendrem d'una manera molt controlada quines són les cases que són a fora i tendrem una relació molt més profunda per donar compliment a la llei que he esmentat abans.

P. Des de quan et vares interessar pel tema dels emigrants mallorquins?

R. Un interès general el tenim tots els valldemossins, entre altres coses, perquè hi ha una colònia important de gent mallorquina que va emigrar en un moment determinat i tothom té un parent o un conegut que va partir cap a l'Uruguai. Per tant, crec que jo i tots els valldemossins estam sensibilitzats sobre aquest tema, ja que convivim amb una part de l'Uruguai. Però d'una manera molt més particular, d'ençà que em varen nomenar directora general de Relacions Institucionals l'any 1991: una de les competències de la meva feina era preocupar-me per aquests balears que resideixen fora, i aquí vaig començar a investigar i estudiar el tema i vaig començar a veure que hi havia aquestes colònies. Em vaig desplaçar per conèixer la de Puerto Rico, la de l'Uruguai i la de l'Argentina i quan una és allà es tem que hi ha un sentiment viu, permanent de ser tan balears com nosaltres. També que aquestes terres han fet una feina important acceptant aquesta gent que un dia

Rosa Estaràs

va partir per circumstàncies econòmiques i és quan he tengut un interès per fer feina d'una manera més seriosa, no tan general. També em va influir molt el contacte amb els uruguaians o els que tenen coneguts uruguaians de Valldemossa: na Catita Pons, en Felio Calafat, el meu tio Antonio... Tots tenen un sentiment molt profund d'agraïment cap a aquella terra i te'n tems que has de fer molta de feina per tota aquesta gent.

P. Com relacionaries l'emigració mallorquina dels anys passats amb la immigració de l'actualitat?

R. Bé, quan he visitat aquests casals hi he vist un problema que té relació amb la pregunta que em fas. Aquesta emigració és de fa quaranta o cinquanta anys, és fins i tot de principi de segle. Els emigrants partiren perquè aquí tenien unes dificultats de tipus econòmic. Mallorca no era encara un país turístic, hi havia el problema de la filoxera, hi havia dificultats a l'agricultura, a la indústria i al comerç i emigraren a Amèrica perquè en aquests països hi havia una situació millor. El problema és que quan el país balear es va llençar amb el boom turístic l'emigració va acabar i ens vàrem convertir en receptors d'immigrants. Quin problema tenen aquestes cases? que els balears que varen emigrar ara tenen cinquanta, seixanta, setanta anys... però els fills d'aquests emigrants ja són argentins o uruguaians o porto-riquenys, ja no són balears. El problema que tenen és com es pot inculcar en aquesta gent jove el sentiment de ser balears, si ells no han conegut les Balears, no han nascut a les Balears. Per resoldre aquest problema el que fem és fer-

los venir, donar-los beques, fer-los fer cursos per despertar aquest sentiment. A la casa balear a Buenos Aires s'ha creat un grup de ball i ballen balls regionals, un equip de futbol, que es diu el Balears, que juga contra els equips de les altres cases regionals —enguany han fet segons. També tenim un programa que possibilitarà que aquests joves vinguin a la nostra comunitat i hi puguin fer un curs de cultura mallorquina, menorquina, eivissenca i formenterensa, de manera que si un no pot estimar el que no coneix, per estimar qualque cosa, l'ha de conèixer.

P. Passant a uns altres temes, quins són els primers records que la vice-presidenta té de Valldemossa?

R. Tots els meus primers records són de Valldemossa perquè jo vaig néixer allà i si he de dir el primer record de tots, diré Can Reüll.

P. Què et va atreure tant de la vida política que t'hi has acabat dedicant en cos i ànima?

R. Mira, si fa alguns anys m'haguessin dit que seria aquí no ho hauria cregut, era impensable, però la meua carrera política ha estat un poc curiosa, perquè jo vaig estudiar a la Universitat i no pensava dedicar-me a la política, m'agradava molt la relació amb la gent, però no m'hi pensava dedicar. Però l'any 1987, quan feia quart de carrera, el Grup Independent i el Partit Popular anaven en coalició i em varen demanar si jo volia entrar a les seves llistes. En aquells moments vaig dir que m'ho havia de pensar, finalment els vaig dir que hi aniria per fer munt, perquè havia d'estudiar. En el moment en què començarem la campanya, amb en Nadal com a cap de llista, em vaig témer que m'agradava; m'agradava fer coses pel poble, si una cosa no anava bé m'indignava... En aquest moment vaig dir: «Per ventura m'agrada més que no em pensava». I va ser després d'aquesta experiència de l'any 1987, en què no guanyàrem, que em vaig sentir identificada amb un projecte, amb una gent i amb el meu poble. A través de Valldemossa vaig veure que tenia inquietuds i de Valldemossa vaig passar al Govern.

P. Què destacaries del teu pas per l'oficina d'ajut a les víctimes de la delinqüència?

R. Quan vaig entrar al Govern no ho vaig fer com a càrrec polític, sinó per fer-hi unes feines, i vaig començar precisament amb el tema de l'Oficina d'Ajuda a les Víctimes del Delicte. Com que va ser la meua primera feina i la feina amb què m'havia d'estrenar i havia de veure si valia o no, si m'anava bé o no m'hi anava... en tenc un record increïble. Va ser com el primer fill: la vàrem crear, la vàrem pujar, vàrem aconseguir que tengués una entitat, que funcionàs, i com que em sent tan orgullosa del resultat, tant positiu, i que fos tan necessària per a aquestes illes, quan em varen fer vice-presidenta vaig demanar que l'Oficina d'Ajuda a les Víctimes del Delicte pogués estar dins Vice-presidència

perquè, i no sé si es pot comparar, perquè jo no he tengut fills, és com quan tens el primer fill, que l'eduques i el pugues. Jo no voldria deixar mai aquesta oficina perquè la sent com una part de mi mateixa.

P. Quins inconvenients i avantatges creus que té el fet de ser un personatge públic?

R. Bé, la veritat és que té l'avantatge de poder dir que jo m'he decantat per un futur professional i significa un repte personal, professional i polític veure si jo puc complir amb les meves responsabilitats, és a dir, veure si ho puc fer més o manco bé, i això cada vegada que veus que fas qualque cosa positiva per als ciutadans de les Illes... o per exemple, jo duc Tercera Edat, i ve la gent major i em diu que els ha anat molt bé el que han fet o el que els he enviat... o quan he anat a l'Argentina o a l'Uruguai, veus que aquella gent fa feina i quan hi vas la teua presència els encoratja... Això són unes satisfaccions tan impresionants que són difícils d'explicar. O quan defenses alguna cosa al Parlament i estàs convençut del que dius, creus en aquell projecte que fas i el defenses i el duus endavant... crec que això és l'avantatge principal i més satisfactori. És clar que també hi ha molts inconvenients, has de fer moltes renúncies a nivell personal i a nivell de vida particular, has de fer renúncies perquè tens menys temps lliure, has de cuidar més la teua imatge exterior, has de pensar més en tot el que fas perquè deixes de ser una persona individual per ser un personatge públic i sobretot són renúncies a nivell personal que són molt fortes, però és tan important que a la meua edat hagi pogut afrontar això, que jo a la meua edat no tendria altra possibilitat de fer aquesta feina de dedicació als altres que per a mi és un honor que el president hagi dit «Confii en tu, intenta seguir endavant» i que per a mi això sobrepassa totes les renúncies personals.

P. Per acabar, vares dir que t'agradaria que et recordassin amb la frase «Na Rosa va ajudar». A Valldemossa et recordaran perquè «Na Rosa va ajudar a... què?»

R. M'agradaria que dins el Govern em recordassin perquè jo vaig ajudar en qualsevol tema, en gent major, en el que sigui... Em diuen moltes vegades des del Govern que jo tenc una especial predilecció per tirar cap a Valldemossa i això és normal perquè quan ets d'un poble i estàs dins un consistori i dins un govern, evidentment et surt aquella vena i si puc fer qualque cosa per Valldemossa és normal i és humà que estiri cap allà. A Valldemossa m'agradaria que em recordassin així: que en el meu pas per l'Ajuntament o fora de l'Ajuntament, quan algú ha necessitat el meu consell, la meua ajuda o el que fos, jo he estat disposat a donar-l'hi. Per ventura de vegades no ha sortit tan bé com un voldria, però almanco hi ha hagut la voluntat i les ganes d'intentar-ho.

Antònia M. Calafat Rivas

ELS PESCADORS DE VALLDEMOSSA (3): L'EMIGRACIÓ ALS PORTS BALEARNS

INTRODUCCIÓ

Durant molts d'anys els pescadors valldemossins desenvoluparen les seves activitats per totes les costes de Mallorca i fins i tot per les de Menorca, a partir de s'Estaca i del Port. Cada any feien l'*eixida*: una sortida de pesca que els mantenia enfora dels nostres ports devers mig any.

Aquestes sortides anuals implicaven un llarg desplaçament: navegar des de s'Estaca fins a la badia d'Alcúdia representava llavors una navegació de tres dies (Habsburg. Ed. 1980. Vol. 6. Pàg. 535) i una estada de molts de mesos lluny de ca seva i dels seus. Durant aquest temps feien vida a la barca, en coves o en casetes: allà dormien i cuinaven. Partia gent de totes les edats, homes grans que ja tenien néts i també al·lots joves en edat de casar-se. De qualque manera aquesta activitat convertia tots els pescadors en emigrants periòdics.

En aquest context no és estrany que molts de pescadors passassin molts d'anys fora de Valldemossa. Per exemple, els germans Llorenç, i Pep Lladó, «Parrindo», pescaren molts d'anys per Capdepera, llavors feren d'*armadors* (són els qui adoben les xarxes de les barques de bou) a Ciutadella i acabaren la seva vida professional pescant per a en March a Cala Rajada. En retirar-se tornaren a Valldemossa.

D'altres partien amb la seva família: Llorenç Vila, «Cristino», i la seva dona Margalida Darder Homar partiren a Andratx, devers 1915, amb dos fills i una nora i s'hi estaren fins que es retiraren, llavors tornaren a Valldemossa. Però els seus fills ja quedaren a Andratx.

A remolc dels valldemossins que pescaven fora de Valldemossa, hi havia un grup de pescadors ben nombrats que partia a fer feina fora poble, generalment a les barques dels valldemossins. Per exemple, el 1919 Joan Juan Fiol, «Biela», va a anar a pescar a Alcúdia amb els «Tarets».

Com es pot veure, des dels pescadors que feien l'*eixida* fins als que s'establiren fora poble hi ha una gradació completa de models d'assentament. En aquest treball ens centrarem en els pescadors que s'arrelaren definitivament fora de Valldemossa. Els hem agrupat i els estudiarem en funció dels indrets on s'establiren: Ciutadella, Portocolom, el Port de Manacor, Capdepera, Alcúdia, el Port d'Andratx, Santa Ponça i Palma (plànol 1).

CIUTADELLA

L'emigració a Ciutadella té nom propi: els «Fesols». Quasi tota aquesta família va emigrar i arrossegaren altres

valldemossins. Actualment a Ciutadella la família està ben establerta i a Valldemossa ha desaparegut.

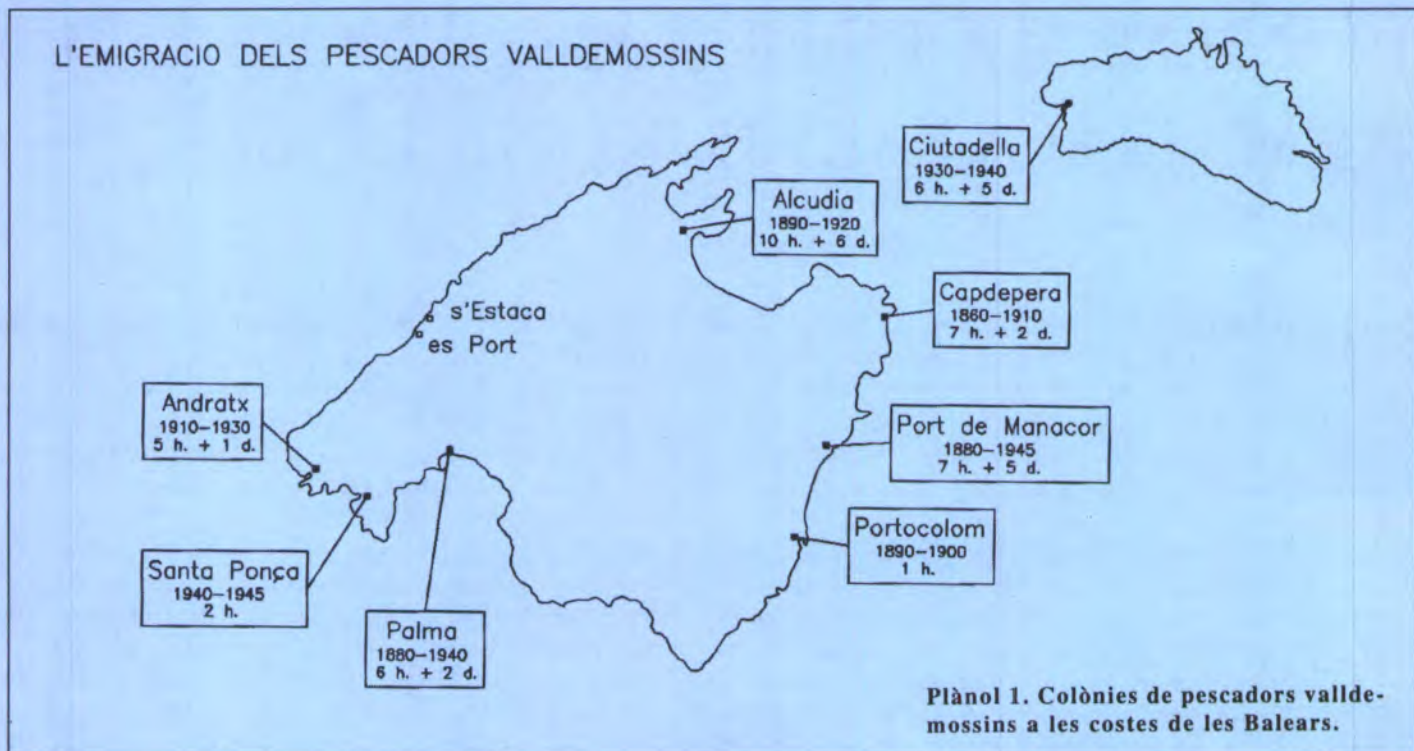
Pere Calafat, «Fesol», va començar fent feina de cambrer a Son Mossènyer, però ho deixà anar i va fer-se navegant, i en fou un dels bons. Va tenir set fills. Una de les filles, Maria, va casar-se amb Antoni Mas, «Caleu», un emigrant que havia fet fortuna i tornat a Valldemossa. Aquest va armar una *barca de bou*: la Valldemossa. Una barca d'aquest tipus era massa grossa per a s'Estaca o el Port, havia de menester set persones: cinc tripulants, i en terra l'*armador* i un ajudant que adobassin les xarxes.

Tot això succeïa poc abans de la Guerra Civil. En aquell temps a Ciutadella no hi havia cap barca d'aquestes i per això se n'hi anaren. Partiren els sis germans restants: Pere (va ésser condecorat per un salvament de naufragats a Cala Morts, al nord de Ciutadella), Joan, Macià, Antoni, Francisca i Magdalena (aquestes dues encara són vives). Maria i Antoni tenien casa a Valldemossa i a Ciutadella, però passaven més temps a Valldemossa. Moriren sense descendència. A Ciutadella la família està ben establerta i alguns descendents encara es dediquen a la pesca. Són recordats com a gent molt alegre, que havia fet fortuna i que era acollidora amb els valldemossins que anaven a Ciutadella.

La resta de valldemossins que partiren a Ciutadella hi anaren a remolc d'aquesta família o d'aquesta barca. Macià va casar-se amb Francisca «Raïssa», Antoni amb Maria Calafat, «Guidons», i Magdalena amb Tomeu Vila, «Nadal», que també era pescador.

Jaume Trias, «Caló», va anar a pescar amb la Valldemossa i va estar-hi embarcat un parell d'anys. En esclatar la guerra va tornar a Valldemossa i va casar-se amb Maria Amengual Morey, «Forta». Quan va acabar la guerra va tornar a Ciutadella, on va pescar poc temps, ja que després va anar a fer de garriguer a la possessió de ses Fontanelles de Ciutadella.

Malnom	Data de partida	Homes	Dones
Fesols	c. 1930	4	2
Raïssa	1930-40	—	1
Guidons	1930-40	—	1
Nadal	1930-40	1	—
Caló	c. 1930	1	—
Forta	c. 1930	—	1
Total	1930-40	6	5

PORTOCOLOM

A Portocolom hi ha una família de pescadors anomenada «es Valldemossins». El primer membre degué ésser Bartomeu Morey Calafat, un pescador valldemossí que va anar al port de Felanitx ara deu fer noranta o cent anys.

Allà va casar-se amb una dona de s'Horta, amb la qual va tenir alguns fills, un dels quals, Antoni Morey Manresa, era també pescador. Dos fills d'Antoni: Bartomeu i Jaume Morey Obrador també pescaren de joves. D'aquesta emigració, no n'hem pogut trobar cap testimoni a Valldemossa.

Malnom	Data de partida	Homes	Dones
Morey Calafat	1890-1900	1	—

PORT DE MANACOR

Damià Duran, al seu magnífic treball sobre els pescadors de Portocristo, esmenta la presència d'emigrants valldemossins entre els primers pobladors del nucli: el patró «Mosset», Terrassa de Llinatge, que hi va anar a viure als catorze anys (Duran. 1976. Pàg. 17), això devia ésser al voltant de 1880 (el patró «Mosset» va morir en 1946 molt vell). A Valldemossa no queden «Mossos» i no hem trobat ningú que ens en pogués donar clarícia. Al Port de Manacor, hi ha moltes persones amb el llinatge Terrassa.

Damià Duran dóna un llistat de les famílies de pescadors del Port en 1910 (Duran. 1976. Pàg. 22). Allà hi apareixen dos Terrassa (mascle i femella), que pels llinatges semblen germans:

Joan Bonet Miquel - Antònia Terrasa Mercant (dos fills)
 Antoni Terrasa Mercant - Aina Bonet Miquel (tres fills)

Antoni Estaràs «Rubio», degué partir a començaments de segle al Port de Manacor, on va casar-se amb una manacorina. Des d'allà emigraren a Amèrica, en tornar a Mallorca s'establiren al Port de Manacor.

Un altre valldemossí que anà al Port va ésser Antoni Juan, «de sa Plaça». Va partir amb la seva dona, Magdalena Morey, «Monamo», tres o quatre fills i una filla. Degueren partir devers 1920.

Devers 1940-45, va partir la família «Nadal Quens». Pep Baltasar, un carnisser i home de negocis de Manacor, tenia un germà que era capellà a Valldemossa, amb el rector Mir. El capellà va dir al seu germà que a Valldemossa hi havia una al·lota que li convenia per dona. Pep la va anar a conèixer, li va agradar, es va casar amb ella i se n'anaren a viure a Manacor. Ella era Maria Torres, «Quens», filla de Rafel Torres, «Nadal» i de Paula Morey, «Quens». Tres germanes de Maria varen emigrar a l'Uruguai i la quarta, Margalida, va anar a Manacor, a guardar els nebots.

Pep Baltasar tenia una *barca de bou* al Port de Manacor i per això els sogres i el cunyat Nadal Torres, «Nadal», se n'hi anaren a pescar. Primer pescaren amb la seva barca: Sant Antoni, de malnom «s'Hispano», perquè duia un motor d'aquesta marca. Però pocs anys després Pep Baltasar va posar una altra *barca de bou*, a la qual Nadal va fer de patró i el seu pare d'*armador*. Els pares tornaren a Valldemossa, però els fills quedaren a Manacor. La família està ben establerta a Manacor, però ja no es dedica a la pesca professional.

Malnom	Data de partida	Homes	Dones
Mossos	1880-??	1 ?	1 ?
Rubio	c. 1900	1	—
de sa Plaça	c. 1920	4-5	1
Monamo	c. 1920	—	1
Quens	1940-45	1	2
Total	1880-1945	7-8	5

CAPDEPERA

Josep Terrassa ha estudiat el tema de l'emigració de pescadors valldemossins a Capdepera (Terrassa, J. 1993. «Els valldemossins i la colonització de Cala Rajada». *Miramar*. Pàg. XXIII-XXIV). Realment l'emigració a Capdepera va ésser molt important per a la zona, perquè devers 1880 l'Arxiduc deia «Anomenarem també els pescadors de Capdepera, un grupet format majoritàriament per valldemossins establits o casats allà» (Habsburg. Ed. 1980. Vol. 6. Pàg. 535).

Josep Terrassa ens ha facilitat dades extretes dels censos de Capdepera de 1889 i de Cala Rajada de 1889 i 1900. En aquests censos ha detectat la presència d'algunes famílies de valldemossins. La més nombrosa i ben establerta és la Morey, coneguda a Capdepera com «es Moreys». En 1889 hi havia cinc Moreys que devien ésser cosins, tots nascuts a Capdepera entre 1861 i 1870. Els seus llinatges eren:

Morey Orpí (2)
 Morey Torres (2)
 Pellicer Morey (1)

Es a dir devien ésser fills de dos germans i una germana Morey. En 1889, l'únic membre viu d'aquesta generació era Francisca Torres Torres (vídua), que es diu que era veïna del lloc des de 1870 (tot i que una filla seva havia nascut a Capdepera en 1863). Els tres germans Morey ja devien haver mort aleshores, però, per les dates de naixement dels seus fills, degueren arribar a Capdepera al voltant de 1860. Capdepera va ésser el primer punt de destinació dels pescadors valldemossins que emigraren.

Antoni Mercant Vila figura com a establert en 1862, havia nascut en 1842 a Valldemossa. Un altre valldemossí que va arrelar a Capdepera en aquella època, 1867, va ésser Joan Calafat Mercant, nascut en 1843. Ambdós es casaren amb gabellines.

Josep Terrassa conta a l'article ja citat que en 1884, quan Joan Mercant Homar, «Garrit», un pescador valldemossí, va decidir casar-se amb Francisca Morey Torres, gabellina, una de les cosines Morey, i quedar a viure a Capdepera, el disgust a ca seva va ésser tan gros que el desheretaren. D'aquesta primera colla d'emigrants no hem trobat cap més informació oral a la vila.

Al cens de Cala Rajada de 1900 apareix un altre valldemossí: Miquel Esteva Morey, «Blanco», que llavors té vint-i-nou anys i està casat amb una artanenca.

Sabem que devers començaments de segle Gabriel Mas Jaume, «Ferreric», va anar a Capdepera i s'hi va casar amb una gabellina. Tingueren una filla.

Malnom	Data de partida	Homes	Dones
Morey	c. 1860	2	1
Torres Torres	c. 1860	—	1
Mercant Vila	1862	1	—
Calafat Mercant	1867	1	—
Garrit	1884	1	—
Blanco	1890-1900	1	—
Ferreric	1900-1910	1	—
Total	1860-1910	7	2

ALCÚDIA

Sabem de dos germans «Fortes», anomenats allà «Lerfs» o «Leus», que s'establiren a Alcúdia a finals del segle passat. A la mateixa època s'hi establí també Antoni Mas, «Gros», que va acabar vivint a Palma.

Joan Darder, «Cotó», degué establir-se al Port d'Alcúdia devers 1910. Va casar-se amb una alcudienca anomenada Francisca Company, «sa Caminera» i tingueren fills i filles. Macià Calafat, «Pino» (germà de Pere «Fesol» (vegeu Ciutadella) i de Joan Calafat «Pino» (vegeu Andratx)) va emigrar-hi devers 1910.

Però el nucli principal de pescadors valldemossins a Alcúdia el formaven els «Tarets». Devers 1920 partiren dos germans: Josep i Pere Joan Darder Bauzà. El primer casat amb Maria Mas Mas i amb tres fills: Josep, Gaspar i Maria. El segon estava casat amb Magdalena Salvà Calafat, «de Son Batista», i tenien tres fills: Josep, Magdalena i Maria. A Alcúdia Josep i Maria tingueren una altra filla: Joana. Pere Joan i Magdalena, dues filles: Margalida i Catalina. La mare de Josep i Pere Joan, Maria Bauzà, «Tareta», va anar amb els seus fills a Alcúdia.

Els dos germans, Josep i Pere Joan, i els dos fills de Josep, Josep i Gaspar (fotografia 1) eren pescadors. Josep, fill de Pere Joan, va morir a la guerra.

En aquell temps al Port d'Alcúdia no hi havia església i les valldemossines s'aixecaven ben prest i anaven a peu fins a la vila, que estava a dos quilòmetres, per anar a missa primera.

Malnom	Data de partida	Homes	Dones
Lerf (Forta)	1890-00	2	—
Gros	1890-00	1	—
Cotó	c. 1910	1	—
Pino	c. 1910	1	—
Tarets	c. 1920	5	4
Mas Mas	c. 1920	—	1
Son Batista	c. 1920	—	1
Total	1890-1920	10	6

ANDRATX

Llorenç Vila, «Cristino», estava casat amb Margalida Darder Homar. Llorenç feia l'*eixida* a Andratx. Devers 1910-15, ells dos i els seus dos fills Bernat i Guillem (casat amb una valldemossina: Magdalena Calafat Calafat, «Banya») s'establiren a Andratx. Els pares tornaren a Valldemossa en retirar-se. Conten a Valldemossa que els «Cristinos» partiren deixant un bot ensaltat damunt un terrat a la plaça de Can Déu. Ja no tornaren i el bot hi va romandre tres o quatre anys.

Bernat era pescador, però també feia de barber. Va casar-se amb una andritxola (Francisca Mulet) devers 1917 i va tenir quatre fills: Maria, Margalida, Bernat i Llorenç (que era pescador com el seu pare).

Guillem i Magdalena tingueren cinc fills: Llorenç, Macià, Pere, Guillem (tots pescadors) i Jaume (va anar a Cuba), i dues filles: Antònia i Magdalena. Macià és el conegut «Cristino» que va acompanyar el president del Govern a pescar quant aquest va estiuejar al Port.

Guillem Mas Salas, «Sord», i la seva dona, Maria Mas Mercant, «Caleueta», s'establiren a Andratx devers 1925. El seu fill Joan, que també era valldemossí i pescador, va casar-s'hi amb una andritxola i encara ara hi viu. Els seus pares tornaren a Valldemossa en jubilar-se.

Joan Calafat Homar, «Pino», feia l'*eixida* cap a Andratx. La seva dona, Jerònia Calafat Mercant, «Porrerenca», era cosidora i anava amb ell els mesos d'estiu. A l'hivern Joan i Jerònia tornaven a Valldemossa, on ell caçava a coll i venia els tords a 6 cèntims la peça. Varen establir-se a Andratx, però en retirar-se tornaren a Valldemossa.

Els dos fills mascles del matrimoni, Joan i Pep, anaven a Andratx amb els seus pares i tots dos trobaren al·lota i s'hi casaren. Joan va casar-se en 1934 amb Rosa Vera Ródenas, «Vera», d'una gran família de pescadors andritxols i va quedar a viure a Andratx. Tenia fama de bon pescador i per això en partir del Port molts el seguien per parar les xarxes allà on ell paràs les seves. Per evitar-ho de vegades partia fosca negra, perquè ningú no el pogués seguir. Joan i Rosa tingueren dos fills (Joan i Antoni) i dues filles (Jerònia i Margalida). Els dos fills han estat pescadors, Antoni està casat amb una altra descendent de Valldemossins: Maria Vila Mulet, «Cristino». La família conserva les seves arrels i si anau al Port d'Andratx veureu al portal de qualque casa una rajola de la Beateta.

Pep Calafat Calafat, «Pino», va casar-se pocs anys després de la guerra amb una altra «Vera»: Margalida Vera Tomàs. Va tenir dues filles.

Malnom	Data de partida	Homes	Dones
Cristino	1910-15	2	—
Banya	1910-15	—	1
Sord	c. 1925	1	—
Pino	c. 1930	2	—
Total	1910-30	5	1

SANTA PONÇA

Alguns «Monamos» pescaven per Santa Ponça, la cala està més prop de les pesqueres que el Port d'Andratx. Després de la guerra, dos germans, Tomeu i Jaume Morey Mulet, «Monamos», s'establiren definitivament a Santa Ponça, on vivien dins la barca o dins una cova. Fins llavors hi havien anat d'*eixida* amb el seu pare. Es casaren amb calvianeres i ara viuen a Capdellà.

Malnom	Data de partida	Homes	Dones
Monamo	1940-45	2	—

PALMA

Sabem que a finals del segle passat alguns «Fortes» varen establir-se a Santa Catalina. Durant la guerra vingueren netes seves a estar a Valldemossa, llavors ja els coneixien com els «Catalineros». Per la mateixa època degueren partir alguns «Finets», dels quals no sabem res. Ambdues famílies degueren partir a final del segle passat.

A començaments de segle degueren partir els germans Jaume i Josep Bujosa, «Vergera». Tots dos es casaren amb ciutadanes i tingueren descendència. Josep vivia en un molí del carrer de la Indústria, i Jaume, al puig de Sant Pere.

Sebastià Mas, «Ferrerico», germà de Gabriel Mas, que va emigrar a Capdepera, era casat amb Antònia Terrasa Palmer, «Peluda». Va partir devers 1920. Tingueren un fill i dues filles.

Jordi Calafat «Caraco» va partir de Valldemossa molt jove, devers 1920-25. Va casar-se a Palma i va tenir un fill i una filla. Jordi sempre havia pescat fora amb el seu pare.

Joan Morey Estaràs, «Raconet», va partir devers 1935, és casat amb una valldemossina: Margalida Colom Capllonch, «Fideu», i han tingut descendència.

Joan Morey «Monamo», cosí dels «Monamos» que s'establiren a Santa Ponça, partí devers el 1940, es casà amb una ciutadana. Vivia per la plaça d'en Serralta.

Malnom	Data de partida	Homes	Dones
Forta	1880-00	?	?
Finet	1880-00	?	?
Vergera	c. 1900	2	—
Ferrerico	c. 1920	1	—
Peluda	c. 1920	—	1
Caraco	1920-25	1	—
Raconet	c. 1935	1	—
Fideu	c. 1935	—	1
Monamo	c. 1940	1	—
Total	1880-1940	+ 6	+ 2

Taula 1. L'emigració dels pescadors valldemossins: ports, dates de partida i nombre mínim de persones afectades (homes-dones):

Port	Ciu.	P. Col.	P. Man.	Capdp.	Alcúid.	Andr.	S. Ponça	Palma	Total
1860	-	-	-	4-2	-	-	-	-	4-2
1870	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1880	-	-	1-1	1-0	-	-	-	?-?	2-1
1890	-	1-0	-	1-0	3-0	-	-	?-?	5-0
1900	-	-	1-0	1-0	-	-	-	2-0	4-0
1910	-	-	-	-	2-0	2-1	-	-	4-1
1920	-	-	4-2	-	5-6	1-0	-	2-1	12-9
1930	6-5	-	-	-	-	2-0	-	1-1	9-6
1940	-	-	1-2	-	-	-	2-0	1-0	4-2
Total	6-5	1-0	7-5	7-2	10-6	5-1	2-0	6-2	44-21

CONCLUSIONS

L'abast geogràfic de l'emigració que hem estudiat se circumscriu als ports de les Balears on es feia l'*eixida*: Palma, Santa Ponça, Andratx, Alcúdia, Capdepera, el Port de Manacor, Portocolom i Ciutadella (plànol 1). No hem trobat cap notícia de pescadors valldemossins establerts a Pollença, a Sóller, a Eivissa o al continent.

Com ja hem vist, a Valldemossa els pescadors constituïen un grup de persones molt nombrós i actiu, que a causa de la seva feina passaven molts de mesos lluny de la vila. No és estrany, doncs, que molts s'establissin als ports on passaven bona part de l'any.

Uns volien estalviar-se l'allunyament de la família: per això partien el matrimoni amb els fills. Normalment els pares acabaven tornant a Valldemossa en retirar-se, però els fills quedaven. És un exemple d'aquest model la família «Pino», que va establir-se a Andratx.

Altres trobaven al·lota i s'hi casaven. És el cas de Joan Mercant Homar, que va casar-se amb una gabellina i va quedar a viure a Capdepera.

Un altre grup partia per culpa de les limitacions físiques del nostres ports, que no permetien pescar-hi amb *barques de bou*. És el cas dels «Fesols» que s'establiren a Ciutadella, quan armaren la Valldemossa.

El flux migratori dels pescadors valldemossins pot situar-se entre 1860 i 1945: en aquests vuitanta-cinc anys partiren almenys seixanta-cinc persones. Si analitzam les dades arrellegades en aquest treball (taula 1), veurem com en els anys vint i trenta va esser quan va partir més gent. De tota manera, en estudiar la taula, cal tenir present que a Valldemossa s'ha perdut el record de quasi tots els que partiren al segle passat, és a dir, que probablement partiren més persones de les aquí esmentades.

El fet que una emigració tan especialitzada moguéss tanta de gent ens parla ben clarament de la importància

Fotografia 1. Gaspar (a l'esquerra) i Josep Darder Mas (a la dreta), «Tarets», devers 1945-50. Aquests dos germans s'establiren amb els seus pares i uns concos a Alcúdia al voltant de 1920. Fotografia cedida per Maria Darder.

numèrica del col·lectiu de pescadors al nostre poble.

Tot i no que no era una emigració tan massiva ni tan llunyana, en l'espai, com la uruguaiana, l'emigració dels pescadors valldemossins va dur-se'n un nombre important de persones cap a la major part dels ports de les Balears, moltes de les quals són i se senten encara valldemossines.

Nicolau S. Cañellas Serrano,
Antònia M. Calafat Rivas

Fonts

Escrites:

DURAN, D. 1976. «El modo de vida del pescador de Cala Manacor». *Trabajos de Geografía* (Separata de la BCOCIN). Núm. 28. Palma.

HABSBURG-LORENA, L. S. Ed. 1980 (1869-91). *Las Baleares por la palabra y el grabado*. Sa Nostra. Palma.

TERRASSA, J. 1993. «Els valldemossins i la colonització de Cala Rajada». *Miramar*. Pàg. XXIII-XXIV

Orals (per ordre alfabètic):

Joan Calafat Calafat, «Pino». Port d'Andratx.

Antònia Darder Boscana, «Gotzo». Valldemossa.

Maria Darder. Valldemossa.

Margalida Estaràs, «Vergera». Valldemossa.

Joan Juan Fiol, «Biela». Valldemossa.

Maria Jofre. Alcúdia.

Praxedis Lladó, «des Pou». Valldemossa.

Catalina Morey Obrador. Portocolom.

Jaume Morey Obrador, «es Valldemossí». Felanitx.

Maria Riera. Felanitx.

Josep Terrasa. Capdepera.

Pere Torres Estrades, «Forta». Valldemossa.

Rosa Vera Ródenas, «Vera». Port d'Andratx.

Maria Vila Mulet, «Cristino». Port d'Andratx.

LES GERMANES ESTARÀS A CUBA

L'any 1959 tornaren a Valldemossa per passar una temporada amb els familiars les bessones Francisca i Maria Estaràs Ferrà, filles de Joan Estaràs Juan, germà del meu padrí, Rafel Estaràs, i de Maria Ferrà Darder. Venien de Cuba, on vivien des de l'any 1916, per fer la que seria la seva darrera visita a Mallorca, perquè el seu retorn a Cuba coincidí amb el canvi de la situació política d'aquella illa, quan Fidel Castro va establir el govern comunista i aquest canvi de govern no tan sols impedí les relacions personals, sinó que també dificultà les relacions escrites entre la família, fins al punt d'arribar a conèixer els fets importants, com les morts de les bessones, amb molt de temps de retard. Excepte en les poques ocasions en què Maria Noguera Estaràs, filla de Margalida Estaràs, la germana més jove de les bessones, aconseguí establir comunicació, les notícies que hem tengut han estat mínimes. També per motius del canvi polític la nombrosa família que Francisca i Maria tengueren es va escampar per diversos llocs propers a Cuba, uns anaren a Costa Rica i altres, als EUA. Va desaparèixer el nus familiar, i amb aquest, el contacte amb nosaltres.

Bartomeu Sansó, de l'Hotel Perú de Palma havia fet fortuna a Cuba i va tornar a Mallorca per casar-se amb Francisca. Celebrat el casament, retornà a Cuba amb la

seva dona i poc temps després s'hi desplaçaren la seva sogra, Maria Ferrà, i l'altra bessona, Maria, que, no gaire més tard es casaria amb Balbino Fernández, un gallec immigrant a Cuba. Margalida ja era casada amb Bernat Noguera i va quedar a viure a Palma.

Sansó va aixecar una fàbrica de conserves en un lloc prop de l'Havana i la va convertir en una de les millors de Cuba. Entre els productes que oferia alguns eren molt curiosos: tàperes de Pòrtol, olives d'Andalusia condimentades a l'estil mallorquí, pèsols a l'estil francès, pebres vermells i tomàtignes... Com és natural, feia conserves de productes cubans: ananàs (la pinya d'Índies) i altres...

Visitaren Mallorca l'any 1934, quan jo acabava de néixer, i com es pot veure a la fotografia, les meves filles de cosines cubanes tenien devers catorze anys. Ens regalaren un caimà (al·ligàtor) dissecat, que encara guardo a ca meva i que tantes vegades, mentre jugàvem de petits, ens feia recordar la família cubana.

En la visita de 1959 vengué Lourdes Lucía, filla de Maria Sansó Estaràs, que aleshores tenia devers tretze anys. El seu padrí, Bartomeu Sansó, volia fer una gran festa quan ella complís els quinze anys i amb aquest motiu ens convidà perquè els Valldemossa hi actuàssim. La nostra vida professional just començava en aquells

moments i ens feia molta il·lusió anar a cantar a l'estranger. Malauradament no fou possible, per les raons polítiques ja esmentades, que féssim aquell viatge. De llavors ençà fins al moment, encara no hem anat a Cuba i això que hem estat a les veïnes illes de Jamaica, Haití, Santo Domingo, Bahamas, Puerto Rico i sis o set illes més petites del Carib.

El passat mes de febrer un grup de joves valldemossins passaren uns dies de vacances a Cuba i visitaren Lurdes Lucía. La revista *Miramar* publicà les impressions del viatge i a nivell personal ens informaren de la situació dels nostres familiars. Una posició, l'actual, molt diferent d'aquella dels immigrants balears de principis de segle que podien construir l'any 1927, per oferir-lo al poble cubà, l'hospital pediàtric La Balear. Precisament aquests dies a Palma es faran actes per recaptar fons per a aquesta clínica, ja que es troba en una situació crítica. Els organitzadors, a més d'aconseguir una ajuda mèdico-social, volen salvar el que sentimentalment representa tenir al cor de l'Havana un tros de les Balears.

Rafel Estaràs Estaràs

Les bessones Francisca i Maria Estaràs Ferrà

Seixantè aniversari de les bessones celebrat en família.

Valldemossa, 1934. Rafel Estaràs amb les seves filles de cosina de Cuba.

ELS VALLDEMOSSINS A LA GUERRA DE CUBA DE 1895-98

Tomàs Torres Fiol. Fotografia arxiu d'Àngela Torres.

Embarcament en el port de Palma de la Setena companyia del batalló provisional de Cuba, que havia de partir en el capor «Puerto Rico». Font: "Blanco y Negro", número 281, 19 de setembre de 1896.

Les guerres de Cuba i de les Filipines de 1895-98 varen esser pels espanyols el mateix que el Vietnam pels nord-americans. Uns 200.000 soldats espanyols anaren a lluitar contra les guerrilles independentistes a la *manigua*, la selva tropical de Cuba. A les llunyanes Filipines, a l'Àsia oriental, n'hi anaren quasi 30.000. Més de 50.000 soldats dels exèrcits colonials espanyols no tornarien mai a casa seva. De les Illes Balears n'hi anaren uns 3.430, dels quals en moriren devers 760. La majoria dels soldats eren joves novells (*novatos*), mal preparats per lluitar en els climes tropicals. La mortalitat fou altíssima a causa de la febre groga i altres malalties tropicals o per culpa del cansament i de la fam que patien. Els morts en combat varen esser molts pocs (el 3 per cent).

En aquell temps el servei militar era obligatori, però hi havia dues maneres legals de no fer-lo. Una era pagar un substitut, i l'altra pagar a l'estat una «redempció en metàl·lic» d'unes 2.000 pessetes. Això eren molts de doblers el 1895, ja que, per exemple, un metge rural cobrava 500 pessetes anuals. Així, només anaren a lluitar i a morir a Cuba els fills dels pagesos i dels menestrals.

Gràcies a les llistes que apareixien al *Diario Oficial del Ministerio de La Guerra*, a la *Gaceta de Madrid* i a la premsa de l'època, hem pogut saber alguns noms de valldemossins que anaren a Cuba. En concret, ens consta que almenys 11 valldemossins anaren a lluitar a Cuba i un a les Filipines. Dels que anaren a Cuba, tres hi perderen la vida. Es tracta de Rafel Torres Darder, mort a causa del vòmit a Marianao (província de l'Havana) el 25 de desembre de 1896; de Joan Rullan Ripoll, mort a causa d'una malaltia a Mariel (Pinar del Río), el 25 de desembre de 1896; i de Bartomeu Revert Sans, que morí a l'Havana per mor d'una malaltia el 15 d'agost de 1897.

Afortunadament, n'ni va haver que varen poder tornar. Durant la guerra, pel fet d'estar malalt, retornà a Mallorca l'agost de 1897 Guillem Borcana (?) Estrada. El seu primer llinatge no existeix a Mallorca, però s'ha de tenir en compte que en aquell temps la marginació de la nostra llengua catalana era total i absoluta i, en conseqüència, a les llistes oficials sovint els llinatges mallorquins eren desfigurats i castellanitzats. Acabada la guerra, es va produir la repatriació general de tots els soldats que havien sobreviscut. Durant 1899, arribaren a

Mallorca els valldemossins Miquel Mas Jaume, Gabriel Torres Darder, Pere Mateu Vila, Miquel Calafat Rubert, Gabriel Mas i Mas, Josep Bujosa i Joan Fiol Vila. A més, gràcies a la documentació que ens ha facilitat la senyora Antònia Serrano, coneixem el cas del caporal Tomàs Torres Fiol, que formà part del Batalló de Caçadors Expedicionari a les Filipines número 5. En aquest batalló hi devia haver bastants de mallorquins perquè sabem que se n'hi moriren cinc. Pareix ésser que el caporal Tomàs Torres va ésser un dels encarregats de repatriar a Espanya la sisena companyia del seu batalló, que va tornar el març de 1899 en el vapor *Reina Maria Cristina*.

Malgrat els esforços dels seus soldats, Espanya va perdre totes les colònies (Cuba, Puerto Rico i les Filipines). La miopia política del govern de Madrid, que

no va voler concedir l'autonomia quan era hora i el radicalisme dels independentistes cubans feren que la pau fos impossible. La guerra fou llarga i cruel i provocà grans penalitats als soldats que anaren a Ultramar, entre els quals hi havia un grup de valldemossins. Al final, no guanyaren ni els cubans ni els espanyols, sinó els nord-americans, que ocuparen totes les colònies espanyoles i varen fer saber al món que havia nascut un nou imperi.

Si algú té més informació sobre els valldemossins que anaren a Cuba li agrairia que telefonàs al número 438924.

Antoni Marimon Riutort

MALLORQUINS A L'ILLA DE CUBA

*L'any tretze sa fam rodava
a Mallorca de cap a cap,
qui volia comprar blat
a dos duros d'or el pagava,
i encara que el mesurava
ho feia per caritat.*

En el cens exhaustiu que es féu a Cuba entre el 1898 i el 1901, tot coincidint amb la seva guerra d'independència, es constata la presència de més de vuit-cents illencs que aleshores, escampats arreu de l'Illa, hi treballaven en qualitat d'immigrants. Aquesta xifra és prou important, tot tenint en compte que la població total de les nostres Illes, aleshores, era de 311.649 habitants, repartits de la forma següent: 248.259 a Mallorca, 37.576 a Menorca i 25.814 a Eivissa i Formentera.

A l'Havana, capital, hi havia 260 mallorquins; a Batabanó, 153; a Matances, 14; a Càrdenes, 17; a Las Villas, 43; a Centfocs, 101; a Puerto Príncipe, 18; a Santiago de Cuba, 42; i a Nuevitas, 16. Més de 239 es dedicaven al comerç i serveis (hi incloem les activitats del sector primari), 229 a la producció; i aproximadament uns 322 individus al transport, majoritàriament de carbó.¹

A principis de segle, el viatge des de Mallorca cap a l'Illa cubana tenia una durada d'un mes. La *Compañía Transatlántica Española* i la *Compañía de Pinillos* comptaven amb línies mensuals que unien els ports

catalans amb Cuba². Ambdues companyies navilieres s'anunciaven tant a la revista *Las Baleares*, editada a l'Havana, com al *Setmanari Andratx*—publicacions que tenien com a objectiu informar els illencs sobre els esdeveniments que es produïen dins la societat emigrant. Ocupen les pàgines d'aquestes publicacions des dels afers més lúdics fins a les polèmiques més ferotges i diverses relacionades amb la vida i l'adaptació de l'emigrant—Posem d'exemple aquest avís publicat al *Setmanari Andratx* el 9 de setembre del 1920:

Vapores Pinillos: El vapor «Infanta Isabel» de la casa Pinillos salí de la Habana el 25 del mes pasado y saldrá de Barcelona para Cuba y demás escalas el día 20 del actual.

El fet que l'emigració fos tan nombrosa permeté els mallorquins d'establir-hi una bona xarxa organitzativa. Així, des del 1885 hi trobam *El Centro Balear*, anomenat també *Sociedad de Beneficencia, Auxilios Mutuos, Instrucción y Recreo*, que sorgí de la iniciativa de Joan Pujol Colomar i de Bartomeu Noguera cap allà l'any 1881. Segons la memòria del *Centro Balear* de l'any 1906, el nombre d'associats era de 3.682 i el 1925 ja n'eren més de 16.000.

A banda de l'organització més o menys institucional, tots els emigrants catalans formaven un cos de suport i d'ajut. Rosemond de Beauvallon remarcava l'esperit col·lectiu que hi havia entre els catalans emigrants, tot

dient que *existeix entre ells com una associació maçònica*. I la veritat és que tal i com eren rebuts a Cuba la cosa no era per menys. El treballador que hi entrava sense permís de treball i sense cap mena de relació contractual havia d'estar-se a Triscòrnia —localitat situada als afores de l'Havana— on les autoritats cubanes tenien instal·lat una zona de control i de distribució d'emigrants, que «reordenaven» segons les demandes empresarials.

Comprensiblement, els emigrants qualificaven Triscòrnia com «l'infern» cubà, car les condicions higiènic-sanitàries i alimentàries eren mínimes. Segons Jaume Pujol Llabrés, qui hi emigrà el 1917, els mallorquins i la resta d'emigrants eren «col·locats» en un edifici de «guano», la base del qual eren quatre pals, una sala gran i un sol lloc comú³. Havien d'esperar que fossin reclamats per algun empresari o bé per un altre emigrant que pogués garantir-los la subsistència. Anar a Triscòrnia era no només una circumstància desagradable i de mala sort, sinó també era una mena de desprestigi social:

*En Bolei ja s'ha trobat
amb so clau que li tocava,
de quaranta mallorquins
en Bolei a Triscorní ha anat*⁴

El *Centro Balear* tenia delegacions al *Surgidero* de Batabanó i a Casa Blanca. El 1905 la Junta Directiva informava els associats que el *Surgidero*, *por el crecido número de comprovincianos residentes en aquella localidad* [n'eren uns 700] *ha triplicado los asociados durante el presente año*. La base principal de l'economia del *Surgidero*, localitat situada a uns 55 Km. de l'Havana, era la pesca de l'esponja. L'any 1929 el Port de Batabanó comptava amb més de dotze espongeries... *realmente la esponja constituía el más importante medio de vida para la población. Los hombres la extraían del mar i se dedicaban a procesarla en tierra*⁵.

Quant als illencs, normalment formaren part d'una mà d'obra llogada als vaixells espongers, propietat de companyies cubanes i gallegues. Tot i això, alguns mallorquins arribaren a esser socies o amos de barques. I així hi romanen noms com «el mallorquí», i d'altres que fan referència als lloc d'origen dels nostres compatriotes.

El centre mallorquí del *Surgidero*, delegació del *Centro Balear*, era una mena d'hostal, disposat per a acollir i atendre els nous vinguts. Encara que l'emigració es convertí en un costum social i en un afany de fer riquesa ràpida, la realitat era ben diferent i la vida dels mallorquins en camp d'altri fou prou dura.

A l'obra de teatre *Gloses en mallorquí d'en Pere Pau es pagès i d'en Tòfol es mariner*, Antoni Coves, el sen Toni Planes —escriptor d'Andratx, que devers els anys vint

emigrà a Cuba— hi reflecteix el mite de l'emigració. La seva obra palesa, per una banda, la dita popular de veure Cuba com una illa per anar a fer-hi molts doblers —*anar a fer Havana*—; i, d'altra, es fa ressò del frau que, en molt casos, aquesta creença representava:

*Pere P. : Però devies guanyar
es dobés a té qui té*

*Tòfol: No ho creguis. Un mariner
poca caravana fa,
és més, frissa de cobrar
que pessetes ha mester.
Ja ho veus, m'he desembarcat
i més no vui navegar.*

NOTES

¹ Dades extretes del treball en curs sobre «migracions» que realitza, Coralía Alonso, cap d'investigacions de l'Arxiu Nacional Cubà. Les dades expressades per divisions provincials es distribueixen de la manera següent: Pinar del Río, 23; L'Havana, 439; Matances, 37; Santa Clara, 213, Puerto Príncipe, 35; Santiago de Cuba, 81.

² *El libro de Cuba. Edición conmemorativa del Cincuentenario de la Independencia 1902-1953, y del Centenario del Nacimiento de José Martí 1853-1953*. Biblioteca «Palacio de las Armas». L'Havana.

³ «*Dormíem a una sala molt gran i mitja destrossada. Havíem de dormir amb es nostro bolic sota es coixí, perquè tothom mos robava; negres, nadius... Jo allà vaig agafar ses febres típiques. Quan se moria un malalt, ja no mos deien res, però noltros érem en es costat, ho vèiem. El ficaven dins una flassada i se le'n duien directament a enterrar. Vaig estar un mes només beguent suc de taronja. Ho vaig contar de miracle*» (Entrevista realitzada l'hivern del 1986).

⁴ Glosa contada per Jaume Pujol Llabrés i per Rosa Vera Rodenes. Andratx-1985. En Bolei era un glosador de disputa, que havia ofès molta gent amb les seves gloses, per això el poble andritxol li dedicà aquesta.

⁵ Informació extreta de l'article «*Millito: un viejo reportador de esponjas*» d'Orna Robinson i Roger Arrazcaeta.

Rosa M. Calafat i Vila

ELS PESCADORS DE VALLDEMOSSA (4): PESCANT A AMERICA

Molts de pescadors valldemossins emigraren per exercir el seu ofici a la major part dels ports de Mallorca i alguns a Ciutadella. Però alguns partiren més enfora: dins el corrent migratori que tanta de gent va dur cap a Amèrica, un grupet de pescadors valldemossins va emigrar a Cuba, a pescar esponja a Batabanó. Sense ànim de voler esser exhaustius, n'esmentarem alguns:

Francesc Mulet Vila, «Pilo». A Mallorca feia de pescador des dels nou anys. Un dels ports en què va pescar és el d'Andratx. Va partir a Cuba tot sol —almenys no va partir amb ningú de Valldemossa— devers l'any 1915, per pescar esponges. Va tornar devers el 1930 i es casà a Mallorca. Ens han contat una anècdota sobre en Xesc «Pilo»: quan era a Cuba, el vaixell en què anava es va enfonsar i només se salvaren ell i el patró. El vaixell restà sota l'aigua devers un mes i quan el tragueren, Xesc va poder recuperar la seva cartilla de navegació, que era en algun lloc del vaixell... un poc deteriorada, això sí. Fins fa poc, la família tenia fotografies del vaixell i conservava la cartilla.

Rafael Torres Frontera, «Xatet», va estar dos mesos a l'Havana. La seva família no sap a què es dedicava quan hi era. Després, un germà seu que havia anat a Montevideo el cridà i se n'anà cap allà.

Pere Jaume Salas Pons, «Es Quintet», a Cuba es dedicava a pescar esponges, com molts altres mallorquins. Partí de Mallorca amb en Joan Mas, «Franquet» i el mateix temps a Cuba ja hi havia en Francesc Mulet, «Pilo». Concretament anà al port de Batabanó. A Valldemossa feia feina a la terra i també va fer de pescador a Andratx. Després de tornar de Cuba partí a Montevideo.

Guillem Fiol Calafat, «Es Serrà», va estar set anys a Batabanó. A Valldemossa feia de pescador amb son pare i un oncle seu. Se'n va anar amb Joan Mas, «Franquet», amb Pere Jaume Salas, «Es Quintet», i amb alguns altres.

Joan Mas Mas, «Franquet». La seva família només sap que va anar a Cuba. Ens han dit que hi va anar amb Guillem Fiol, «Es Serrà», i amb Jaume Salas, «Es Quintet». Com aquests altres emigrants dels quals hem parlat, també va tornar a Valldemossa després d'haver estat un cert temps a l'illa del Carib.

Bartomeu Calafat, «Caraco», és un altre valldemossí que va emigrar a Cuba i va estar-hi un parell d'anys. En

tornar va casar-se amb una andritxola. Va partir unes quantes vegades més, alguna a Amèrica del Sud, però va morir a Valldemossa.

Antoni Calafat, «Caraco», germà de l'anterior, i Jaume Calafat, «Banyeta», partiren a Cuba i ja no tornaren. D'aquests dos emigrants valldemossins a aquella illa americana no en sabem res més.

Com a trets comuns d'aquesta emigració podem esmentar: que aquests homes solien partir fadrins i en haver fet fortuna tornaven al poble; els que partien a Cuba solien ésser pescadors que havien pescat a Andratx, poble que va enviar-hi la majoria dels seus emigrants; per a molts Cuba va ésser la primera etapa del viatge a l'Uruguai.

La pesca de l'esponja es feia amb barques de fons pla, amb un vidre, que deixava veure el fons. En veure l'esponja, la pescaven amb una fitora especial que l'arrabassava de la roca sense fer-la malbé.

Sols sabem d'un valldemossí que hagi fet de pescador a l'Uruguai: es tracta de Pere Juan «Salvà», que era pescador i va emigrar a la República Oriental. El primer any hi va fer de pescador, però va deixar aquesta activitat i es va dedicar a altres feines, perquè de dins la barca li robaren tot quant havia guanyat.

Antònia M. Calafat Rivas,
Nicolau S. Cañellas Serrano

Fonts orals:

Antònia Darder, «de Can Gotzo»

Maria Mas, «Xata»

Guillem Mulet, «Barrera»

Catalina Torres, «Serraneta»

Margalida Torres, «Xata»

Miquel Torres, «de Son Bauçà»

Pere Torres, «Forta»

LA FESTA D'ENGUANY

La festa commemorativa de la independència de l'Uruguai que celebrem cada any tots els nascuts al país sudamericà i els que en són simpatitzants el 25 d'Agost va ésser en aquesta ocasió doble.

Per un costat, hi hagué la festa ordinària anual en què ens reunírem a Sa Marina, i per altra banda, l'extraordinària que es va fer l'horabaixa del mateix dia a Valldemossa.

Aquesta festa especial organitzada per l'Ajuntament de la vila es va convertir en un esdeveniment que el nostre poble no oblidarà: tenir un carrer amb nom de l'Uruguai.

A la fi l'Ajuntament, en representació del poble, va reconèixer i va agrair públicament a l'Uruguai l'hospitalitat que ha tingut i té per als valldemossins que varen emigrar a aquell país cercant un benestar que Espanya no els podia oferir per aquell temps.

I com ho va reconèixer i com ho va agrair!, doncs amb el protocolari acte de donar el nom de carrer de l'Uruguai al que neix a la plaça de Bartomeu Estaràs, Músic, i arriba fins als jardins de la Cartoixa.

Per a tots els assistents a l'acte i especialment per a mi, aquest va ésser emocionant i cordialment feliç.

Els que són uruguaians de naixença i els que ho són de cor em varen comissionar per iniciar l'acte com a portaveu. Molt commogut per l'emoció vaig agrair a l'Ajuntament en ple l'acord majoritari i em vaig alegrar amb tots els presents que a la fi Valldemossa reconegués públicament la seva vinculació amb el petit país sudamericà.

L'Hble. Sra. Rosa Estaràs, vice-presidenta del Govern Balear, va saludar els presents en nom del Molt Hble. Sr. Gabriel Cañellas, President del Govern Balear, i es va alegrar amb tot de l'acte com a regidora de l'Ajuntament

i com a integrant del Govern Balear, es va oferir a donar subvencions tant al nou Círculo Balear com a les persones de les Balears amb necessitats econòmiques i fins i tot per promocionar la tornada a casa, d'aquells que d'altra manera no podrien visitar la seva Valldemossa.

Aquest any la Festa Pàtria d'agost va acabar amb el tradicional sopar a Sa Marina, al qual varen assistir com a convidats especials el Sr. Batle de Valldemossa i la seva senyora.

Amb la festa d'aquest any s'ha demostrat l'agraïment de Valldemossa a l'Uruguai per la rebuda que ha donat als seus fills, que amb el treball i sacrifici varen aconseguir el benestar de la seva família.

Qui hi ha a Valldemossa que no tengui o hagi tengut un familiar a Montevideo?

Feliu Calafat Rotger

REVISTA
MIRAMAR

La revista Miramar amb tot el seu gran amor saluda amb emoció els mallorquins d'ultramar.

Els, que varen partir plens de tristor un dia. rebin amb alegria el que està escrit aquí.

I tots els seus descendents que a l'Uruguai estan rebin un abraç tan gran com és la rosa dels vents.

A l'Ajuntament de Valldemossa varen rebre, fa alguns dies, aquest fax:

Benvolgut Feliu,

Et preg que em perdonis per la molèstia que representa que et demani que facis arribar aquest text a la família Serrano, amb la finalitat que aquest agradable esdeveniment que vivim els balears a l'Uruguai es pugui publicar a la propera edició de la revista *Miramar*: la fundació del Centre Balear de l'Uruguai.

Records afectuosos per a Antònia i Maria i bones festes.

Rosita Lladó de López Rama

Sra. Antònia Serrano Darder

Estimada Antònia,

Esperant que aquest missatge arribi a temps perquè l'inclogueu a la propera edició de la revista *Miramar*, et detall breument el feliç esdeveniment que acabam de viure els balears a l'Uruguai.

El dilluns 29 de novembre a les 20 hores, a les dependències del Club Espanyol es va firmar l'acta de fundació del Centre Balear de l'Uruguai. Va ser una reunió molt agradable i emotiva pel retrobament després de quasi vint anys de no tenir representació oficial balear.

Hi assistiren devers cent cinquanta persones, entre les quals: per l'Ambaixada d'Espanya: el senyor ambaixador i la seva dona; el cònsul general i la seva dona; i l'agregat cultural i la seva dona; l'intendent de Montevideo; un representant del Ministeri d'Educació i Cultura; representants de la banca espanyola a l'Uruguai; el president de la Casa Balear a Buenos Aires; el president de la Federació d'Institucions Espanyoles a Uruguai; etc. Es va presentar la Comissió Directiva, integrada per:

President: Dr. Manuel Mercant

Vice-president: Dr. Miguel Torres López

Secretària: Rosita Lladó de López Rama

Pro-secretari: Prof. Miguel Bujosa

Secretari d'Actes: Dr. Gustavo Vázquez Fiol

Tresorer: Rubén Torres

Pro-tresorer: Leonel Dalmedo

I una Comissió d'Honor formada per:

Sr. José Fuxà

Sr. Jorge Lladó Lladó (darrer president del Círculo Democrático Balear)

Sr. Jorge Monserrat Bosch (fill del primer president del Círculo Democrático Balear)

L'acte culminà amb un *lunch* en què es va brindar per una llarga i fecunda trajectòria de la institució que ara neix, que sent que el Govern Balear li dóna molt de suport, fonamentalment després de la visita de la Vice-presidenta, senyoreta Rosa Estaràs, que va ser present en aquest acte a través dels bonics i típics obsequis que ens va dur, amb els quals componguérem una taula mallorquina, on mostràrem una llumenera, una tovallola antiga i una canastra de figues seques. En una pròxima oportunitat i quan algú viatgi, us enviarem fotos de l'esdeveniment i de les cròniques publicades a la premsa. Serà una bona ocasió per continuar mantenint la fluida comunicació que avui comença entre el Centro Balear del Uruguay i la molt apreciada revista *Miramar*.

Antònia: rep els meus sincers desitjos de felicitat i prosperitat en les properes festes, els quals et prec que facis extensius a la teva mare i a la teva nombrosa i estimada família, com també a tots els valldemossins.

Amb afecte,

Rosita Lladó de López Rama

TENIM ESMENT DE TU

PER A QUÈ UNA COMISSIÓ DE LA DONA?

1 PROMOURE CURSOS DE FORMACIÓ OCUPACIONAL I PROFESSIONAL • 2 IMPULSAR AJUTS LEGALS I SERVEIS, SOBRETOT PER ALS COL·LECTIUS MÉS DESPROTEGITS • 3 ORGANITZAR CAMPANYES DE DIFUSIÓ ENTRE LES APA I ELS CONSELLS ESCOLARS EN FAVOR DELS PRINCIPIS IGUALITARIS A L'ESCOLA I LA FAMÍLIA • 4 FOMENTAR LA PARTICIPACIÓ DE LA DONA EN LA SOCIETAT • 5 EVITAR LA DISCRIMINACIÓ DE LA DONA EN EL MÓN DE LA CULTURA, L'ESPORT, L'EDUCACIÓ, LA CREACIÓ I, EN DEFINITIVA, A TOTS ELS ÀMBITS DE LA NOSTRA SOCIETAT

GOVERN BALEAR

Conselleria Adjunta a la Presidència
Comissió Interdepartamental de la Dona

CRÒNIQUES DE NA DOLORES

Sopar de fi d'estiu al Romaní

El dia 8 de setembre hi hagué el sopar de fi d'estiu al Romaní. Actuà la nostra amiga Miquela Lladó amb Música Nostra, durant l'actuació, Miquela va dedicar la jota marinera al seu pare, Gabriel Lladó de Son Matge (el mateix dia era el vintè aniversari de la seva mort), ja que ell la cantava quan s'afaitava. Després actuaren Els Valldemossa: va ser un bon acabament d'estiu.

Sopar de col·laboradors de la revista *Miramar*

El dia 9 de setembre férem el sopar anual de col·laboradors de la revista *Miramar* a Son Salvanet. A aquest sopar hi estan convidats tots els que escriuen, dibuixen, reparteixen, etc. la revista *Miramar* i les respectives parelles, tothom és ben rebut. Abans de sopar ens informem de l'estat de la revista, del funcionament actual i dels projectes. Després de sopar feim rotllades i vetllam fins que en tenim ganes.

Ràdio Mallorca a Valldemossa

El dia 10 de setembre Ràdio Mallorca vingué a Valldemossa a fer el darrer programa d'*Abierto por vacaciones*. El nostre amic Ginés José amb els seus ajudants es va instal·lar a la terrassa del Romaní, allà va entrevistar la Beateta i l'Hereva d'enguany, Margalida Reynés Morey i Adela Pons Estaràs, respectivament. Va parlar també amb Margalida Ferrà, Joana Serra de Gayeta, Paco Boscana, Antònia Serrano, Sebastià Trias, Joan Oliver, Nils Burwitz i jo.

Part de l'equip de redacció de *Miramar*.

Els més joves de *Miramar*.

Una de les rotllades.

Un moment del programa.

A Rosa Estaràs la va entrevistar per telèfon, ja que les seves obligacions no li permeteren esser físicament entre nosaltres.

Presentació del darrer llibre de Nicolau Cañellas

El dia 10 d'octubre, al Bar Los Tilos, tingué lloc la presentació del darrer llibre que ha publicat Nicolau Cañellas: *L'aigua, el vent i la sang. L'ús de les forces tradicionals a Mallorca*, editat per Documenta Balear dins la col·lecció «Menjaments». Va

ampli comentari del llibre. L'autor, Nicolau Cañellas, també va fer un breu parlament. Després hi hagué un bon refresc seguit d'una amena tertúlia. L'acte, organitzat per l'Obra Cultural Balear a Valldemossa, fa ser molt lluït.

Excursió amb Sa Nostra

El dia 14 d'octubre anàrem amb Sa Nostra d'excursió. Ben prest partírem amb dos autocars cap a Montisíon de Porreres, on berenàrem de coca amb peix i vinet. Resàrem

de dinar passàrem al saló, on prenguérem el cafè i hi hagué un ball ben vitenc. Llavors, ens volgueren donar una sorpresa i ens dugueren de compres a Alcampo. I sans i estalvis tornàrem ben contents a Valldemossa.

Carro Triomfal a Ciutat

El dia 16 d'octubre hi hagué a Palma la Colcada del Carro Triomfal de santa Catalina Thomàs. La carrossa valldemossina representava la Beateta (Jesica Calafat) resant el rosari amb fulles d'olivera enre-

Miquel Ripoll, Gaspar Valero, Nicolau Cañellas i Antoni Nadal.

Un aspecte del públic assistent a la presentació del llibre.

iniciar l'acte amb unes paraules de presentació Antoni Nadal, director de la col·lecció.

Tot seguit el nostre amic l'historiador Gaspar Valero va fer un

tres avemaries a la Mare de Déu i partírem cap al port d'Andratx. Ens passejàrem una horeta i partírem cap a Magaluf, on dinàrem d'arròs i bufet, molt bo i abundant per cert. Després

Els excursionistes de Sa Nostra a Montisíon.

La carrossa valldemossina.

Davant el bust de l'Arxiduc. D'esquerra a dreta: Benigne Palos, Miquel Torres, Joan Estrany, Bernat Obrador i Rafael Estaràs.

Als jardins de la Cartoixa, un grup d'assistents a l'acte cívic.

voltada d'angelets (Maria Calafat, Jaime José Capllonch, Nadal Torres, Miquel Calafat i Joan Pere Pérez). Com que feia molt bon temps, aquest any és el que hi ha hagut més espectadors per tot el recorregut. Quan passàrem per la tribuna d'autoritats tiràrem un nigul de confits a les nostres regidores.

Amics de l'Arxiduc

El dia 17 d'octubre els Amics de l'Arxiduc varen retre homenatge a Lluís Salvador d'Àustria. A les 11 assistírem a missa i tot seguit tingué lloc un acte cívic als jardins de la Cartoixa, on hi ha el bust de l'Arxiduc, i el president dels Amics de l'Arxiduc, Joan Estrany, va fer l'ofrena d'un ram llorer, Rafael Estaràs, Bernat Obrador i Benigne Palos, membres de la junta, llegiren sengles textos escollits de les obres que l'Arxiduc escriví en la nostra llengua.

L'Ajuntament ens va oferir un aperitiu i ens va convidar a veure el Museu Municipal.

Tot seguit tingué lloc un dinar de companyonia a Son Moragues.

Bunyolada de l'OCB

El dia 29 d'octubre, organitzada per l'OCB a Valldemossa, férem la

tradicional bunyolada de les Verges. Antònia Serrano va fer una ribellada de bunyols d'allò més bons, que vàrem acompanyar de la mel de les caseres de Miquel Ripoll, el qual en duqué de moltes castes. La mel de garrofer era preciosa: va ser un menjar celestial. Els assistents també aportaren bunyols de vent farcits, pastissos, galetes, coca, vinell, cava i begudes refrescants.

Abans vérem un vídeo del vuitantè aniversari de Josep Coll Bardolet, fet pel seu nebot Josep Coll Vilanova.

I com que menjar i beure dóna alegria partírem ben contents, cadascú a ca seva.

Turmeda Teatre

El dia 13 de novembre Turmeda Teatre va presentar al Teatre Principal l'obra de Llorenç Villalonga *Desbarats*. Tracta de la noblesa mallorquina a la potsguerra. Hi actuava Rosa Copllonch, que pareixia que sempre havia estat artista de teatre. Rafel Lladó Vidal fou l'assessor d'escenografia. Catalina Valls també hi actuava fent dos papers.

Alguns dels participants a la festa de les Verges.

Al centre, Rosa Capllonch, en un moment de la seva actuació.

Crònica de la descoberta de les terres de l'Ebre i el Priorat

El dia 8 d'octubre sortírem de Valldemossa amb un autocar d'Urbis a les 22 h, embarcàrem al moll de Paraires al Ciudad de Sevilla amb destinació a Barcelona. Tinguérem una molt bona travessia, el vaixell no es mogué.

Arribàrem a Barcelona el matí, allà ens esperaven els nostres coneguts: Daniel; la guia, Elisabeht; i el seu fill, Pol. Els dos darrers ens acompanyaren tot el viatge.

Sortida cap al Baix Camp, per

Reus i les Borges del Camp, on berenàrem. Visitàrem el poble de Scala Dei i les bodegues de la cooperativa. Ens va rebre la presidenta, que ens va fer una detallada relació sobre el vi i la comarca.

Dinàrem a Gratallops; fou un dinar excel·lent típic del Priorat: escudella barrejada (tan bona que molts repetírem), truita amb suquet i bacallà (consisteix en dos trossos grossos de truita, d'espinaçs i de mongetes blanques, un damunt l'altre, i una tallada enorme de bacallà cobert per suquet, que és una salseta

deliciosa, servit ben calent dins una greixonera), per acabar, crema catalana amb galetes, tot regat amb vi del Priorat. Després de visitar el poble, amb els carrers estrets, enpinats i empedregats, pertírem cap a Falset, allà visitàrem la cooperativa vinícola, construïda per un deixeble de Gaudí. És una construcció immensa, imitació d'un castell. Té 18 bótes de ciment porland, i com que sortia mol car, les altres 18 les feren de roure, amb una capacitat de 38.000 litres. Compràrem vi i avellanes crues, que són la fruita típica d'allà. Partírem cap a Amposta, on ens allotjàrem. Després d'un curt passeig per la ciutat, sopàrem i tot seguit hi hagué un ball ben animat. El dia següent ens aixecàrem prestat, oírem missa a la catedral i visitàrem el pont Penjat. Berenàrem i anàrem cap a les antigues escoles, avui museu de la fauna, la flora, els ormeigs del cultiu de l'arròs i arqueologia del Delta de l'Ebre. Tot seguit ens traslladàrem al moll fluvial d'Amposta, on embarcàrem per fer un creuer riu avall per veure la fauna i la flora i les illes del Delta de l'Ebre, arribàrem fins a la mar. Tonàrem enrera fins a un restaurant de la ribera, on férem un dinar mariner.

Si bo havia estat el dinar del dia

Al museu d'Amposta, un parell de valldemossins amb els guies.

La disforja paella que menjàrem al Delta de l'Ebre.

Travessant el riu Ebre, amb la barcaassa. Fotografia de Kety Company.

anterior, aquest no va quedar darrera, per obrir boca ens donaren copinyes amb salseta, cuixes de granota, musclos... En això, ens varen treure una descomunal i saborosa paella marinera, amb gambes i caramel·lans dels viviers del Delta, després, una fritada de peixetó, llucets, sipions, mollets, sardinetes..., i de postre, flam amb nata. Brindàrem amb cava per celebrar l'aniversari de les noces de Gaspar Pastor i Catalina Torres, com també l'aniversari de Catalina Bujosa.

El moment divertit del dia fou el viatge amb la barcaassa, autocar inclòs, per travessar el riu Ebre per poder visitar els camps conrats del Delta amb tots els ocells que l'habituen, flamencs, ànecs... Vèrem també les barraques i els hortets, fets en un nivell més alt, basant-se en llim i herba. Visitàrem el museu ornitològic i la Casa de Fusta. Anàrem a l'hotel i després de sopar l'Obra Cultural Balear va rifar un grapat de llibres. L'11 d'octubre berenàrem a l'hotel i, maletes fetes, partírem cap a la província de Castelló i poguérem comprovar que els conreus són els mateixos que a Mallorca. Arribats a la

ciutat emmurallada de Peníscola, ens esperava una guia local, que ens va acompanyar i mostrar el castell que està vestit amb mobles de l'època del Cid, ja que formava part de la decoració de la pel·lícula de Charlton Heston. De la torre més alta es pot contemplar una gran vista panoràmica.

Acabada la visita, amb una barca de bou, habilitada amb aquest fi, férem la volta a la minúscula península de Peníscola i poguérem veure els jardins del Papa Luna amb l'escala que arriba a la mar, les coves i el bufador. Dinàrem a un hotel a la part nova de Peníscola.

Després del cafè partírem cap a Cambrils i visitàrem Salou, volíem fer una ofrena floral al monument del Rei Jaume I i no trobàrem cap floristeria per cap lloc dels que passàrem, així que sols li oferírem

un ramet petitó que poguérem arreplegar i dedicàrem un pensament al Conqueridor.

Arribats a Barcelona, a les 22.30 h embarcàrem cap a Mallorca.

El dimarts dia 12 d'octubre, després d'una excel·lent travessia, a les 8 h arribàrem a Palma.

Muntàrem a l'autocar d'Urbis que ens esperava i ens va dur fins a Valldemossa.

Els valldemossins reten homenatge al rei En Jaume I a Salou.

CAMPDEVÀNOL. VISITA AL POBLE GERMÀ DE VALLDEMOSSA

El passat mes de setembre el poble de Campdevànol convidà l'Ajuntament de Valldemossa a la seva Festa Major perquè els acompanyàssim en el dia de la inauguració del seu nou Ajuntament.

Per correspondre a tan amable invitació ens desplaçarem al poble agermanat el batle de Valldemossa, Joan Muntaner, les regidores Núria Estaràs i Francesca Cañellas i el seu espòs Joan Tortella, el senyor Feliu Lladó i la seva esposa.

A la nostra arribada, el divendres horabaixa, a l'estació del poble de Ripoll, ens va rebre molt cordialment el senyor batle de Campdevànol, Jordi Colomer, que ens acompanyà a Solana de Ter, hostel on ens allotjàrem. Aquest és un lloc privilegiat, tant pel seu entorn, com per l'amabilitat dels seus propietaris i la fabulosa cuina catalana que se serveix al restaurant.

Durant els dos dies en què visitàrem Campdevànol assistírem a diferents actes i espectacles que es duïen a terme amb motiu de la Festa Major.

En tot moment fórem acompanyats per alguns dels regidors i veïns

Davant l'Ajuntament de Campdevànol, autoritats, Coll Bardolet i la representació de l'Ajuntament valldemossí.

de Campdevànol. La seva companyia, explicacions, atencions cap a nosaltres, feren que realment ens sentíssim com a casa nostra.

El matí del dissabte els nostres amfitrions volgueren donar-nos a conèixer alguns dels seus més característics i bells indrets, visitant el poble de Camprodon i el monestir

de Sant Joan de les Abadesses.

Al llarg del recorregut vàrem poder comprovar que la regió del Ripollès és formosa i que té unes grans possibilitats per als amants de l'art, amb especial el romànic, de la natura, de l'excursionisme, de l'esquí, de la gastronomia, etc.

Volem aprofitar per animar tots

CAFETERIA ROMANÍ

TELÉFON 61 61 73
VALLDEMOSSA - MALLORCA

els valldemossins a conèixer el nostre poble germà, on serem sempre rebuts amb gran simpatia.

La nostra passejada acabà al Parador de Vic, on el nostre amic, el pintor Josep Coll i Bardolet, ens esperava. L'encontre va ésser molt agradable. La simpàtica companyia, el bon ambient i l'excel·lent dinar que ens va oferir el nostre amfitrió feren d'aquesta trobada una vivència inoblidable.

A més a més, tenguérem el plaer que ens acompanyassin els seus nebots Josep i Maria Teresa, que tant estimen i coneixen Valldemossa. Es donà la feliç circumstància que al dia següent celebraven les seves noces d'argent.

Aprofitam l'ocasió per agrair a

Josep Coll i Bardolet l'oportunitat que ens donà de gaudir de la seva companyia i conversa, sempre tan intel·ligent i simpàtica.

L'horabaixa del dissabte el senyor Batle i un regidor ens acompanyaren a fer un recorregut perquè coneguéssim detalladament el seu poble. Quedàrem positivament impressionats de veure la quantitat d'activitats, associacions, instal·lacions i en definitiva, vida que té el petit poble germà.

El diumenge era el gran dia de festa. Tot l'Ajuntament de Campdevàrol, la representació valldemossina, el governador civil, el president de la diputació de Girona, el batle de Ripoll, alguns diputats de la Generalitat i el

senyor Coll i Bardolet visitaren el nou Ajuntament i el presentaren a tot el poble. Després d'unes paraules de les autoritats i un aperitiu ofert a tothom es donà pas a un simpàtic acte de nomenament de les pubilles del poble. Ens va impressionar molt la sardana que inicien les autoritats i les pubilles i a la qual es van afegint tots els que ho desitgen.

Abans del dinar ofert per l'Ajuntament de Campdevàrol a les autoritats, vàrem poder fer una petita escapada al preciós Monestir de Ripoll.

Com a cloenda de la nostra visita assistírem a la tradicional Dança de Campdevàrol: un ball típic ple de simbologia i molt elegant i que constitueix l'acte més important de les festes.

Agraïm al poble de Campdevàrol i al seu Ajuntament els dos dies tan inoblidables que ens vàrem oferir.

Núria Estaràs, Xesca Cañellas i Joan Tortella

amb el suport de

"SA NOSTRA"
CAIXA DE BALEARS

RACÓ DEL JOVENT

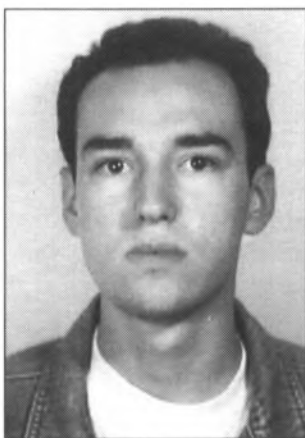
Ja han fet 18 anys

Joan Miquel Torres Mas (1 d'octubre)
 Mercedes Cano Sánchez (3 d'octubre)
 Antoni Villa Reinés (7 d'octubre)
 Luis Salvador Cilimingras Gómez (8 d'octubre)
 Miquel Angel Aba Riera (28 de desembre)

SANT MIQUEL A SA MARINA

El dissabte dia 2 d'octubre es va celebrar la ja tradicional festa de Sant Miquel. Com sempre, l'escenari fou sa Marina. La varen organitzar i patrocinar un nombrós grup de joves valldemossins que convidaren tots els altres a pegar quatre bots i a passar una agradable vesprada plegats.

Joan
 Miquel
 Torres
 Mas

Antoni
 Villa
 Reinés

El sendemà de Sant Miquel a sa Marina. Fotografia de Mag Boscana.

Com ve essent també tradició des de fa alguns anys, durant la festa es lliuraren els trofeus als guanyadors del «tour», que enguany corresponderen a:

Toni Villa: Campió Tour'93
 Gori Morey: Campió hivern
 Emili Ureta: Home revelació

Enhorabona a tots, i que ho poguem continuar gaudint tots plegats i per molts d'anys.

DIADA JOVE

L'Associació de Joves de Valldemossa va organitzar el dia 20 de novembre al camp de futbol municipal una Diada Jove. Grans i menuts es reuniren allà, la majoria amb bicicleta, ja que alguns jocs ho requerien, com les cintes, el circuit de velocitat o bé la rampa i bot. Per als que no tenien bicicleta o ja n'estaven cansats hi hagué jocs com *mato*, curses de sacs, estirada de corda...

Després d'un horabaixa amb tanta acció acabàrem rebenats, per això ens reunírem a les 9 del vespre per tal de reparar energies. Sopàrem tots junts

Cartell de la Diada Jove. Obra de Pere Joan Juan.

d'una torrada de xulla, botifarró i llangonissa. Per beure, vi i refrescs.

Fou una diada sencera i esperam tornar-nos-ho passar tan bé o millor un altre cop.

Mag Boscana

Recull de notícies i fotografies interessants tretes de l'arxiu d'Antoni Cabot mentre fou vicari i llavors rector de Valldemossa

LA FLOR DE MIRAMAR*

Jo quart una floreta cullida a Miramar,
 ¡Ben haja la má blanca qu'un dia la'm donava!
 Present fou agraht; la qui la'm regalava
 Sabia d'estimar.

Calenta de besades, morí, com fan les flors,
 Va perdre son aroma, quedaren ses despullles;
 Llevors vaig estojarla estreta entre les fulles
 Del llibre dels recorts.

Lliçons d'alta saviesa les flors per l'home
 [són:
 Com més aroma escampa, la flor prest és
 [passada;
 En dia qu'es resseca, llevors té més durada
 Que les amors del món.

Axí de l'amor meva la flor serà el miray;
 L'amor ple d'esperances sols va durar un dia,
 L'amor de recordances serà la flor mustia
 Que no li muda may.

¡Oh verge blanca bella, que tant vaig estimar!
 Mercè d'aquell present que l'ànima me
 [conforta;
 l'amor que't quart viurà tant com durarà, morta,
 La flor de Miramar.

M. Obrador Bennàssar

(grafia original)

* Publicada a la revista *Museo Balear*

A la parròquia de Sant Bartomeu de Valldemossa durant una visita pastoral. Hi veim, d'esquerra a dreta: Manuel Miró, Guillem Fiol, Pere Bru Lladó, Bru Morey, el vicari general i el bisbe.

Davant el monument de la Beateta, el batle Lluís Cilimíngas, el bisbe Rafael Lara i el rector Antoni Cabot.

Palma, 28 d'octubre de 1993

Carta oberta al director del *Diario de Mallorca*

Senyor director,

Com a veí de Valldemossa vull expressar-vos la més enèrgica protesta per la forma en què el vostre diari, al suplement *Rutas de Mallorca* que es va repartir amb el número del dijous 30 de setembre, tracta el tema del nostre poble.

Per començar, a la fotografia que presideix el reportatge i sota el títol «la Cartoixa domina la vista general de Valldemossa» no apareix la Cartoixa, sinó l'església parroquial de Sant Bartomeu. No es pot aduir que això sigui una vista general, perquè no ho és, i el poble sent que s'ha agafat la parròquia per Cartoixa.

Al peu de la mateixa fotografia es diu que «Actualmente Deià parece llevar la pauta el actor Douglas (sic), el empresario Branson...», a part de la falta total de sintaxi, pareix que se suggereix que Michel Douglas resideix a Deià, quan tot el món, i més una col·lecció de *Rutas de Mallorca*, hauria de saber que s'Estaca (actual residència de Douglas) sempre ha estat de —i és a— Valldemossa.

En referir-se als fills de George Sand: Solange i Maurice, els designa com a fills de Dupin, significant que

aquest era el nom del pare. El pare d'ambdós adolescents es deia Dudevant i qui portava el llinatge Dupin, de fadrina, era la mare, i no el seu espòs.

Quan es descriu el recorregut per l'interior de la Cartoixa, s'eludeix parlar de dues cel·les-museu que inclou: això ocorre amb la cel·la prioral, on es troba una important col·lecció de documents i objectes artístics, i amb la cel·la núm. 2, que també varen poder habitar Chopin i George Sand, i conté la més important col·lecció privada de manuscrits musicals, objectes i cartes de Chopin, com també manuscrits de George Sand. Quan aquest exemplar de *Rutas de Mallorca* informa sobre els preus de la visita, no dóna les tarifes actuals, sinó les de fa un any.

La descripció de Son Moragues, que és una de les més sobèrbies mostres de l'arquitectura rural mallorquina, objecte del pinzell de Vuillier, Rusiñol, Ferrà, Fuster, Hubert, Blanes Viale, etc., es resol amb la frase «Son Moragues es hoy un restaurante», seguida d'una minuciosa explicació sobre el monument a Catalina Homar, que, malgrat ser un element destacable en el conjunt, mai no ha estat el més important de Son Moragues.

Quan parla de les coques de patata de Can Molines, aquest forn no surt enlloc.

Era el meu desig limitar-me a temes valldemossins, però, com a persona vinculada per les meves

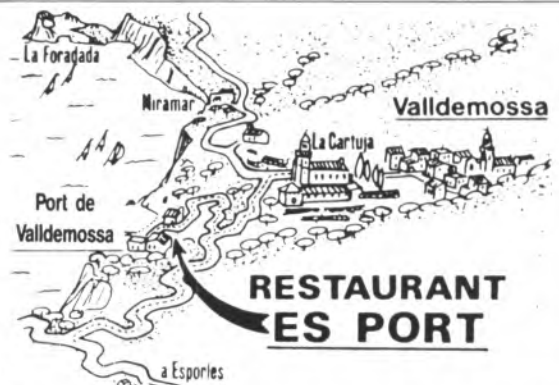
activitats al món de la pintura, i a través del Comitè Chopin al de la música, no puc deixar de protestar, en primer lloc per la confusió —moltes vegades repetida— dels llinatges Junyer i Junyent. Encara que per Deià han passat alguns dels Junyent, com ara Oleguer Junyent, que pintà a Deià i Valldemossa devers l'any 1928; la veritat és que el Joan al qual us referiu és Joan Junyer, nebot de Sebastià Junyer Vidal, l'amic de Picasso establert a Llucalcari a partir de 1902 i del qual encara en resta la casa. Mai no hem conegut cap Joan Junyent. I en segon lloc, he de lamentar que, tractant-se d'una publicació patrocinada per Ibatur i essent aquest un moment en què les organitzacions turístiques clamen per atreure un turisme de qualitat, no s'esmenti en cap moment ni el Festival Chopin de Valldemossa ni el Festival de Deià, ambdós, esdeveniments musicals de reconegut prestigi internacional.

En fi, estimat senyor, em resulta difícil trobar en els racons de la meua memòria una publicació més plagada d'errors i omissions, cosa que, com sabeu, és suficient, en els usos comercials, per deixar de pagar la pertinent factura. Llàstima que, com que es paga aquest monstre, almanco en part, amb doblers públics (Ibatur) i semipúblics (Gesa), ningú no mira prim.

Agraït per la vostra atenció.

Joan Oliver Fuster

Restaurant ES PORT

PORT DE VALDEMOSSA - (MALLORCA) - ☎ 61 25 41 - 61 20 46 - (noches)

CALAIX DE SASTRE

Retalls de premsa

Damiana Colom és una vallenguina que estima tot el que és nostre. Té bona memòria i a més un bon arxiu de notícies i escrits dels diaris referents a la vila. Ens ha deixat un reportatge de Jaime Nicolau, publicat a l'Última Hora, en el qual llegim un bon resum de la història de la Cartoixa.

Veterans a Sa Mata

El dia 3 de setembre es reuniren a Sa Mata dotze soldats veterans al voltant del seu capità per retre-li un sentit homenatge de simpatia. El capità, Mateu Jaume Bauzà —de la quinta de 1942—, rebé a més de l'afecte dels veterans una placa commemorativa. Els reunits i la respectiva quinta foren: Jaume «Masset»,

1970; Miquel «Capon», 1972; Toni «Colomet», 1976; Miquel «Déu», 1978; «Matcies», 1879; «Rubiales», 1980; Toni «Biri», 1981; Nadal «de can Nadal», 1982; Toni «Colomet» junior, 1982; Miquel «de Meriendas», 1983; Felip «de Meriendas», 1984 i Bernat «Lluquer», 1984.

Un moment de la Colcada.

Els veterans i el capità després de sopar al Restaurant Sa Mata.

El cardenal Despuig ja és devora la Beata

Des del dia 17 d'octubre, el cardenal Despuig reposa als peus de santa Catalina Tomàs, la Beata, que va venerar tant.

Un grup de devots va viatjar fins a Lucca per acompanyar el cardenal en el seu darrer viatge. Les seves restes varen estar tres dies a la Seu de Palma, on tingué lloc un solemne pontifical. Finalment el cardenal Despuig fou soterrat, al convent de Santa Magdalena, amb tota solemnitat i en presència de la comunitat de monges agustines canoneses, el bisbe, autoritats, familiars del cardenal i multitud de feals. Els cavallers de l'Ordre de Malta foren els encarregats de portar el taüt. El dia abans hi hagué la Colcada pels carrers de Ciutat.

Constitució del comitè local d'Unió Mallorca

Vàrem rebre una amable convidada per assistir el dia 18 d'octubre, a Can Costa, a la constitució del comitè local d'Unió Mallorca. A la reunió hi va assistir la presidenta d'UM, Maria Antònia Munar, el secretari d'organització, Alfred Mus, i nombrosos afiliats i simpatitzants.

La llista presentada va resultar

Maria Antònia Munar amb un grup d'afiliats i simpatitzants d'Unió Mallorca.

elegida per unanimitat, i quedà constituït d'aquesta manera el comitè local:

President: Gaspar Mas Garcia
 Secretari: Jaume Capllonch Ferrà
 Vocals: Antònia Garau Matas, Francesca Genovart Frau, Maria José Mas Estaràs, Fèlix Marco Mercant, Francesc Mulet Jiménez, Emilio Mulet Ureta, Antoni Canals Adrover, Miquel Boscana Mas.

Lluita contra el Càncer, sopar benèfic

A la Pizzeria Vesubio, com és tradicional, tingué lloc el 24 d'octubre el sopar que anualment organitza la junta valldemossina de l'Associació Espanyola de Lluita contra el Càncer. Després del sopar vingué el sorteig, amenitzat pels acudits d'en Matas. Va cloure l'acte amb unes paraules Antoni Cabot Company, president de la Junta Balear de l'AECC.

Joan Lerma i Blasco, president de la Generalitat Valenciana

Convidat per l'Obra Cultural Balear i la Confederació d'Associacions Empresarials de les Balears, va visitar Palma el president de la Generalitat Valenciana, Joan Lerma

i Blasco, el dia 26 d'octubre. Va ser rebut per les nostres autoritats, civils i eclesiàstiques, i va pronunciar una conferència a la sala d'actes del convent de Sant Francesc de Palma, amb el títol «Un pont econòmic entre dues comunitats de l'arc mediterrani». Després hi hagué un sopar cívic al Portitxol, amb nombroses intervencions als postres.

Nils Burwitz exposa a la Banca March

Rebre una convidada sempre ens complau, però molt més si el que ens convida és un bon amic, com és el cas de Nils. Per això no vàrem faltar a la inauguració de l'exposició de la seva obra —esbossos, aquarel·les, olis i vidres de color al voltant del món lluminós dels vitralls— que tingué lloc a la Galeria de la Banca March el dia 2 de novembre. Va fer la presentació al nombrós públic assistent el canonge Bru Morey.

Trobada de Delegacions de l'Obra Cultural Balear

El dia 13 de novembre la Delegació de l'OCB a Sant Joan va

acollir els distints representants de les delegacions de l'OCB a la part forana.

L'acollida no podia ser millor: després d'un esplèndid berenar a la seu santjoanera, férem un passeig fins al santuari de Consolació.

Tot seguit férem una sessió de treball, i per acabar hi hagué un dinar al Restaurant sa Torre de l'Aigua.

Visita de l'OCB de Santa Margalida

L'Obra Cultural Balear a Santa Margalida, encapçalada pel seu

Un moment del sorteig del sopar de la lluita contra el càncer.

Nils Burwitz, Bru Morey i Mascaró Passarius. Fotografia de Francesc Amengual.

Sa Gilosa

d'en Pere Gil

Mallorquí d'honor

Alemany de naixement
 trasmudat valldemossí
 parlant en bon mallorquí
 endemés ho fa rient.
 Amb aquests antecedents
 està clar que en Nils Burwitz
 ben segur que té amics
 que li surten de tots vents.
*Ja ho va dir Don Bruno Morey:
 «És un artista de pinyol vermell».*

Ultima Hora, 5 de novembre de 1993.

Un grup dels assistents al VI Encontre de Delegacions i Revistes de l'OCB. Fotografia de Coloma Julià.

Als jardins de Cartoixa, Rafael Estaràs, Gaspar Valero i Antònia Serrano amb la Delegació d'OCB de Santa Margalida.

president, Rafel Bordoy, va fer una excursió, el dia 20 de novembre, i feren una breu aturada a Valldemossa per visitar la Cartoixa. Aquí els esperava Gaspar Valero, que els va fer de guia.

Balear Transplant

El dia 18 de novembre la Fundació Balear Transplant va efectuar el sorteig de les obres d'art donades generosament per diferents artistes, entre els quals destacam els col·laboradors de *Miramar* Coll Bardolet, Nils Burwitz, Toni Guasp i James

Lambourne. El sorteig es va fer davant el notari Rafael Gil Mendoza, el president de FBT, Antoni Yarza, el coordinador, Joan Tortella Busquets, i el públic assistent a l'Aula Magna de l'Institut Balear d'Estudis de Direcció Empresarial (IBEDE), dependent d'ASIMA, Polígon de Son Castelló.

La cooperativa del camp mallorquí

Quinze cooperatives mallorquines han format la Societat Limitada del Camp Mallorquí. Aquesta és una bona nova, ja que s'han juntat

per comercialitzar els productes propis. El dia 6 de novembre va presentar a la seva entitat a Consell les bossetes d'ametlla mallorquina ecològica, en les varietats de torrada, pelada i farina.

Sebastià Trias

El nostre amic i membre de l'equip de redacció de *Miramar* Sebastià Trias Mercant ha estat l'encarregat de fer el pregó de les Fires de Lluçmajor de l'any 1993.

Com divertir-nos sense drogues

Sota el lema Com divertir-nos sense drogues, el Servei d'Acció Social del CIM ha convocat el desè Concurs de Cartells en el marc del Pla autonòmic de drogues. L'exposició d'obres seleccionades es farà a Muro, on s'organitzarà el dia 29 de maig la Jornada de la Diversió sense Drogues.

Carrer del Pare Castanyeda

El carrer del Pare Castanyeda, abans carrer de l'Amargura, està d'enhorabona: l'empredeguen, i el que és encara més important, enterren tots els cables de subministrament elèctric, telefònic, etc. Aquestes obres estan subvencionades per la Conse-

Un moment del sorteig. Fotografia de Xesca Cañellas.

Un grup d'Amics de l'Arxiduc, amb el president, a la Fundació Barceló

Damià Pons i Pons.

lleria de Turisme i per IBATUR.

És aquesta una bona iniciativa, ens han dit que del batle, que pareix que tindrà continuïtat.

De fonts ben informades hem sabut que la CE ha concedit a Valldemossa un ajut de 55 milions de pessetes per al mateix fi.

Amics de l'Arxiduc

A la seu dels Amics de l'Arxiduc, la Fundació Barceló, tingué lloc un acte per elegir la primera junta directiva de la novella associació.

Resultaren elegits per als diferents càrrecs:

President: Joan Estrany Obrador
Secretari: Benigne Palos Vadell

Tresorer: Joan Alemany Mir

Vocals: Rafael Estaràs Estaràs, Andreu Garcia Cladera, Francesca Nadal Company, Bernat Obrador Alemany, Helga Schwendinger, Antònia Serrano Darder.

Premi de Poesia Salvador Espriu

Sebastià Alzamora Martín és un llucmajorer nét d'una valldemossina, Joana Aina Trias Mas, des Celler. Sebastià és notícia perquè ha guanyat el Premi de Poesia Salvador Espriu.

XVII Premis d'Honor Jaume I

Damià Pons i Pons, de Campanet, ha estat guardonat amb un dels Premis d'Honor de la Fundació

Jaume I, en la XVIIena. edició.

L'acte de lliurament tingué lloc el dia 21 d'octubre al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona.

Classes de català

Un any més l'Ajuntament de Valldemossa patrocina un curs de català al nostre poble. És aquesta una iniciativa que agraïm en gran manera, ja que posa a l'abast de les persones amb afany de conèixer més les nostres llengua i cultura els mitjans que ho fan possible.

Antònia Serrano Darder

PLAÇA RAMON LLULL, 4
Telèfon 61 24 85

VALLDEMOSSA

Si voleu enquadrar *Miramar*, basta que ens ho digueu, nosaltres ens en cuidarem i la revista us regalarà una làmina per a la portada.

LLIBRES, REVISTES I PERIÒDICS

Publicats en català i arribats a la nostra redacció el passat trimestre

Llibres

Títol: *Nou Vocabulari de Barbarismes del Català de Mallorca*

Autor: Jaume Corbera Pou

Edita: El Tall

Col·lecció: «El Calaix del Tall»

El *Nou Vocabulari de Barbarismes del Català de Mallorca* és una nova versió, millorada i ampliada, del vocabulari publicat l'any 1983. És fruit, sobretot, de les recerques de l'autor sobre el procés de castellanització que afecta el lèxic mallorquí des d'anys enrera, de les quals sorgí la seva tesi de llicenciatura.

Títol: *Línia Directa amb la Campanya de Normalització Lingüística IV*

Autors: Aina Moll, Antoni Ignasi Alomar i Cèlia Riba.

Edita: Campanya de Normalització Lingüística

És un recull dels articles de Línia Directa amb la Campanya de Normalització Lingüística publicats al *Diario de Mallorca* entre el 16 de novembre de 1992 i el 24 de maig de 1993.

Títol: *Llibre del Gentil e dels Tres Savis*

Autor: Ramon Llull.

A cura de: Anthony Bonner.

Edita: Patronat Ramon Llull.

Col·lecció: «NEORL», núm. 2.

Fa un centenar d'anys es va iniciar l'edició de les obres que Ramon Llull va escriure en català, tasca ingent que ha estat represa en els nostres dies i de la qual aquest llibre és el segon volum. El responsable de la labor és el Patronat Ramon Llull, organisme que engloba l'acció de les conselleries de Cultura de les tres comunitats de parla cata-

lana de l'Estat espanyol. La presentació —el dia 10 de setembre a Eivissa— d'aquesta obra, revisada amb molta cura per Anthony Bonner, va representar un fet important per a la cultura catalana, ja que els consellers de Catalunya, València i les Balears es mostraren units en un sol projecte, esdeveniment desgraciadament poc freqüent en l'actualitat. Esperam que d'aquesta reunió entre els consellers sortiran realitzacions profitoses per al coneixement i la divulgació de l'obra del que probablement és el mallorquí més internacionalment conegut: Ramon Llull.

Títol: *L'aigua, el vent, la sang. L'ús de les forces tradicionals a Mallorca.*

Autor: Nicolau S. Cañellas Serrano.
Edita: Edicions Documenta Balears i Col·legi d'Enginyers Industrials de Balears.

Col·lecció: «Menjavers», núm. 6.

Durant molts de segles les forces dels animals, de l'aigua o del vent han estat les úniques de les quals ha disposat l'home per executar tasques feixugues o repetitives. En aquest llibre es fa un recull de la manera com s'han usat aquestes forces a Mallorca (molins, sínies, turbines...) i de quines feines s'han fet amb el seu ajut (treure aigua, moldre, fer paper, impulsar fàbriques).

Revistes

Ariany.

Núm. 186, 187

Revista de l'Associació Cultural Ariany.

Ariany ha celebrat el 250 aniversari de la construcció de l'església.

Coanegra.

Núm. 109 i 110

Publicació mensual de Santa Maria del Camí. Miquel Dolç, fill il·lustre de Santa Maria.

Coses Nostres.

Núm. 10

Revista de Son Sardina. Diuen NO! a la planta incineradora de Son Reus.

Damunt Damunt. Núm. 28

Revista d'informació local. Sant Joan. Dedicada sis pàgines als poemes, gloses i glosadors.

Dies i Coses.

Núm. 36

És fa a Calonge i es distribueix també a s'Alqueria Blanca, Santanyí, Cala d'Or i s'Horta. Un nou centenari, Andreu Rigo i Rigo, s'ha afegit a les dues centenàries, Maria Rado i Nadal i Maria Rigo i Manresa, que hi ha a la comarca.

El Mirall.

Núm. 63 i 64

Editada per l'OCB. Homenatge al recentment desaparegut Vicent Andrés Estellés. Voltor estalvia 50 milions al Govern Balear.

Es Molí Nou.

Núm. 77, 78 i 79

L'edita l'OCB a Vilafranca. Al número 79, Jaume Català ens ofereix un reportatge ben interessant: «El pastor mallorquí: el nostre ca».

Fent Carrerany.

Núm. 86, 87 i 88

L'edita l'Associació Cultural Fent Carrerany, de Maria de la Salut. Al número 87 hi ha un article d'Antoni Mas i Fornés, «El terme de Maria a l'època musulmana», que és força interessant.

Inca Revista.

Núm. 33

L'edita la delegació de l'OCB d'Inca. A la portada duu: Raimon canta a Inca, i una fotografia de l'actuació del cantautor.

Llucmajor de pinte en ample.

Núm. 137, 138 i 139

Editada per l'OCB a Llucmajor. Té

una secció habitual de denúncia i crítica, titulada «Sa penya d'es falcó», que és una veritable delícia.

Mel i Sucre.

Núm. 159, 160 i 161

L'edita l'OCB a Sant Joan. El disseny de la capçalera és de Jaume Falconer. Els tres números porten unes belles cobertes.

Montaura

Revista de Mancor de la Vall.

A la contracoberta hi figura una fotografia feta la segona festa de Nadal de l'any 1941, que titulen: «Bunyolins o Quints i altra parentela», a la qual surt el nostre col·laborador Pep Cañellas, amb els seus àvia, pares, germanes, oncles i cosins.

Portula

Núm. 132, 133 i 1341

Informatiu Cultural de Marratxí. Les dues precioses fotografies antigues de les cobertes dels números 132 (Es sereno des Pont d'Inca) i 133 (Al·lota cabanatera brodant —Francesca Bertard, 1930), contrasten fort amb la del número 134 (Les superfícies comercials arriben a Marratxí).

Ressò

Núm. 2, 53 i 54

L'edita l'OCB a Campos. És una acurada revista que compta amb un molt bon equip de coordinadors i

col·laboradors. La coberta del número 52, «Paisatge esvaït», un oli i collage de Miquela Nicolau, és molt bonica.

Revista de Ciència

Núm 12

Editada per l'Institut d'Estudis Baleàrics, publica revisions i articles científics en català, gallec, castellà, italià i anglès. En volem destacar la revisió de J. A. Mesquida: «La necessitat de normativitzar i normalitzar el registre científic de la llengua catalana: El Manual de Català Científic de Carles Riera».

Santa Margalida

Núm. 20

Editada per l'OCB de Santa Margalida. Parla de les passades festes de la Beata a Santa Margalida, poble que després de Valldemossa conserva més viva la devoció per santa Catalina Tomàs.

Solcs i Ones

Núm. 8

Butlletí informatiu de la Conselleria d'Agricultura i Pesca. Porta un extens estudi titulat: «Noves varietats de patata, una porta oberta a l'esperança».

Udol

Núm. 4 i 5

És la revista de Llubí. Al número 5 podem llegir el manifest de suport a les

Coordinadores en Defensa de la Aigües de Sa Marineta, de Gabriel Janer Manila. Per cert, per una carta que hem rebut a través de la Premsa Forana ens hem assabentat de l'Ajuntament tan antidemocràtic que tenen pel que fa a la llibertat d'expressió.

Periòdics

Felanitx

Núm. 2860 al 2872

Subtitulat Setmanari d'interessos locals. Ens assabenta de les notícies felanitxeres.

La Nau

Núm. 3 al 8

Setmanari en català, editat a Palma. Al número 7 porta una entrevista a Coll Bardolet signada per la nostra coordinadora.

L'Estel de Mallorca

Núm. 275 al 279

Hi hem llegit que Guillem d'Efak es troba en un hospital de Barcelona recuperant-se d'un malaltia. Desitjam que es posi bé molt aviat.

Migjorn

Núm. 15

Setmanari en català editat a Campos. Està dirigit als lectors de la comarca del migjorn. Entre els redactors i col·laboradors hi veim el nom de molts d'amics nostres.

Sense deixar Valldemossa,
per comprar bé i aviat,
barat i de qualitat,
comprau al supermercat:

SUPERMERCAT VALLDEMOSSA.

C/ del Marquès de Vivot, 5

Tel.: 61 25 68

Telefax: 61 23 12 VALLDEMOSSA

ENTREVISTA A MARIA ANTONIA MUNAR

Aprofitant l'avinentsa de la visita a Valldemossa de Maria Antònia Munar, Jaume Capllonch ens ha passat aquesta entrevista.

Maria Antònia Munar és la presidenta d'Unió Mallorca, diputada al Parlament Balear i batlessa de Costitx, va ser consellera de Cultura a l'anterior legislatura i la seva carrera política és llarga i sòlida.

P. Les darreres postures que Unió Mallorca ha defensat sobre diversos temes d'actualitat com ara les possibles restriccions del consum d'aigua, les mesures governamentals per posar solució als incendis provocats durant aquest estiu a Mallorca i el futur hospital d'Inca han marcat un clar posicionament nacionalista del partit que presidiu, el que podríem dir una postura clarament mallorquinista, de defensa exclusiva dels interessos propis de Mallorca.

Senyora Munar, fent un repàs ràpid a aquesta actualitat política, quines han estat les postures d'UM en aquests temes que he esmentat, aigua, incendis, estatut d'autonomia, llei de consells insulars i hospital d'Inca?

R. Hauríem de començar per dir que Unió Mallorca defensa el mallorquinisme polític i tot el que això significa. El nostre partit considera que les decisions polítiques o econòmiques que afecten o impliquen directament o indirectament la nostra comunitat s'han de prendre des d'aquí. És per això que recentment hem manifestat el nostre desacord amb la decisió presa pels partits PP i PSOE d'instal·lar un segon hospital a Palma en comptes de construir-lo a

Maria Antònia Munar.

Inca. El nostre partit considera que no hem de mostrar feblesa davant de reivindicacions justes i que hem de lluitar fermament pels nostres interessos. En aquest sentit, Unió Mallorca considera que encara que els doblers per a la construcció d'un segon hospital a Mallorca siguin estatals, les decisions s'han de prendre a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears i no hem de tolerar imposicions de Madrid, perquè els usuaris del futur hospital som els mallorquins i nosaltres som els únics que sabem el que ens convé.

El mateix ha passat amb altres temes que també es financen amb doblers del Govern d'aquí i els doblers de Madrid. Un exemple claríssim és el tema de l'aigua, l'aigua és un bé escàs, un bé que ens pot afectar amb vista al futur de la nostra economia d'una forma molt important. Hem de pensar que nosaltres vivim del turisme i que no vindrà cap turista si tenim restriccions d'aigua

i, en canvi, ningú no ha pres cap mesura seriosa sobre aquest tema. Perquè Unió Mallorca diu no al transvassament de l'aigua de sa Marineta cap a Ciutat, aquesta postura no significa que no estiguem d'acord que sigui molt important que els ciutadans de Palma tinguin aigua, el que succeeix és que ens pareix absurd que l'aigua de sa Marineta hagi d'arribar a Palma perquè una vegada arribada a Palma en la mateixa quantitat resulta que es perd per les canonades. Per això nosaltres proposem que el que s'ha de fer és que l'aigua de sa Costera que es perd arribi a Ciutat. P. Maria Antònia Munar, quin projecte de futur pot presentar qualsevol partit enmig de la crisi econòmica actual? Unió Mallorca té la recepta màgica per combatre aquesta situació?

R. De receptes màgiques no en té ningú, però de solucions n'hi ha per a tot, i Unió Mallorca el que planteja són possibles solucions per a la problemàtica específica d'aquesta comunitat. Nosaltres més que ningú com a mallorquins, som molt conscients de quina és la problemàtica econòmica de la nostra Comunitat Autònoma. L'economia balear dels darrers anys s'ha dedicat a fer doblers fàcils i ha abandonat les indústries productives tradicionals del calçat, les sabates, la bijuteria, els embotits... Avui en dia, enmig de la crisi actual, ens hem adonat que el futur no està en l'especulació i i que és una altra la política que hem de dur a terme.

El futur econòmic del nostre país passa per la modernització de l'economia i l'increment de la pròpia producció en uns nivells òptims de competitivitat. Per això, és necessari un inventari real dels nostres recursos i un control òptim d'aquests ja siguin naturals, industrials, comercials o de qualsevol tipus. L'equilibri econòmic del nostre país serà el resultat d'una política competitiva i agressiva

bassant-nos en el màxim aprofitament dels nostres recursos, mentre que l'explotació sense mesura del nostre patrimoni només ens durà a una dependència exterior.

P. Unió Mallorquina ha estat el partit impulsor a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears d'un acord entre totes les forces polítiques autonòmiques per tal d'evitar que un diputat elegit democràticament per un partit determinat tingui la possibilitat de variar l'equilibri parlamentari. Al marge d'aquest pacte, el seu partit ha demostrat recentment que no està disposat a donar suport a trànsfugues i fa uns dies el secretari general d'UM, Antoni Pascual, va dimitir de

la comisió de turisme del Parlament perquè el PP volia elegir com a president Jaume Peralta, el trànsfuga del PSOE. El pacte que ha estat subscrit pel PSOE i el PSM i rebutjat pel PP, quina efectivitat tindrà?

R. Aquest pacte té la força que els diferents partits li vulguin donar i està clar que hi ha partits que són partidaris d'acabar amb el transfuguisme, mentre que n'hi ha altres que no. Una mostra clara de la seva força és l'actitud d'Antoni Pascual a qui vostè fa referència. Unió Mallorquina creu que el transfuguisme juntament amb la corrupció són les lacres de la nostra democràcia actual. Creim que cada dia el ciutadà està menys convençut

d'haver d'emetre un vot i de pensar a qui ha de votar i el motiu que produeix aquest desànim és precisament el fet que un moment determinat es voti a un senyor i que després aquest senyor voti a una idea contrària al seu votant. Els polítics hem d'erradicar aquest mal que desprestigia la classe política amb actituds dignes i honestes com la que en el seu moment va prendre el nostre diputat i secretari general Antoni Pascual. Només amb proves com aquesta els votants poden tornar a il·lusionar-se amb un projecte de govern.

Jaume Capllonch

LA MADONA DE S'ESTACA

Vares engendrar un gra d'història
i restà sembrat damunt el món.
El bé que als teus semblants feres
amb la teva generositat, filantropia i bondat,
seran reconegudes, però, en un futur.
Vius, Catalina, dintre els cors,
però de l'ètica que no condemna.
El llibre de l'Infortuni s'obre per a tu,
però era una nova edició,
tantíssimes estaven exhaurides.
A tants rescatares del mar de la misèria
on tu mateixa t'ofegaves.
No sembrares el bé per segar el mal.
La pobresa va ser el triomf de la humilitat,
i el considerat pecat esdevingué hipocresia,
mes no la teva.
Si haguessis nat varó,
algun carrer portaria el teu nom;
però ell, el teu nom,
està dins aquella, la teva estimada casa.
La vaig veure una vegada,
pujant per un caminó,
passant entre pins, mates i alzines,
i trepitant els toscos escalons,
ja obrats per les tempestes,
sostenint-me adesiara a una pedra de la marjada,
tenia la sensació del contacte i la calor

de la teva mà ja desapareguda.
Per allà pujaves i baixaves,
i una darrera vegada et pujaren...
D'allà dalt on em trobava
em semblava ta morada
una figureta de blanca i delicada porcellana,
flotant a la immensa mar
suau i plena de bonança,
brodada de capricis acolorits,
predominat pels verds;
I ara, avui, aquest estatge,
és radiant, nova, jove, fresca,
plena de vida i fragància,
de dia amiga del sol
i de nit companyona del firmament.
Em vaig retornar un moment;
mirava al meu entorn:
davant de mi s'exhibia una mostra paradisiàca.
Veia l'immens escenari on es representava
la meravellosa i pura sensibilitat.
I també, com si fos des d'una finestra,
es ves aquella posta de sol
que tu tantes vegades assaborires,
cantada pels poetes com oda
a un poderós déu
i guarnida amb el teu record.
Al meu voltant tot s'afanya

per ajudar a escriure la darrera pàgina del dia.
Port tot es reflectia el color de l'oblit,
com un adéu al que no vol ser acomiadat,
unit als lapses agradables
que mai no envelleixen
i no són sepulcre sens memòria.
En aquells moments sentia en mi
aquella inabastable infantesa:
veia un gran nigul gris,
i la imaginava un àngel,
que amb el dit indicava
una pàl·lida i grossa estrella
i en el meu embadaliment
era com l'estrella de Betlem.
Se sentia com un murmuri, quasi un sospir,
volent travessar les branquetes ja cansades,
entonava, com si fos un cor infantil,
el cant benèit d'una nadala.
Després d'aquell dolç sossec,
d'aquell encant, vaig tornar en mi,
de la meva vivència tan real i tan formosa,
vaig encaminar-me cap a la nostra Valldemossa.

Antoni Balaguer Vaquer

LA PREMSA FORANA VA ESSER PRESENT A LES TROBADES EMPRESARIALS EN ALTA MAR

El passat divendres dia 8 d'octubre va tenir lloc l'encontre de dos-cents empresaris illencs i estrangers en una jornada a alta mar organitzada per «Sa Nostra», Caixa de Balears, Foment Industrial de Balears i Conselleria de Comerç i Indústria del Govern Balear. L'interessant diada es desenvolupà dins el vaixell, cedit per la Compañía Trasmediterránea, Ciudad de Salamanca, que, malgrat el temps i els molts marejos de quasi tots els que hi viatjàvem, ens va portar a l'illa de Cabrera, lloc on ens varen servir un exquisit dinar.

A l'esdeveniment hi eren presents tots els mitjans de comunicació de les Illes i altres d'estrangers. La Premsa Forana fou també convidada a aquesta diada a alta mar i estigué representada per Jaume Casanoves, del setmanari *Veü de Sóller*.

L'esmentat encontre fou qualificat pels presents com a «molt interessant», ja que se'n pogueren extreure importants conclusions i, sobretot, compromisos per part de les instàncies polítiques com, per exemple, l'afirmació del Conseller de Comerç i Indústria, Cristòfol Triay, qui va anunciar que la seva conselleria s'ha proposat reforçar i revitalitzar la indústria empresarial de les Balears.

Per la seva banda, el Foment Industrial va anticipar que convidarà 25.000 empresaris de trenta països a través de la CE perquè participin a la fira de negocis que tindrà lloc el proper any. Aquesta fira, que es diu Europalliances, donarà la possibilitat de posar en contacte empresaris de diversos països i donar-los la possi-

bilitat d'establir negocis plegats, tant amb temes d'exportació com d'importació.

Míriam Izquierdo, representant de la Comissió Europea General XXIII, es mostrà totalment a favor de les petites i mitjanes empreses, ja que són el 60 per cent del producte interior brut de la CE i representen una majoria molt important del percentatge dels llocs de feina dins Europa. Míriam Izquierdo donà complida informació referent als projectes de futur de la Comissió General XXII, que comportaran importants actuacions a totes les illes que pertanyen a països de la CE.

Joan Forcades, president de Sa Nostra, va lloar la importància d'aquest encontre entre empresaris, ja que aquestes accions són les que faran que durant el proper any 1994 puguem gaudir de noves esperances de futur que ajudaran a dur a bon port

les aspiracions dels empresaris de tot arreu i, el que és més important, la creació de riquesa i llocs de feina.

Alexandre Forcades, ex-conseller d'Economia i Hisenda, va apuntar a una molt interessant i ben documentada intervenció, que és força necessari dirigir el futur de les Balears cap a la creació d'un parc telemàtic que convertirà les Illes en un lloc privilegiat entre tot Europa.

ENTREVISTA AMB BARTOMEU ROTGER

El conseller de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear, Bartomeu Rotger, es va entrevistar el passat 22 de setembre amb el ministre d'Educació i Ciència de l'Estat espanyol, Gustavo Suárez Pertierra. Aquesta entrevista va tenir caràcter protocolari, com una primera presa de contacte entre el màxim responsable d'Educació de l'Estat espanyol i el de la Comunitat Autònoma Balear, però el conseller aprofità l'oportunitat per abordar temes concrets, com l'acceleració dels traspàs de les competències educatives i la construcció del nou conservatori de música.

P. Sr. Conseller, quina valoració feis de l'entrevista mantinguda amb el ministre d'Educació?

R. Estic molt satisfet d'aquest encontre, el ministre ha mostrat una actitud positiva i cordial, plasmada en una gran receptivitat i una clara disposició a concretar les coses, encara que amb prudència i rigor.

P. Sens dubte, uns dels temes tractats més importants ha estat el del traspàs de competències educatives, quines han estat les vostres peticions i a quins nous acords heu arribat?

R. La proposta principal feta al ministre ha estat l'acceleració del traspàs de competències educatives, amb l'objectiu que en el període d'un any, el Govern Balear pugui disposar de les competències sobre la UIB, cosa que significaria guanyar un any respecte a l'acordat en el pacte autonòmic, i en dos o tres anys, tenir les competències de la resta del sistema educatiu, per la qual cosa ja hem fet els estudis de finançament i estam preparats per acollir-les.

El ministre ha comprès que, encara que sigui un tema d'estat, les Illes Balears tenen una tradició i una llengua molt concretes, però que no serà una autèntica autonomia fins que no pugui gestionar-se el seu sistema educatiu i que si bé acceptam la LOGSE, el nostre sistema educatiu s'ha de tenir en compte.

Amb aquesta finalitat, i en un clima de confiança recíproca, vàrem acordar institu-

cionalitzar converses periòdiques entre representants del Ministeri i de la Conselleria, tant per concretar els terminis de la cessió de competències com per a altres qüestions, com ara l'educació d'adults, la formació del professorat i l'adequació de la delegació del MEC a les estructures de la Comunitat Autònoma.

Així, el primer encontre que comptarà amb la participació del director general d'Educació de la Conselleria, Bartomeu Casanovas, tindrà lloc per primera vegada cap a finals d'octubre, a fi d'establir les converses prèvies per preparar les transferències.

P. Un altre dels temes plantejats va ser la construcció del nou conservatori, hi haurà cooperació per part del Ministeri en aquest projecte?

R. Al ministre li vaig explicar la urgència per aconseguir la transferència immediata del Conservatori de Música i Dansa i de la xarxa d'escoles de música, de les quals la Comunitat Autònoma només té la gestió, com la necessitat de la construcció d'un nou conservatori.

A les Balears som pioners a tenir un conservatori que funciona gràcies a la col·laboració de tres institucions com ara la Conselleria, el CIM i l'Ajuntament de Palma,

que ha cedit un solar per a la construcció del nou centre de formació. Precisament per al finançament de les obres de la construcció d'aquest nou edifici, que serà el primer en tot l'Estat espanyol que acompleixi les normes de reforma musical, vaig sol·licitar al ministre la col·laboració del MEC, amb l'aportació de 500 milions de pessetes, a la qual cosa el ministre es va comprometre a respondre ben aviat.

P. Com a conseller d'Educació de la Comunitat Autònoma Balear, quin ha estat el missatge principal que ha volgut deixar clar al Ministeri?

R. El missatge més important que vaig voler deixar clar al ministre és la necessitat que el Govern Central cedeixi les competències educatives al més aviat possible al Govern Balear, per poder treballar des d'aquesta conselleria i aconseguir una educació de qualitat i adaptada a les necessitats de la nostra comunitat. Hem de tenir les competències, acceptam la LOGSE, però amb unes connotacions distintes, com a conseqüència de les peculiaritats pròpies de la nostra comunitat, que la fan diferent a la resta de l'Estat, i tenint en compte el nostre model educatiu, elaborat des de fa sis anys.

FUTBOL

El CD Valldemossa At. està format aquesta temporada per cinc equips en les categories següents:

* Un equip de futbol de Segona Regional.

* Dos equips a les categories de futbol-sala federats: iniciació i Cadets.

* Tres equips a l'esport escolar: Benjamí, Aleví i Infantil.

A continuació relacionam els resultats obtinguts fins ara pels diferents equips.

Futbol de Segona Regional

12-09-93: C. Miss Jotul, 5 - C. D. V. At., 2. Gols: Toni Gil-Jaume Morey

19-09-93: C.D.V.At., 1. Gol: David - Alqueria, 2

26-09-93: S'Horta, 2 - C.D.V.At., 1. Gol: Toni Mas

03-10-93: C.D.V.At., 2. Gols: Jaime Morey-Toni Mas - Sa Vileta, 0

10-10-93: P. Calvià, 3 - C.D.V.At., 0

17-10-93: C.D.V.At., 0 - Llubí, 0

24-01-93: Son Cladera, 1 - C.D.V.At., 2. Gols: Jaume Margarit-Tomeu Pizà

31-10-93: C.D.V.At., 0 - Colònia, 3

07-11-93: Campanet, 7 - C.D.V.At., 1. Gol: Jaume Margarit

14-11-93: C.D.V.At., 3. Gols: Tomeu Pizà-Jaume Margarit-David - Cas Concos, 1

28-11-93: Porto Colom, 5 - C. D. V. At., 3. Gols: Jaume Margarit (2)-Tomeu Pizà

05-12-93: C.D.V.At., 2. Gols: Tomeu Pizà-Jacobo - Sant Jordi, 3

Futbol-sala Cadets

14-11-93: C.D.V.At., 1. Gol: Jaume Mayol - Montesion A, 8

Equip de Futbol-sala, Iniciació.

06-11-93: Montesion B, 8 - C.D.V.At., 5. Gols: Tomeu Morey-Vicenç Morey (3)- Toni Morey.

13-11-93: C.D.A.V.V. Son Rapinya, 7 - C.D.V.At., 5

20-11-93: C.D.V.At., 11. Gols: Josep Mayol (2)-Tomeu Morey (3)- Pedro Deltell (2)- Vicenç Morey (4) - F.D. Fullarasca - 2

27-11-93: Sa Cabana, 1 - C.D.V.At., 6. Gols: Tolo Morey (2)-Pedro Deltell-Vicenç Morey (2)-Jaume Mayol

04-12-93: C.D.V.At., 2. Gols: Pedro Deltell (2) - Los Almendros, 3

Futbol-sala Iniciació

15-10-93: C.D.V.At., 0 - Tramuntana, 5

22-10-93: Montesión, 19 - C.D.V.At., 1. Gol: Nadal Torres

29-10-93: Santanyí, 13 - C.D.V.At., 0

05-11-93: C.D.V.At., 1. Gol: José Angel Jiménez - Felanitx, 3

12-11-93: Es Liceo, 0 - C.D.V.At., 3.

Gols: Nadal Torres (2)-José Angel Jiménez

19-11-93: C.D.V.At., 0 - A.V. Polígon Llevant, 5

26-11-93: A.D. Son Ferrer, 5 - C. D. V. At., 2. Gols: Nadal Torres (2)

03-12-93: Col·legi Tramuntana, 14 - C.D.V.At., 0

Esport escolar

El passat dissabte dia 4 de desembre de 1993 es va fer a les pistes del poliesportiu del nostre poble una jornada de Lliga Especial amb els resultats següents:

Futbito Iniciació

C.D.V.At., 3 - EE Sóller, 4

Futbito Benjamí

C.D.V.At., 1 - EE Sóller, 5

Futbito Aleví

EE Sóller, 1 - C.D.V.At., 5

Futbito Infantil

EE Sóller, 1 - C.D.V.At., 1

Tomeu Torres

TENNIS

Una vegada acabada la temporada de tennis 1992-93, començam la temporada 1993-94. Quan surti aquest número de la revista *Miramar* ja haurem celebrat el II Torneig Social de l'ATV i prepararem l'assemblea anual i la festa d'aniversari del club. Dels resultats d'ambdues coses us n'informarem al proper número.

Ranking

Nombrosos socis ens han demanat perquè no fèiem el ranking. Com que hi havia dificultats per fer-lo amb el sistema antic, n'hem ideat un altre que donarà millors resultats, que és afegir als torneigs ja tradicionals uns altres minitorneigs amb una puntuació segons la categoria que els hem donat, que és la següent:

UNA ESTRELLA

Torneig del botifarró (octubre), ja jugat.
Torneig del Carnaval (febrer).
Torneig de l'espardenya (maig).

DUES ESTRELLES

Torneig Social de l'ATV (desembre).

TRES ESTRELLES

Torneig de la Beata (juliol).

EXCURSIONISME

Amb els primers freds, veurem sorgir els excursionistes, que, motxilla a l'esquena, es disposaran a iniciar la temporada d'excursions.

Quantes coses es podrien evitar amb un correcte i responsable comportament, incloses les limitacions, no sempre raonables, que imposen els propietaris.

Molt lluny resta aquella inefable època en la qual els excursionistes eren ben rebuts. Avui, si no ho són sempre, sols es pot atribuir a un grup de brètols que en sortir de la ciutat o del poble es pensen que tot és seu i que estan autoritzats per fer tota casta d'enormitats i creen així un lògic clima de desconfiança per part de la propietat.

Hi ha casos en què, atès el recorregut de l'excursió, és aconsellable sol·licitar l'oportuna autorització. Res no costa fer-ho i manco concedir-ho a qui pot donar les necessàries garanties de seriositat.

Esperem que els qui tenen el privilegi de posseir terres que brinden bells paisatges siguin generosos a bastament per compartir-los amb els qui saben ensaborir-los.

Benigne Palos

El ranking actual en categoria senior i en els deu primers llocs és el següent:

Antonio Gallego	40 punts
Lluís Oliver	33 "
Fèlix Marco	29 "
Gaspar Mas	25 "
Gabriel Calafat	25 "
Emilio Mulet	24 "
Joan Ripoll	20 "

Xavier Mulet	20 "
Jaume Mercant	19 "
Joan Mas	19 "

Hi ha fins a trenta classificats. La no participació en els torneigs incideix en el fet que diversos jugadors no hagin puntuat.

Lluís Oliver

ESPORTS MODA

futbol, tennis, bàsquet, etc.

C. de Niceto Alcalá Zamora, 22
Tel. 28 19 29

RECANVIS

MOTORS MARINS

VOLVO
PENTA

C. del Gremi de Fusters, 11
Tel. i telefax: 20 41 02

PALMA DE MALLORCA

REPARACIONS
NAUTIQUES

Serveis oficials:

VOLVO-PENTA
IVECO-AIFO
SOLE-DIESEL
MAN-DIESEL

Club de Mar
Tel. 40 36 11
Reial Club Nàutic de Palma
Tel. 70 10 50

AERÒBIC, EL MITE FET REALITAT

Passat Cap d'Any tothom comença a pensar a posar-se en forma i a llevar aquest parell de quilos que s'han acumulat durant les festes. D'aquí sorgeixen dietes radicals, amb el propòsit ferm de rebaixar cinc quilos en una setmana o a la mala fent cent abdominals o emprant milers de solucions màgiques per fer-los desaparèixer (els quilos de la cartera, volem dir). Al cap i la fi, normalment, s'obliden els somnis d'arribar a l'estiu amb una figura esvelta i la vida continua igual.

Una possibilitat seria trobar la vertadera solució per llevar aquests quilos per a sempre i gaudir d'una vida més sana i equilibrada.

Si realment us voleu posar en forma, necessitau la combinació d'una dieta moderada, equilibrada, amb un pla d'exercici moderat i que funcioni. Sols hi ha una sola recepta que funcioni i és cremar calories, si no, per molts d'abdominals que es facin, no es rebaixaran la cintura.

Ara mateix fixem-nos un meta: una talla menys o cinc o més quilos que hauran desaparegut abans de l'estiu.

El mètode:

L'aeròbic, l'únic exercici comprovat que crema calories, i no tan sols calories, sinó també greix.

El mite:

«Hem de passar el dia pegant botets». No és veritat!

La veritat:

Aeròbic és una paraula molt popular, però la pura realitat és que són poques les persones que n'en-

tenen bé el significat. Aeròbia vol dir que no viu sinó en presència d'oxigen.

L'aeròbic es defineix com la capacitat d'agafar, transportar i utilitzar oxigen. Si no hi ha oxigen, el treball és anaeròbic, i és quan ens quedam panteixant, la qual cosa no és el cas de l'aeròbic. L'aeròbic és una activitat contínua i rítmica, treballant a una intensitat baixa o moderada durant un llarg període de temps, emprant els grans grups de músculs del cos.

D'aquí ve la importància de cercar un/a bon/a professor/a, no per la seva esvelta figura, sinó per la seva tècnica d'ensenyament. Asssegurau-vos que el vostre professor o professora sigui qualificat, que estigui al corrent de les últimes tècniques i modificacions, que estigui preparat en primers auxilis, que treballi d'una manera correcta i, sobretot, que es preocupi per vosaltres, els participants, corregint alineament i positura del cos.

Es practica de 15 a 45 minuts, normalment tres cops a la setmana, quant més temps, manco intensitat. Està comprovat que en una classe es cremen de 300 a 500 calories, sempre que es treballi segons el rang d'entrenament. Rang d'entrenament vol dir entre el 60 i el 85 per cent de les màximes pulsacions del cor. El rang es determina segons l'edat i no hi ha límit d'edat. Val des dels set anys fins als setanta. Aquí és on surt l'entrenament cardíoc-pulmonar. El cos aprèn a treballar més amb manco esforç o batecs del cor. El cor treballa menys, tant en el treball com en el descans, les calories continuen cremant en el descans i s'aconsegueix eliminar l'estrès i agafar un bon son.

Així que, amb la combinació d'una dieta equilibrada eliminant tant

sols de cinc-centes a mil calories al dia, es pot perdre en una setmana entre mig i un quilo, que es perden per a sempre, d'una manera sana i assenyada. A més, és divertida, es fa amb música, amb passos fàcils, davant, darrera, al costat, es fa una volta... el que no és necessari és pegar un sol bot. No és cap exercici competitiu, sols es competeix amb un mateix.

En una mateixa classe i amb els mateixos passos és possible treballar en diferent intensitat. Després de cremar les calories ve el moment de reforçar i estirar els abdominals i altres músculs del cos i uns moments de relaxació. Així, seguint unes simples regles, treballant d'una manera progressiva i raonable, el vostre pla d'exercici assegura l'èxit i la vostra meta és una realitat.

Jeanne Lurie

Deu errades

Trobau les deu diferències que hi ha entre els dos dibuixos.

Sopa de lletres

Cercau el nom de dotze arbres fruiters.

Y F I G U E R A H P Z U
 O R J G A Q P B F E V X
 T N M H R Z H U G R I N
 M N U O E H T M E E L M
 S R J K M B V L T R H F
 R E Y N O D O C R A Z Q
 K N M I P R U N E R U N
 R A N N E S P R E R T V
 V R K Z C I R E R E R U
 L G T A R O N G E R A R
 K A L L I M O N E R M F
 D M C Z N G N H O V T M

Jeroglífic

Com està de gust el guisat?

SEL
SIL
SOL
SUL

Jordi Estaràs, «Gotzo»

EL PASTORET COIX

Em va caure de les mans i la cama dreta es va fer miques, miques que no vaig poder compondre, miques d'un color rogenc de l'argila i un blau fosquenc dels calçons.

On el posarem? A un costat, vora un marge del betlem, amb ovelles davant que li tapin la manca de cama. Pobre pastor! Jo li havia posat per nom Bieló, perquè tenia cara d'ensensat i la boca mitja oberta. Ara no podrà anar pel caminó d'arena cap a la cova, ja no s'aguanta dret i recolzat a la paret encara no fa mal paper.

Bieló no ploris, qualsevol dia sant Josep, que ha adesat la coveta i li ha llevat les teranyines, s'acostarà a tu i t'agafarà del braç per dur-te vora el Nin Jesús, polit com un sol, Ell et dirà: «Vine aquí, al meu costat, vull que sigui per a tu el meu primer somrís...»

M. Encarnació Coll

Abans de pujar a Cartoixa,
 en s'hivern quan ja fa fred
 o s'estiu, en fer calor,
 si ho voleu dolcet-dolcet:
 pastissets de lo millor,
 PASTISSERIA SA CARTOIXA.

FORN I PASTISSERIA «SA CARTOIXA»

Via Blanquerna, 1
 Tel. 61 25 20

VALLDEMOSSA

C/ Arxiduc Lluís Salvador, 23
Telèfon 61 25 84
VALLDEMOSSA

Cafeteria Bar **LA CARTUJA**

Pça. Ramon Llull, 1
Tel. 61 22 40
VALLDEMOSSA

Bar Restaurante

CAN COSTA

Teléfono 61 22 63

07170 Valldemossa - Mallorca

REBAIXES D'HIVERN

NACRE

Moda

C/ DE LA ROSA, 25
VALLDEMOSSA

VIATGI AMB B O N A COMPANYIA

**LA SEVA AGÈNCIA DE VIATGES
AL POLÍGON DE SON CASTELLÓ**

Gremi Fusters, 11 • Tel. 29 34 00 (8 línies)
Télex: 69120 • Fax: 75 81 31

SUCURSALS A: EIVISSA • COSTA DEL SOL • CALA D'OR • CALA RATJADA